

НӘСӘН СЕЈИДБӘЈЛИ

О
Н
Б
Е
Ш
К
Ү
Н
У
Д
П
О
Н
И
У
А
А

Азәрбајчан
Дөвләт
Нәшријјаты
Баки—1966

М. Ф. Ахундов адына
Азәрбајчан Республика
КІТАБХАНАСЫ

Редактору *К. Гасанзаде*
Бэди редактору *Ж. Агајев*
Техники редактору *М. Балакшијев*
Корректорлары *С. Орумова, З. Агајева*

Язылымага верилмиш 24 I-1966-чы ил. Чапа имзаланыш 14 III-1966-чы ил. ФГ 08060. Кагыз форматы 70/108¹ мм. Физики чап вараги 4. Шарты ч. в. 5,48. Учот ношр. вараги 5,2. Сифаршиш № 97. Тиражи 50 000. Гижети 30 гал.

Азербайжан Дөөлат Нэшријяты, Баки, Иүсү Намчјев күчеси, № 4.

Азербайжан ССР Назирлэр Совети јанында Матбуат Комитэсинин 29 Баки комиссари адына мотбэеси, Эли Бајрамов күчеси, № 3.

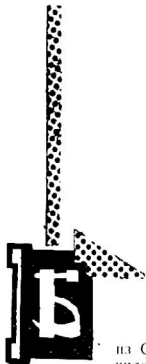
Сендбейли Гасан Мехли оглы

ПЯТЬНАДЦАТЬ ДНЕЙ В ЯПОНИИ

(на азербайджанском языке)

7—3—3

434—66 м.

из Совет Кинематографија Ишчилэри Иттифагы адынан узак Јапонијаја кедирдик. Нүмајэндэ һеј'этимиз ики нэфэрдэн ибарэт иди. Бире «Тэмиз сэма» вэ «Бир илии доггуз күнү» адлы мэшһур филмлэрин мүэллифи Даниил Храбровитски, бире дэ мэн идим. Биз Јапонијаја кедэн илк рэсми кино нүмајэндэлэри идик. Биздэн сонра Јапонијанын да кино нүмајэндэлэри Москваја кэлмэли идилэр.

Мүасир техниканын гүдрэти илэ гыса бир заманда бир гит'эдэн башга гит'эјэ учмаг имканы олдугу һалда—јапон вэ совет халгларынын бир-биринин кино сәнэти һаггында тэсэвүрү сон дэрэчэ мөһүд-

дур. Бизим эсас мэгсэдимиз ондан ибарэт иди ки. Жапониянын исте'дадлы кино хадимлэри илэ јахындан таныш олаг, онларла мэдони элагэлэримизин даһа да мөһкөмлэдөк вэ кэлэчөкдө бу элагэлэрин кенишлөнмөси үчүн даһа нэ кими васитэлөрдөн истифадэ етмэк лазым олачагыны ајдынлашдыраг.

Москвадан ајрылмаг истэмирдик. Өзү дэ белэ бир ээиз күндэ... Нэ исэ, бизим тэјјарэмиз мөһз мајын 1-дэ жола дүшмөли иди.

Экэр Москванын нэ гэдэр бөјүк, нэ гэдэр эзөмөтли олдуғуну тэсэввүр етмэк истэјирсиннизсэ, ону кечэ дэ сејр един. Үфүгдөн үфүгэ гэдэр јајылмыш ишыг фэвварэлэри, ишыг хэзинэлэри, пајтахтымызын сајы-һесабы билинмөјөн ишыгларла бэзэнмиш кечэ хөритэси! Санки бу ишыглардан сэдэст мөһнысы учалыр. Биз үфүгү ашыб узаглашырыг. Лакин јер күрөсинин Москва јерлөшдији парчасы өз шөфөги илэ узун заман бизим јолумузу ишыгландырыр.

Мөн тэјјарэдэ сөһбөт етмөји севмирэм. Демэк олар ки, һөһишэ јатырам. Өзү дэ тез јухуја кедирэм. Нэ сөс-күј, нэ тэјјарөнин моторларынын јекпэсэг уғултусу мөһним јухума мане олмур. Инди дэ, Москвадан хөјли узаглашдыгдан сонра, јатдым.

«Кэмэрлэри бағлајын, папирөс чөкмөјин!..» —дејөн кур сөс мөһи ојатды.

Сөһөр ачылмышды. Енмөјө башлајырдыг. Дашкөндин этрафы нэ гэдэр сөфалыдыр. Көјдөн бахырыг. Гарыш-гарыш ишлэниб сөлигөјэ салынмыш торпағлары, каналлар нөжилмиш сөһэлэри, көллэри, сүһи дөһизлэри, мави һовузлары көрүрүк. Санки бүтүн бунларын хөјал дејил, һөһигөт олдуғуну бир даһа дүјмаг үчүн һөһин бу торпаға енирик.

Сөһөр... Дашкөндин сөһөри! Сөһрин мөһ эсир, лакин күнортанын бүркүлү олачагыны индидөн һисс

едирик. Кечэ биз учанда тэјјарэдэ чох аз сөһриншин вар иди. Дашкөндэ бизэ даһа 20 нөфэрэ гэдэр сөһриншин гошулду. Данышыгларындан һисс олунурду ки, Америкадан кэлмиш сөјјаһлардыр. Бизи Москвадан кәтирмиш «ИЛ-18» һава кәмиси јенэ ганад ачыб учду. Эфғаныстанын пајтахты Кабилэ гәрәф үз тутду. Јухары галхдыгча гәрибэ бир нараһатлыг һисс етмөјө башладым. Илк дөһигэлөрдэ бунун сөбөбини ајдынлашдыра билмөдим. Сонра мөһэ белэ кәлди ки, нэ исэ бир гәриблик һисс едирэм... Јолдашым Храбровитскидөн сорушдум:

— Көрөсән бизим сөһрөд һардадыр? Бурадан көрүнмүр... Сән бир нараһатлыг һисс етмирсән?

Храбровитски мөһэ сары бахмадан фикирли һалда чаваб верди:

— Јох.

Мөн һисс етдим ки, о, өјрәнчөлидир. Ахы, бу вахта гэдэр бир чох јерлэри кэзмиш, дөфөлэрлэ харичи өлкэлэри сөјјаһөт етмишдир. Анчаг мөн илк дөфөдир...

...Илк дөфө иди ки, тэјјарэдэ јатмырдым. Һава кәмисинин кирдэ пөһчөрсиндөн ашағы бахыр, бүркүлү һава дәрјасына гөрг олмуш сонсуз сөһралары сејр едирдим. Өзү дэ бу сөһралар бајаг Дашкөндэ јахынлашаркөн көрдүјүм сөһралара бөһзөмирди. Сусуз, чылпаг, бөз сөһралар! Јер күрөсиндэ һөлэ нэ гэдэр истифадэ олунмамыш белэ сөһралар вар!.. Кабилэ јахынлашдыгча тэјјарэмиз тез-тез лөнкөр вурур, гајалыгларла өртүлмүш дағларын арасындан кечир, каһ енир, каһ галхырды. Елэ бир тэсэввүр ојанырды ки, бу сылдырым гајалыглар каһ бизим тэјјарөјө санчылмаг исгөјир, каһ да бирдөн-бирэ сонсузлуға көмүлүр.

О гэдэр дэ бөјүк олмајан тэјјарэ мејданына ендик. Дашкөндөн кэлөн Америка сөјјаһлары Кабилэ дүш-

дүлөр. Биз тэјјарэ вағзалынын шүшэбэнд салонунда бир саат көзлэмэли олдуғ. Бизэ үч нэфэр москвалы гошулду. Кеча Москвадан чыханда таныш олмага имкан тапмамышдығ. Дашкөнддэ онларла таныш олмага мејл көстәрмишдиксэ дә нәтичэ вермәмишди. Анчағ Кабилдэ, бу шүшэбэнд салонда, гүрбәтдэ таныш олдуғ. Онлар да Јапонияја кедирдиләр. Тичарәт Назирлијинин нүмајөндәләри идиләр. Икиси чаван, бири гоча иди. Таныш олдуғ. Ики нэфәр идик, беш нэфәр олдуғ. Дарыхмадығ. Һәр кәс Јапония һаггында билдијиндән, ешитдијиндән данышырды. Бу узағ өлкә һаггында чох гәрибә рәвајәтләр сөјләјирдиләр. Мән бу рәвајәтләрин нә дәрәчәдә һәгигәтә ујғун олдуғуну өз көзләримлә көрүб јәгин етмәк истәјирдим.

Јенә «ИЛ-18» маркалы тэјјарәмиз бизи өз ганадлары үзәриндә һаваја галдырды. Елә бил гәрибә бир нағыл башланырды. Биз бу нағылын һәм иштиракчысы, һәм дә тамашачысы идик. Јенә дә сылдырым гәјалар каһ тэјјарәмизә сары учалыр, каһ да сонсузлуға көмүлүрдү. Тэјјарәмиз бу гәјалығларын арасында сола, саға ләикәр вура-вура өзүнә јол ачды вә Пакистанын пајтахты Кәрачи шәһәринә үз тутду. Пакистан гәдим өлкәдир. Халгы бир чох кәшмәкешлөрдән чыхмышдыр. Македониялы Искәндәрин гошунлары бу тәрпагда да из гојмушду.

Мән Пакистан һаггында ешитмишәм. Лакин тәәсүф едирәм ки, Пакистанын анчағ тэјјарә мејданыны көрәчәјәм.

«Кәмәрләри бағлајын, папирос чәкмәјин!..».

Бир нечә дөғигәдән сонра һава кәминиз Кәрачинин тэјјарә мејданына енди...

Тэјјарәдән чыханда елә бил үстүмүзә од пүскүрдүләр. Ичәримиздә гәрибә бир бошлуғ әмәлә кәлди, Кә-

рачинин одлу һавасыны бизим синәмизә бурахмады. Лакин нэфәс алмағ да лазым иди.

Чаван, ағ көјнәкли оғлан бизә јахынлашыб чәлд сорушду:—Сејидбәјли вә Храбровитски сизсинизми?

Биз бу көрүшә севиндик. Өзүмүзү тэјјарә вағзалына салмаға чалышдығ (һава кәминиз вағзалын лап јахынлыгында енмишди).

Вағзалын ичәриси күчәјә нисбәтән хејли сәрин иди. Лакин бу сәринлик дә нисби иди. Күчәдәки одлу һаваја нисбәтән илығ иди. Тавандан асылмыш нәһәнк һаватәминзләјәнләр арамсыз һәрләнир, биз дә чалышырдығ ки, үзүмүзү онун вурдуғу јелә тутағ. Бејнәлхалғ гәјдалара рнајәт едәрәк мүәјјән сәнәдләри вә декларасиялары долдурдуғдан сонра бизи тэјјарә мејданындан чох да узағ олмајан меһманханаја көндәрдиләр. Мән вә Храбровитски бизи гаршылајан оғланын «Волга» машынында кетдик. Бу оғлан Кәрачидә совет экспортфилмин нүмајәндәси Јури Синитсин иди. Чох зирәк, чевик, һәм дә үзүкүләр бир оғлан иди. Меһманханада гарајаныз хидмәтчиләр чамаданларымызы бизим үчүн ајрылмыш нөмрәләрә апардылар. Нәдәнсә мәнә бахыб күлүмсәјир вә астадан бир-бирләринә дејирдиләр: «мүслүм, мүслүм». Мән баша дүшдүм ки, «мүслүм», «мүсәлман» демәкдир. Нөмрәләримиз о гәдәр дә бөјүк дејилди. Хырдача бир дәһлиш вә бир дивары тамамилә шүшәбэнд олан отагдан ибарәт иди. Нэфәс алмағ мүмкүн дејилди. Нәһајәт, көзүм дивардакы «көндјшн»ә саташды. Бу, һавасәринләдән чиһаз иди. Меһманхана хидмәтчисиндән хаһиш етдим ки, ону ишә салсын. Көндјшни гурдулар, мәним балача отағым тезликлә сәринләшди. Раһат нэфәс алдым. Һамамхананын «сојуғ» јазылмыш краныны ачдым; су әмәлли-башлы исти иди...

Үст-башымызы дүзәлдәнә гәдәр Јури Синитсин

хәбәр кәтирди ки, бизи Кәрачидән Японияја апарачаг «Бониг» тәјјароси нәдәнсә кечикир вә јәгин ки, биз бурада кечәләмәли алачағыг. Јури Синитсиндән хәлиш етдик ки, бу күнүмүз әбсә јерә итмәсин вә мүмкүнсә кедиб Кәрачи шәһәрини кәзәк. Синитсин деди ки, бу, о гәдәр дә асан мәсәлә дејил. Шәһәрә кирмәк үчүн биз ичазә алмалыјыг. Јәгин ки, бу саат совет сәфирлијиндә кәтибдән башга һеч кәс јохдур. Ахы, бу күн мајын 2-си иди. Совет сәфирлијинин ишчиләри дә бу әзиз бајрамы гејд едирдиләр. Буна бахмајараг Јури Синитсин арзумузу јеринә јетирмәк үчүн чох чалышды вә нәһәјәт, хош хәбәрлә гајытды. Биз онун «Волга» машинасында Кәрачи шәһәринә сары јола дүшдүк.

10

Чох гәрибә вәзијјәт кечирирдим. Мәнә елә кәлирди ки, Синитсинин машины һәр дөнкәдә аддымбашы бир машинала тоггушачаг. Сонра баша дүшдүм ки, бурада нәглијјәт јолун сол тәрәфилә һәркәт едир. Автомобилчи әлдүгүм үчүн бу, мәнә даһа гәрибә тәһир багышлайырды. Асфалт јол илә јанашы, дәмбир јолу узанырды. Дөрд вагондан ибарәт олан гатар бизим машинала јанашы кедирди. Әсәсән ағ кејимли сәриншинләр вагонларын хырда пәнчәрәләриндән бојлашыр, чохлары исә илләләрлә отурмушдулар ки, бу бүркүлү һавада нәфәс алмага имканлары олсун.

Һәр дәфә мәнә белә кәлирди ки, Синитсин јол гајдаларыны позур вә индичә гаршыдан кәлән илк машинала тоггушачаг. Машиналар да нә машиналар! Јүк машиналарынын кузовлары үзәриндә нә чүр шкоилләр итәсәниз көрә биләрсиниз: адам, гуш, күл, мәнзәрә, чылпаг гадин, су пәрисе... Елә бил ушаг әли илә чәкмиш нахышларды! Машиналарын кузовлары адамла, ев әшјалары илә, јахуд мал-гара илә долу иди... Каһ сагымыздан, каһ солумуздан шүтүјүб кечән

хырдача машиналар диггәтимизи даһа чох чәлб едирди. Даһа доғрусу, булар машина дејилди, мотороллер үзәриндә, сүрүчүнүн тәркинә гојулмуш кичик бир кабинә иди. Кабинәдә 3—4 адам јерләшир. Кәрачидә бу кабинетли мотороллерлә рикша дејирләр. Рикшаларын кабинетси даһа ала-бәзәкдир. Парылдајан нә варса, сүрүчүләр өз мотороллерләринин кабинетсинә јапышдырырлар. Харичи журналлардан кәдикләри шәкилләр, ја мүгәддәс шәхсләрин гәбирләринин әкиси, сары, гырмызы, јашыл шүшә парчалары, бүрүнч, дәмбир... Илк дәфә гоша улаг гошулмаш арабалара расг кәддим. Әзү дә белә арабалара тез-тез тәсадүф едирдик. Кәрачијә јахынлашдыгча јолун солунда вә сағында вурулмаш рекламлары сајы кет-келә чохлаырды. Бу рекламларда «Коко-кола», днш агардан пасталар, «Пепсикола», башағрысы дәрманлары тәриф олунурду. Рекламлар ал-әлван иди, о дәгигә нәзәримизи чәлб едирди. Онларын солунда, сағында исә тозлу-торпағлы бир дүзәнлик, бәзән сыныг-салхаг бир кома, јахуд кәзгамашдыран ағ машина тәмири емалатханалары көрүнүрдү. Бу емалатханалар үзәриндә нәһәк гырмызы һәрфләрлә «ШЕЛ», јахуд «ЕССО» сөзләри јазылмышды. Јури Синитсин бизә изаһат верирди: «Бунлар ајры-ајры дөвләтләрин фирмаларыдыр. Инкилтәрәнин, Американын. Бурада һәм бензин сагырлар, һәм дә машиналары тәмир едирләр». Елә сәлигәли, елә тәмиз емалатханалар иди ки, адам истәр-истәмәз машинаыны сүрүб мәнз орадан бензин көтүрмәк, мәнз орада мотору јохлатмаг истәјирди... Сонра виллалар башланды. Бәзән бу, мүасирлијә мејл едән јөндәмсиз виллалар ичәрисиндә гәшәнкләринә дә тәсадүф едирдик. Бу виллалар әсәсән ики-мәртәбәли иди. Илгимә ујгун олараг чох һиссәсини шүшәбәнд вә ачыг артырмалар тәшкил едирди. Вил-

11

лалар да ал-эван рэнклерэ бојанмышды. Эн бөјүк виллалардан бири ипэ дүзүлмүш електрик лампалары илэ бээдидилмишди. Бу лампаларын сајы-хесабы јох иди. Лампалар һөрүмчөк тору кими евин этрафына сарынымышды. Јури Синитсин деди ки, Кәрачидә тој мәрәсиминин эсас шәртләриндән бири одур ки, ишыг мүмкүн гәдәр чох олсун, көз гамашдырсын.

Нәһәјәт, шәһәрә кирдик. Евләрә нисбәтән хејли ири олан јөндәмсиз рекламлар һәр шејдән әввәл көзүмүзә чарлды. Рекламлар фарс вә инкилис дилләриндә иди. Ким һардан истәмишсә, орадан да асмышдыр. Дүкәнлар вә магазалар сон дәрәчә сәлигәсиздир... Истидир, чох истидир. Нәфәс алмаг мүмкүн дејил. Гара мумијалары хатырладан арыг, јарымчылап мағазә саһибләри бир көлкәлик тапыб һушсуз һалда узанымышлар. Мағазанын ичәрисини гаранлыгыдыр. Сатылан шејләрин чоху мағазәјә сығмадығы үчүн сәкиләрин үстүнә сәрилмишдир. Тозлу, чындыр китаблар, һәмнин китабларын јанында хырда чиһазлар, ачарлар. Үзәринә сајсыз-хесабысыз милчөк гонмуш мејвәчат: гајсы, банан, шамама. Дејәсән шамамадыр. Гәрибә бурасидир ки, бәзән бу мејваләри алаи мүштәри дә тапылып. Сатычы әлини узадыб милчөк гарышыг гајсыдан бир оуч көтүрүр, әл тәрәзисинә атыр.

12 Чәјчи дүкәнлары... Дүкәнлар бир-биринин бөјрүнә кирмишдир. Машылар һеч бир күчә гајдаларына риәјәт етмәдән каһ солдан, каһ сағдан кечир, бир-биринин јолуну кәсир, мағазаларын, адамларын, нәглијатын јаратдығы түшлүк ичәрисиндә һәрч-мәрчлик төрәдир. Чиһазлар, палмалар, акәсијалар... Биз бу гәрибә әләми, гәрибә мәнзәрәләри фотоапаратымызла чәкирик. Јури Синитсин бизи хәбәрдар едир ки: «Мәбада апаратынызы гадынлара сары тушлајасыныз! Пакистанлылар буну хошламайлар». Чындыр пал-

тарлы, ири мәрчан көзлү, гәшәнк, гарабуғдајы ушагларын шәклини чәкмәк истәдик. Онлар чевик һәрәкәтлә әлләрини бизә сары узадыб дедиләр:

— Саһиб, бәхшиш.

Кимә сары дөнүрүксә, һәмнин ушаг өјрәнчәли бир һәрәкәтлә әлини бизә узадыр:

— Саһиб, бәхшиш! — дејә пул истәјир.

Бу ушаглар сәјјаһлары, үмумијјәтлә, харичиләри о саат таныјыр вә пулсуз чәкилмәк истәмирләр. Бизин пулумуз «иендир». Кәрачидә бу пуллар кетмир. Буна көрә дә биз һәмнин ушагларын шәкилләрини чәкә билмирик. Чүнки онларын «һаггыны» верә бил-мәјәчәјик.

13 Шәһәрин һавасы ағырдыр. Кәрачинин кениш күчәләриндә, јашыл мејданчаларында һава нисбәтән тәмиздир; дар күчәләрдә дәмричиләрин, галајчыларын, мејвәчат мағазаларынын јерләшдији мөһәлләләрдә исә һава јенә ағырлашыр. Елә бил туршумуш бир шејин гоһусуну дујуруг. Биз бу мөһәлләләрдән тезликлә узаглашмаға чалышырыг. Үрәк јангысы һисс едирик. Јури Синитсин машины сахлајыб: «Аис коко-кола» — дејә сусатаны сәсләјир. О да бутулкалары ачыб ичәрисинә гәмиш салыр, гача-гача бизим үчүн машина кәтирир. Мән гәмиши бир кәнара туллајыб коко-кола илэ бутулканын ағзыны јујурам вә ич-рәм...

...Кәрачиләрин кејими бәзән һиндлиләрин кејимини хатырладыр. Каһ франсызларын, каһ америкалыларын, каһ да башга дөвләтләрин сәфирликләринин јахуд тичарәт компанијаларынын јерләшдији биналарын гаршысында кечирик. Каһ да кино-театрларын јанында машынымызы сахлајыб бинанын өзүндән дә бөјүк олан рекламлары сејр едирик. Мотороллер вә велосипед сүрән кәнчләр ағына-бозуна

бахмадан машинларын арасыла шүтүрлөр... Ики-үч күчөдө һәрәкәти идарә едән полис һәфәри көрдүк. Шәһәри хәјли кәздиқдән сонра Јури Синитсинин дә'вәти илә онун евинә кетдик. О, көзәл бир виллада јашајыр. һәјәти бағ-бағчадыр. Хаһиш етдик ки, Јури Синитсин бизи бу ахшәм мәшһур «Клеопатра» филминә апарсын. О, бизә јер дүзәлтмәк үчүн тәзәдән шәһәрә јолланды. Бизи дә дә'вәт етди. Лакин биз бојун гачырдыг, чүнки даһа истијә давамьмыз јох иди.

Вилланын пилләләри үзәриндә отуруб, көлкәли һәјәтә тамаша едирик. Гәрибәдир, бурада да сәрчәләр ејнилә чиккилдәјир, далашыр, бир-бирини чағырыр, вилланын тәмиз сүпүрүлмүш хијабанларына ениб атыла-агыла өзүнә јем ахтарыр, һаваланыб јахын ағачларын биринин будағына гонур. Бүтүн јер үзүндә сәрчәләр ејни дилдә данышыр... инсанлар исә... Биз кәрәчиләрин дилини баша дүшмүрүк; онлар да бизи баша дүшмүрләр. Кәрәчидә харичиләрлә әсасән инкилис дилиндә данышырлар.

Москвадан чыханда Храбровитски мәнән со-рушду:

— Биз совет тәјјарәсиндән дүшәндән сонра Франсанын «Боинг» тәјјарәсиндә башгалары илә нечә данышачағыг. Ахы, һеч биримиз харичи дил билмирик.

Ону сакит едиб дедим ки, ади шејләр һаггында инкилис дилиндә даныша билирәм. Мәсәлән, саат нечәдир? Мән јемәк истәјирәм, ичмәк истәјирәм, бура һарадыр, мән филан јерә кетмәк истәјирәм, бу нечијәдир вә с. Инди мәнә «мүслүм» дејә севинән кәрәчилләр мәнимлә анчаг инкилис дилиндә данышырдылар.

Будур, хијабанда ағ палтарлы узунбој бир адам көрүндү. Бу, 35 јашларында бир кишидир. Чох чидди бир төврлә еһмалча нә исә пусурду. Мән вә Храбро-

витски дөнүб тәәччүблә бир-биримизә бахдыг. һәмин киши гушатан илә сәрчәләрә даш атырды. Бизи көрән кими өзүнү итирди вә инкилис дилиндә саламлашды.

Јури Синитсинин јашадығы вилла бир нечә отагдан ибарәтди. Отагларын диварларына совет кино-филмләринин харичи дилләрдә бурахылмыш рекламлары вурулмушду. Виллада да бөјүк һаватәмизләјәнләр ишләјирди...

Јури Синитсин бир пакистанлы илә гајытды. Бу ортабојлу, ортајашлы, арыг бир киши иди. Бузлу виски илә сода ичә-ичә сөһбәтә башладыг. Пакистанлы бизим бә'зи филмләр һаггында чох мүкәммәл данышырды. Мә'лум олду ки, о, филмләрин нүмајиш етдирилмәси илә мәшғул олур. Өзү дә әсасән совет филмләринин. Сөһбәт вахты пакистанлы (биз онун адыны өјрәнә билмәдик) Кәрәчидә нүмајиш етдирилмиш ики Азәрбајчан филминдән данышды. Бунлардан бири «Короғлу», дикәри исә «Лејли вә Мәчнун» иди. Бу филмләрин тәлеји мәнни чох марағландырдығы үчүн ондан сорушдум:

— Пакистан тамашачысы бизим филмләрни нечә гаршылады?

— Әсасән чох јахшы, — дејә киши чаваб верди, — анчаг һәмин филмләрдә мүәјјән ихтисарлар етдикдән сонра онлары экрана бурахмышыг.

Һәмин ихтисарларын нәдән ибарәт олдуғуну сорушдум. Пакистанлы деди:

— Әсасән дини мәсәләләрә анд јерләр ихтисар олунамшудур.

— Ахы, нә сәбәбә? Мәкәр филмләрдә дини мәсәләләрдән данышмаг Пакистанда гадағандыр?

— Јох, гадаған дејил. Лакин дини мәсәләләрдән данышан сәнәткар дини мәсәләләрә јахшы бәләд олмалыдыр. Актјор һеч олмаса гураны әлиндә дүзкүн

тута билмэлidir. Оуну һәрәкәтләри дәгиг олмалыдыр. Сизин артистләр буну дүзкүн едә билмирләр. «Лејли вә Мәчнун» филминдә исә биз Мәчнунун Кәбәјә кәлмәси сәһнәсини кәсмишик. Чүнки «Һәчәр» дашында һеч кәсин әкси көрүнә билмәз. Бу, кафирликдир.

Пакистанлы данышдыгча, мәним ичәримдә мүәјјән бир етираз ојанырдыса да күлүмсүнүб сусурдум. Чүнки чождан бәри Америка вә башга империалист өлкәләринин кино-филмләри илә долу олан Пакистан экранларында совет филмләри тәзәчә нүмајиш етдирилмәјә башлајырды. Она көрә дә илк аддымдан мүнәсибәтләри кәркинләшдирмәјә дәјмәзди. Дикәр тәрәфдән ихрач олунмуш филмләри нүмајиш етдирән дөвләтләрә һәмин филмләрдә мүәјјән ихтисарлар етмәк һүгугу верилдијини билirdим. Бир дә ки, Пакистан ән гәлиз мүсәлман өлкәсидир, ислам дининин бајрағыны һамыдан уца тутдугларына бурада әминдирләр вә дејәсән, бунунла фәхр едирләр. Белә гыса бир көрүшдә фанатик руһлу диндарларла мүбәһисәјә кирмәјә дәјмәзди.

Пакистанлы бизә деди ки, «Клеопатра» филминдә дә бир чох ихтисарлар етмишләр. Дүздүр, бу ихтисарлар дини мәсәләләрлә әлағәдар дејилдир. Әсасән әсәрин гәһрәманы Клеопатранын (Елизабет-Тејлорун) һәддиндән артыг чылпаг кәздији сәһнәләр ихтисар едилмишдир...

...Пакистанлы кәләчәкдә дә совет филмләринин мүмкүн гәдәр тез-тез нүмајиш етдирилмәси үчүн сәј көстәрәчәјини бизә вәд етди. Биз оуну сәмими вәдинә инандыг.

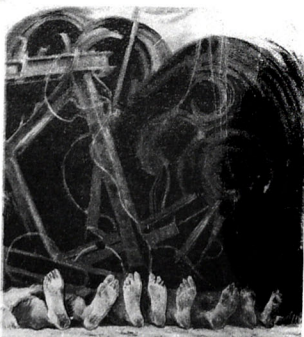
Јури Синитсинин арвады кәлди. Бизим үчүн сүфрә ачды. Портағалларын дады јох иди. Елә бил илыг шор су ичирсән. Истидән иштаһамыз гачмышды. Үрә-

М. Ф. Ахундов адына
Азәрбајҗан Республика
КИТАБХАНАСЫ

Мөнв одмуш һәјәт.
Россамы Т. Садыгзада

россима гурбанлары,
россамы Т. Садыгзада

жимиз анчаг су истәјирди. Крандан су ичмәк олмурду, чүнки чох буланыг иди. Јури Синитсин отага бир јешик «коко-кола» кәтирди. Үрәк јанғысыны сөндүрмәк үчүн бурада ән чох ишләнән бузлу «коко-кола»дыр.

Һава гаралмаға башлајанда биз «Клеопатра»ја бахмаға кетдик. Бура Кәрачинин ән бөјүк кино-театрлары јерләшән мәнһәлләси иди. Ичәри кирдик. Әлбәт-тә, бу бөјүк кино-театр бизим кино-театрлара нисбәтән хејли кичикдир. Фоједә нә истәсән сатылып: јемәк, ичмәк, чај, кофе. Һәр шејдән чох «коко-кола». Бизим лимонады хатырладыр, лакин газы даһа јохдур. Илыг «коко-кола»ны ичмәк мүмкүн дејил. Јалныз бузлу оlanda онун дадыны һисс етмәк олур. Гадынлар чох һәјалы, чох тәмкинли көрүнүр. Кишиләр өз гадынларыны түнлүк олмајан јерләрдә әјләшдириләр. Кино нүмајиш етдирилдикчә чәркәләр арасында дондурма, су вә башга ширнијат сатан оғланлар кәзир, гызғын алвер кедир...

Ишыглар сөндү, чохдан бәри ешитдијимиз, чүрбә-чүр рекламларда сајсыз-һесабсыз шәкилләринә тәсадүф етдијимиз, һаггында чүрбәчүр ләтифәләр дејилән кениш экранлы, рәнкли «Клеопатра» филми башланды. Биринчи серија гуртарандан сонра кино-театрын саһиби тамашачылара рекламлар көстәрмәјә давам етди. Бу рекламлар әсасән диофилмләрдән, јәни һәрәкәт етмәјән кинокадрлардан ибарәт иди. Рекламларда палтарјујан вә тикиш машинларындан, чүрбәчүр помадалардан, фотоапаратлардан вә бу кими шејләрдән бәһс олунурду. Бу да кино-театр саһибинин кәлир мәнбәләриндән биридир.

Јарым саата гәдәр реклам верилди. Сонра «Клеопатра»нын икинчи серијасы нүмајиш етдирилди. Нә мән, нә дә Храбровитски филми бәјәнмәдик. Дүздүр, бурада бөјүк күтләви сәнһәләр вардыр. Декорасијалар

2 һ. Сејидбәјан

Арх 102157

сон дэрэчэ монументал, инандырычы гурулмушдур. Либаслар тэбин вэ көзэл тэ'сир багышлаыр. Лакин сэнэт жохдур. Нэр шеј — јаланчы эзэмэт, гылынчлар, чылпаг чијинлэр, кэмилэр, ган, өлүм, мусиги, мүбаһисэ, тарихи абидэлэр вардыр. Лакин бунларын неч бири мүэјјэн бир вәһдэт тапмамышдыр. Буна көрә дә «Клеопатра» филми сэнэт әсэри олмамышдыр. Әксинә, бу әсәр јорур, бәлкә буна көрә дә биз һәмин филми чохдан бәри көрмәк арзусунда олдуғумуза бахмајараг, ахыра гэдәр гала билмәдик. Кино салонуну тәрк етдик. Јенә дә фojeдә түнлүк иди. Буфетин гаршысында ағ палтарлы кишиләр назик гәмишләрдән коко-кола» сорурдулар.

18 Синитсин бизи күчәдә көзләјирди. Бурадан бир-баш шәһәрин кәнарына, тәјјарә вағзалынын мейманханасына јола дүшдүк. Кәрачидә ишыг аздыр. Шәһәрин ичәрис илә кетдикчә Синитсин бә'зи биналары бизә көстәриб изаһат верирди: «Бура Америка сәфирлијидир, бура тарихи музејдир» вә с.

Јолун нәр ики тәрәфиндә «ЕССО» вә «ШЕЛ» профилантика е'малатханаларынын рекламлары алышыб јаныр, һамынын дигготиини чәлб едирди. Јолун сол тәрәфиндә сәјсыз-һесабысыз ишыгларла бәзәдилмиш чырагбан бир бина көрүндү. Бу ишыглар, һәјәти дөврәјә алмыш ағачларын јашыллыглары ичәрисиндән сүзүлүр, ијнә кими јол кечәнләрин көзләринә санчылырды. Јури Синитсин бизи баша салды ки, бу ахшам бу бинада тој вардыр.

Биз мейманханаја чатыб Синитсинлә видалашдыг. Сәһәр тездән «Ејр-Франс» тәјјарә компанијасынын «Бониг» һава кәмиси бизи Јапонијаја апармалы иди. Синитсинлә нәр еһтимала гаршы белә гәрара кәлмишдик ки, сәһәр тездән зәнкләшәк.

Өз отагларымыза кәлиб һаватәмизләјәни ишә сал-

дыг. Кондјини гурдуг, пәнчәрәләри тајбатај ачдыг вә үстүачыг јатдыг.

...Сәһәр тездән бизи неч кәс ојатмады. «Ејр-Франс»ын тәјјарәси јенә дә кәлиб чыхмамышды. Ардан бир саат, ики саат, үч саат кечди... Үрәјимиз јанырды. Синитсинә зәнк вурдуг... Ушаглыгда ешитдијим бир нағылы хатырладым: Симург гушунун ләләјини јандыранда, о гуш гәһрәманынын имдадына чатырды. Синитсин дә бизим Симург гушумуз иди. Јенә кәлди. Бу дәфә һәмин мейманханада галан үч нәфәр рус јолдашымыз үчүн дә ичәзә алыб һамымызы Кәрачидә апарды. Бүтүн күнү шәһәри кәздик. Синитсин инди ики нәфәри дејил, беш нәфәри тез-тез «коко-кола»ја гонаг етмәли олурду. Биз мағазалара тамаша едирдик. Мағазаларда нәр нә истәсән вар иди, лакин мејвә, әрзаг мағазаларына јахын дүшмәк олмурду. Онларда сәлигәсизлик, натәмизлик вар иди. Галан мағазалар исә, әксинә, сәлигәли вә тәминз иди. Мағазалардакы малларын чоху бурада истетсәл олуан маллар дејил, кәтирилмәдир. Јенә «ШЕЛ» вә «ЕССО» е'малатханалары. Мәнә белә кәлир ки, бунларын сәјы Кәрачидәки биналардан чохдур. Синитсин бизи касыблар мәһәлләсинә апарды. Лакин о мәһәлләјә чатмамыш биз кери дөnmәли олдуг. Чүнки һава-сы чох ағыр иди. Синитсин «Ејр-Франс» тәјјарә компанијасынын Кәрачидәки нүмәјәндәлијинин бинасы гаршысында машины сахлајыб тәјјарәнин кәлчәји вахты билмәк үчүн ичәри кирди. Биз машинада отуруб ону көзләдик. Бирдән машинын пәнчәрәсиндән көрпә бир ушаг әли ичәри узанды. Мән вә Храбровитски тәәччүблә бу әлә бахдыг. Бу әл гара бир гадын әлинин овчунда иди. 20 јашларында олан, лагејд бахышлы бир гадын көрпәсинин әлини бизә узатмышды. Динмирди, көзләјирди. Мәнә белә кәлди ки,

Һәм иң гадың бу вәзијәттә бир ил дә, ики ил дә, он ил дә дајана биләр. Биз көрпәјә һеч бир шеј верә билмәдик, чүнки пулумуз «иен» — јапон пулу иди. Биз әл һәрәкәти илә гадына билдирдик ки, Пакистан пулу јохумыздур. Лакин гадын ејни лагејдликлә дуруб көрпәнин әлини бизә узатмышды. Тәрләмирди. Бир ил дә, беш ил дә белә дајана биләрди.

Сиинтени кәлди, деди ки, «Ејр-Франс»ын «Боинг» тәјјарәси саат 3-лә Кәрачинин тәјјарә мејданында олачаг.

20 Биз варлылар мәһәлләсинә сәјаһәтә кетдик. Сајсыз-һесабысыз виллалар көрдүк. Ким нә үслубда истәјирсә, вилләсини о үслубда тикир. Кимин үрәјиндән нә кечирсә, ону едир. «Бах, евин бурасында мәнә ејван лазымдыр, һеч бир вәһдәт јаранмаса да о ејван вә артырма һөкмән тикилмәлидир». Виллалар ал-әлван рәнкләрә бојанмышдыр. Өзү дә артырма бир рәнkdә, вилләкән башга рәнkdә. Биринчи мәртәбә бир рәнkdә, икинчи мәртәбә башга рәнkdә, һасар бир рәнkdә, гапы башга рәнkdә. Политра зәнкән олса да, бир зәвгәүзлүк, ибтиданлик дујулур. Елә бил ушагың әлиңә фырчаны вермисән, гаршысына чохла рәнкләр гөјмүсән, фырчаны каһ бу рәнкә, каһ о рәнкә булајыб диварлары үрәји истәјән рәнкләрлә бојамышдыр.

Јури Сиинтени бизә чоһ һәрмәт етди. Бизи тәјјарә мејданына гәдәр өтүрдү: Бизимлә сәмини видалашды, елә бил јүз ил иди ки, таныш идик. Ону да демәк лазымдыр ки, өмрү боју Москванын көзәл, јумшаг иҗлимини алышмыш адам үчүн Кәрачи кими агыр иҗлимли шәһәрлә 3 ил јашамаг бөјүк гәһрәмандыгдыр. Бизә белә кәлди ки, Сиинтени вә онун айләси гәһрәмандырлар.

«Боинг» тәјјарәси бизи мејданда көзләјирди...

«Кәмәрләри бағлајын, папирос чәкмәјин!...»

Ачыгы, тәјјарә бизим үрәјимизә јатды. Чоһ сәссиз учурду. Өзү дә јериндән фишәнк кими һаваланды. «Боинг» һава кәмиси ракет мүнәррики илә һәрәкәт едир. Саатда 700 километрә гәдәр сүрәтлә 7—8 километр јүксәкликдә учур. Тәјјарәдә јатмаг чоһ чәттидир, чүнки сәрнишинләрә гуллуг едән франсыз гызлары чоһ дилли-дилавердирләр. Бир-бир бизә јахынлашыб сөһбәт ачырлар, тәјјарәни бәјәниб-бәјәнмәдјимизи, Франсада, Парисдә олуб-олмадығымызы, һансы филмләрә, һансы мәшһур киноартистләри севдјимизи, идманын һансы нөвү илә мәшғул олдугумузу сорушур, каһ франсыз, каһ инкилис дилиндә өз фикирләрини бизә чатдырмага чалышырдылар. Мән онлары күчлә баша дүшүрдүм. Ону да демәлијәм ки, нә Кабилдә, нә дә Кәрачидә јерли әһалинин инкилисчә дедији сөзләри гәтијјән баша дүшүрдүм. Бууну сәбәби о иди ки, јухарыда дедијим кими, өзүм дә инкилис дилини зәиф билирдим. Тәјјарәдә һәјәт гајлајыр. Елә бил Франсанын сәсли-күлү бир күчәсиндәјик. Бурада алвер дә кедир. Гызлар каһ виски, каһ конјак каһ да, шәраб бутулкасына ачыб сәрнишинләрә узатырлар. Сопра да һесаблајыб һансы валјута илә нә гәдәр еләдијини билдирирләр. Сәрнишинләрә рәнкбәрәнк шәкилли Франса журналлары тәклиф едирләр. Тез-тез тәјјарәнин радио говшагы мәлүмат верир. Өзү дә мәлүмат франсыз, инкилис, јапон, алман, һәтта испан дилләриндә верилир. Мән хидмәтчи гызы чағырыб инкилисчә сорушдум:

— Нә үчүн сиз бу мәлүматлары рус дилиндә вермирсиниз? Ахы, бу саат бизим тәјјарәмиздә кедән рус сәрнишинләринин сајы јапонијалы јахуд алманијалы сәрнишинләрдән гат-гат чоһдур...

Франсыз гызы назла көзләрини сүзүб күлүм-сәди вә:

— Рус дили бизим үчүн чох чәтиндир, — дејә вәзијәтдән чыхмаға чалышды.

Башымыз үзәриндә, тәјјарәнни таванында даирәви пәнчәрәләр вар иди һава гаралдыгча бу пәнчәрәләрдә улдузлар парылдамаға башлады. Бөјүк ајы бүрчү вә онунла гоншу олан башга улдузлары сејр едирдик.

— Булар декоратив улдузлардыр, ади бәзәкдир, — дејә Храбровитски мәни баша салды.

«Кәмәрләри баглајын, папирос чәкмәјин!..».

22 Биз Кәлкәтәјә ендик. Бурада бизи тәјјарәдән бајыра бурахмадылар. Өзү дә чох дајанмадыг. Лазым олан гәдәр јаначаг көтүрдүкдән сонра «Боинг» ејни гајда илә аз гала дурдуғу јериндән фишәнк кими һаваланды. Јенә дә тәјјарәдә сәс-күј гопду, алвер башланды. Јенә гызлар Парисдән сөһбәт ачдылар, сәрнишинләрә Франса конјақы, шәраб вә јахуд содалы виски тәклиф етдиләр. Храбровитски вә мән чубуг чакирдик. Тәһбәкимиз әтирли «Золотој руно» иди. Стүардессалар бу тәһбәкнини әтрини дејәсән чох хошлајырдылар. Тез-тез бизим јанымызда дајаныб чүрбәчүр суаллар верирдиләр. Биз бир-биримизи чох чәтинликлә баша дүшүрдүк. Бә'зән әл һәрәкәтләри илә данышмалы олурдуғ. Нә әлимизлә, нә дилимизлә баша сала билмәјәндә исә күлүрдүк. Тәјјарәнни радиоговшагы јенә дә узун-узады франсыз, никилис, јапон, алман, испан дилләриндә мә'лумат верир. Биз һеч бир шеј баша дүшмүрүк. Бизә һеч кәс изаһат вермәјә мејл көстәрмир. Тәјјарә исә саатда 700 километр сүр'әтлә бизи узаг Шәргә доғру апарыр.

«Кәмәрләри баглајын, папирос чәкмәјин!..».

...Бонгкока сиирик. Тәјјарә мејданы о гәдәр дә

ишығлы дејил. Бонгкок да истидир. Кечә олса да һава чох бүркүдүр. Ашағыда бизи ики гыз көзләјир. Автобус сәрнишинләри ресторана апарыр. Бура һәм ресторандыр, һәм дә бир һөв јохлама мөнтәгәси. Бундан әлава, бурада көзәл сувенирләр сатылыр. Бүтүн сәрнишинләр узун бир стөл архасында әјләшиб шам едирдиләр. Бир-биримизлә таныш дејилик, анчаг бир тәјјарәдән олдуғумузу билirik. Бә'зән нәзәрләримиз бир-биринә саташанда күлүмсәјirik. Бә'зән дә дә бир-биримизә һәрәкәтлә јағ, пендир, сүд, тәклиф едирик.

Бура Таиланд иди. Таиланд гызлары чох көзәлдирләр. Мисли көрүнмәмиш дәрәчәдә көзәлдирләр. Онларын көзәллијини тәсвир етмәк чәтиндир. Әлбәтә бу тәсәввүр биздә анчаг тәјјарә мејданында ишләјән гызлары сејр едәркән доғур. Бојлу-бухунлудурлар; Көзләринин гара киләси елә бил көзләринин ичәрисини тамамилә тутмушдур. Бир сөзлә, лап Вагифин тәсвиринә ујғундур: «бел назик, тел назик...». Бахышлары мә'сумдур, һәрәкәтләриндә бир мусиги дујулур. Бәдән гурулушу о гәдәр мүтәнасиб, о гәдәр көзәлдир ки! Дејәсән, гызларын өзләри дә буну һисс едирләр. Һамы онлара бахыр. Гызлар буну да һисс едирләр вә һәја илә көзләрини јерә дикирләр.

23 ...Бизә гәһвә, чај, шәрбәт тәклиф етдиләр. Мән чәј истәдим. Чајын тәми мәни вәләһ етди. Һәм дадлы иди, һәм дә әтирли. Чајы тәрифләдим вә тәрифләмәјә пешман олдум. О саат 4—5 нәфәр хидмәтчи мәни дөврәјә алыб гаршыма ики чәјник гојдулар вә севинә-севинә, һәм дә вүгарла дајаныб бәјәндијим чајдан нечә һәвәслә ичдијимә тамаша етдиләр.

Биз Кәрачидә саатларымызы јерли вахта гурмушдуг. Лакин Шәргә кетдикчә Москва вахты илә бу јерләрин саат фәрги кет-кедә дәјиширди. Нечә саат

фәрг олдугуну билмәк үчүн дивардакы бөжүк хәритә-
ја бахдыг. Ән бөжүк өлкәләрин үзәриндә саат гурул-
мушду. Бу саат индики дөгигәдә һәмин өлкәдә саат
нечә олдугуну билдирирди. Демәк олар ки, бүтүн
бөжүк өлкәләрин үзәриндә белә бир саат гурулмушду.
Анчаг Москва вахтыны көрмәдик. Бу бизи әлбәттә,
һәм кәдәрләндирди, һәм дә наразы салды. Бир саат-
дан сонра сәјаһәтимизә давам етдик. Бонгкоқдан
Вјетнамин чәнубуна, Сәјгона кетмәли идик. Лакин
һаваја галхандан сонра мәлүм олду ки, бирбаш
Филиппин адаларына—Манилаја учуруг. Һамы ма-
рағланды. «Нә үчүн Сәјгон ихтисара дүшүр?».

24 Хидмәтчи гызлар бизи баша салдылар ки, Амери-
ка бомбардманчы тәјјарәләринин сүрүчүләри дөјүш
мејданыдан гајыдан кими бирбаш бејнәлхалг тәјјарә
мејданына енирләр, ресторана кириб о ки, вар ичир-
ләр вә сәрхош һалда бәјнәмәдикләри адамлара са-
ташмаға, онлары һәдәләмәјә, бәзәи дә онлара күллә
атмаға башлајырлар. Орада тез-тез атышма олур.
«Ејр-Франс» компанијасы исә өз сәрнишинләри үчүн
чавабдәһ олдугуна көрә белә бир рискә кетмәк ис-
тәмир.

Чох гәрибә иди. Орада, гаранлыг пәрдә архасында
кизләнмиш Вјетнамда Америка бомбардманчылары
кими истәјирсә, һәдәләјир, күллә атыр, өлдүрүр...

Сөјкәнәчәји кери атыб јухарыда, таванда парыл-
дајан улдузлары бир мүддәт сәјр етдикдән сонра ју-
хуја кетдим.

«Кәмәртәри бағлајын, папирос чәкмәјин!..».

Ајылдым. Тәјјарәнин даирәви пәнчәрәсиндән аша-
гы бахдым. Нә көзәл, нә гәрибә мәнзәрә иди! Адалар!
Чәркәләнмиш, парчаланмыш, бөжүк океана сәпәлән-
миш хырда јашыл адалар! Өзү дә каһ ачыг-јашыл,
каһ түнд-јашыл, каһ чәһрајыја чалан саһәләр, канал-

лар, чајлар, инсан зәһмәти! Бүтүн торпаг, бүтүн ада-
лар бөжүк мәнәббәтлә саһмана салынмышдыр. Һәр
гарыш јердә инсан зәһмәти вар. Биз Манилаја
енирдик.

...Манила тәјјарә вағзалынын хидмәтчиләри олан
ики бәстәбәј гызын мүшајнәтилә вағзала кедирик.
Тәјјарәмиз јаначаг көтүрәнәдәк орада галырыг. «Ејр-
Франс» компанијасынын һесабына бизә шәрбәт ве-
рирләр. Журналлара, гәзетләрә бахырыг. Бурада да
сувенир сатылыр. Ән чох нәзәрә чарпан түнд-гәһвәји
рәнкли филләрдир. Хүсуси ағачдан јоңулмуш бу фил-
ләр бир-бирилә өлүм-дирим мүбаризәсинә киришмиш-
дир. Филләрин бири шаһә галхмышдыр. О бири исә
јијрмә гылынча бәнзәр ики ағ дишини онун көвдә-
синә санчмаға чән атыр. Витринләрдә адам боју уча-
лығында тахта чәнкәлләр, белләр гојулмушдур.
Радиоговшагы чаз мусигиси верир. Сәрнишинләр ики-
бир, үчбир топлашыб астадан сөһбәт едирләр. Вахт
јетишир. Бизи вағзала кәтирән гызларын мүшајнәти
илә «Бонинг» тәјјарәсинә галхырыг.

«Кәмәртәри бағлајын, папирос чәкмәјин!..».

...Тәјјарәмиз Филиппин адаларындан Јапонијаја
гәдәр Сакит океанын үзәрилә учур. Биз Филиппин
адаларындан узаглашдыгча океанын үзәринә сәпә-
ләнмиш эчәјиб шәкилли булудлар кет-кедә сыхла-
шыр, буз дағлары кими бүтүн океанын сәтһини өртүр.
Арабир, парчаланмыш ағ булудлар арасындан гыр-
ным чалан океанын үрпәрмиш сәтһи көрүнүр.

Храбровитски илә мән булудлары чүрбәчүр чан-
лылара бәнзәдирик. Доғрудан да белә иди. Бах, о
нәһәнк булуд кенгурудур, гулагы сәсдәдир. Гыса га-
баг ајағларыны гарнына јығмышдыр. Бах, бизә сары
јахынлашан, даһа доғрусу, бизим јахынлашдығымыз
о булуд ағ филә бәнзәјир. Елә бил хортумуну салла-

йыб океандан су ичир. Биз гулагларыны шэкләмиш ити, сычрајыша һазырлашмыш ағ пәләнки, пусгуда дурмуш чанавары, әфсанәви сычрајышдан сонра жүк-сәк сәмада сүзән ағ чејраны көрүрүк. Елә бил гәрибә бир аләмә дүшмүшүк: бурада бүтүн чанлылар ағап-пагдыр. Океанын үзәрилә учмаг чох үзүчүдүр.

Мүркүләјирик. Ајылырыг, јени-јени гәрибә һеј-ванлара тәсадүф едирик ағ ихтизавр, ағ бизон, ағ тимсаһ...

Кәрачидән чыхдығымыз 10 саатдан артыгдыр. Арада гыса фасиләләр олса да, 10 саат учмаг адамы јорур, даһа бизи филләр, тимсаһлар, ширләр мараг-ландырмыр. Биз Јапонияны дүшүнүрүк. Көрәсән, бизим ешитдикләримиз, бу гәрибә өлкә һаггында сөјләнилән рәвајәтләр доғрудурму?

«Кәмәрләри бағлајын, папирос чәкмәјин!...».

...Океан гуртаран кими биз саһилә енирик. Јапониянын һанеда тәјјарә мејданы океанын саһилиндә, лап ләләдәјәидәдир. Бура бүтүн јол узуну көрдүјүмүз тәјјарә вағзалларындан көзәл вә әзәмәтлидир. Биз шүшәбәнд тунелләрлә узун-узады кедиб јохлама отагларына јетиширик. Бурада бизи совет сәфирлијинин нүмәјәндәси гаршылајыр. Биз јенә дә бејнәл-халг гајдалара риәјәт едәрәк чүрбәчүр рәсми сәнәд-ләрдәки суаллара чаваб јазырыг. Һәр сәнәди тәгдим етдикдән сонра бизи о бири јохлама отағына бура-хырлар. Нәһајәт ән мүрәккәб јохлама, көмрүк јохла-масы башланыр.

— Чамаданларынызы ачын!

Чамаданларымызы ачырыг. Јапон полисменләри чамаданлары јохламырлар. Биздән сорушурлар:

— Чохму сигарет апарысыныз?

— 20 гуту, — дејә мән чаваб верирәм.

— Һәр гутуда нечә сигарет вар?

— Ијирми.

— Чохдур. 10 гуту апара биләрсиниз.

Мән апардығым сигаретләрин јарысыны онлара тәһвил верирәм. Јапон полисменләри мүтәрәддид нәээрләрлә бир-бирләринә бахырлар. Дејәсән, сигаретләри мәнә гајтармаг истајирләр. Анчаг ганун һәр шејдән күчлүдүр. Көнүлсүз һалда сигаретләри бир кәнара гојурлар. Храбровитскинин чамаданында бир нечә гуту «Золотој руно» тәнбәкиси вар. Бу да онлара чох көрүнүр, лакин онлар һәмнин гутулары ики нәфәрин пајы һесаб едиб алмырлар. Бу, бизи севиндирир. Чүнки адам бир тәнбәкијә адәт едәндә ону дәјишмәк истәмир, һәм дә һәр икнимиз јола дүшәндән бәри трубка чәкмәјә башламышыг.

Тәјјарә вағзалындан чыханда бизи ики нәфәр јапониялы гаршылады. Бунлардан бири Јапония ссенаристләр тәшкилатынын мәс'ул катиби Токада сан, о бири дә тәрчүмәчи гыз Марико сан иди. Онлар бизи јапонлара мәхсус еһтирамла гаршыладылар. Токада сан 50 јашларында, арыг вә узунбој бир кишидир. Марико сан 23—24 јашларында мәләһәтли јапон гызыдыр.

Совет сәфирлијинин ишчиси бизи Токада сана тапшырыб хаһиш етди ки, ахшамүстү сәфирлијә кәләк.

Јола дүшдүк. Һәр икнимиз адәт етмишдик ки, тәјјарә вағзалы илә шәһәрин арасы, ән азы 20—30 километр олур... Лакин бурада елә бирдәфәлик шәһәрин күчәләри илә һәрәкәт етмәјә башладыг. Мән бир ил әввәл Јапонияда олмуш бир достумун сөзләрини хатырладым: «Јапонияда шәһәрләр арасында сәрһәд јохдур. Бир шәһәр гуртаран кими, о бири шәһәр башланыр». Бура Токионун учгар күчәләри иди. Лакин учгарлыға хас олан һеч бир әламәт көрүнмүрдү. Кү-

чолар саясыз-хесабысыз ишкүзар адамларла долу иди. Бир-биринин бөйрүнө гысылмыш мағазалар, е'малат-ханалар, јолун сағында өз солунда автомобил тә'мири е'малатханалары, бензин голлары, тәмиз, сәлигәли, мејвә дүкандары, машинлар, машинлар! Машынлар елә бил сапа дүзүлмүшдүр, елә бил бир-биринә багыдыр. Бир-бириндән аралана билмирләр, чүнки нә ирәлидә, нә дә архада јол бош дејилдир, буна көрә дә машинлар чох ағыр һәрәкәт едир. Бу гәдәр машин бирдән-бирә һәрәкәт едир, бу гәдәр мұһәррик ишләјир, лакин учгар күчләрдәки бу сакитлик бизи тәтчүбләндирир. Гых дәнгигә, јахүд бир саат јол кетдикдән сонра биз Јапониянын пайтахты Токкионун мәркәзинә јахынлашырыг. Буралар бајагкынын әксинә, чох сәс-күјлүдүр. Токкионун мәркәзи угулдајыр, гулаг батырыр...

28

...Токада сан тәрчүмәчи васитәсилә билдирди ки, биз елә бирбаша һансы мейманханаја исә мөтбуат конфрансы кечирмәјә кетмәлијик. Чүнки онлар бизим сәһәр кәләчәјимизә әмин идиләр вә елә билдирдиләр ки, динчәлмәјә имканымыз олачаг. Буна көрә дә мөтбуат конфрансыны мөһз Токио вахты илә күндүз саат 2-јә тәјин етмишләр. Өзү дә демәк олар ки, ән көркәмли гәзет вә журналларын нүмајәндәләри һәмни мөтбуат конфрансына топлашмышлар. Биз тәмкинлә вә гәтијәтлә билдирдик ки, белә јоргун вәзијјәтдә, үст-башымызы сәлигәјә салмадан һәмни мөтбуат конфрансына һеч бир вәчһлә кедә билмәрик. Илк танышылыг мұбаһисә илә башланды. Нә Токада сан тәслим олмаг истәјирди, нә дә биз өз дедјимиздән дөнүрдүк. Мәнтиг вә сон гәрар бизим тәрәфимиздә иди. Биз гонаг идик. Буна көрә дә Токада сан истәр-истәмәз бизи јашајачагымыз мейманханаја апарды. Мейманхана мәркәздән узагда, Токкионун сакит бир ку-

шәсиндә јерләширди. Мейманхананын ады белә иди: «Азабу принс һотел».

Мейманхана бизә илк нәзәрдә чох көзәл тә'сир бағышлады. Мәнзәрәси елә тәсәввүр ојадырды ки, куја бу мейманхана гајалар үзәриндә тикилмишдир. Бу гајалыглар мейманхананын фасадындан башлајараг бајыр вә ичәри һәјәтинә хүсуси бир јарашыг верирди.

Машынымыз мейманхананын габағында дајанап кими әјинләриндә ағ фрак олан үч «бој» машинын сағына вә солуна кечиб гапылары ачдылар, бизә ил-килисчә салам вердиләр, бизим чамаданларымызы вестибүлә апардылар.

Бизи бурада гејдә алана кими, вестибүлүн шүшә-бәнд арақсәмәсиндән ичәри һәјәтә бахдыг. Јапониянын әјри-үјрү көтүклү чыр шам ағачлары, башга бәзәк ағачлары гајалыглар ичәрсиндән учалыр, хырда фәвварәләр гајалыгларын диб илә ахан була-га төкүлүр, һәјәтин лап гуртарачағында гызлар гәшәк һовуза атылыб үзүрдүләр, Хидмәтчи гызлар вә «бојлар» чамаданларымызы бизим үчүн ајрылмыш отаглара апардылар. Токада санла Марико сан вестибүлдә отуруб бизи көзләмәји гәрара алдылар.

Палтарларымызы гызлара вердик ки, үтүләсинләр. Өзүмүз душ гәбул еднб, үст-башымызы сәлигәјә салдыг вә јарым саатдан сонра бир-биримизин кејимини, көркәмини тәнгиди нәзәрлә јохладыгдан сонра вестибүлә чыхдыг. Бу, бизим Јапония илә илк көрүшүмүз иди.

Такси машины бизи отелин һәјәтиндә көзләјирди. «Бојлар» гапылары үч тәрәфдән ачдылар, биз машина әлләшдик. Чох тәмиз, сәлигәли машин иди. Елә тәмиз иди ки, адам ајаггабыларыны чыхармаг истәјирди. Сүрүчүнүн әјиндә гар кими ағ көјнәк вар

29

иди; гара галстук тахмышды. Эввэл бизе елэ калди ки, Токада сан бу машины минлэрлэ машинын ичэриндэн сечиб чагырмышдыр. Анчаг сонралар көрдүк ки, Токнионун бүтүн машинлары бир гайда оларак белэ тэмиз, салигалидир. Машынлар пар-пар парылдайыр. Сүрүчүлэр дэ чох салигалидир. Нэмишэ гар кими аф палтар кејир, гара галстук тахырлар. Сүрүчүлэрин бахышлары, даврамышлары тэмкинлидир.

Токнионун мэркэзиндэки енли күчэлэрдэн хансы тэрэф дөнүрсэнэ, Бакынын «Ичэри шэһэринин» дар даланлары кими күчэлэрэ дүшүрсэн. Дүздүр, Токнионун бу јашајыш рајонларыны неч бир вэчлэ «Ичэри шэһэрлэ» мүгајисэ етмэк олмас. «Ичэри шэһэрдэ» үч-мэртэбали, бэзэн дөрдмэртэбали евлэрэ дэ тэсадүф едирек. Бурада исэ евлэр эсасэн бирмэртэбалидир. Салигалидир, тэмиздир. Евлэрин гурулушунда мүэј-јэн бир тэнасүб вар. Нэјэтлэр баг-багатдыр. Күчэлэр о гэдэр дардыр ки, ики машин үз-үзэ кэлэндэ аз галыр бир-бирилэ тоггусеун. Сүрүчүлэрин усталыгы бизи валех едирди. Елэ мэхарэтлэ машины дөнкэлэрдэн кечирир, тоггушмамаг үчүн вахтында сахлајыр, машины елэ тэмкинлэ идарэ едирдилэр ки, лап мээттэл галырдыг. Адэтэн бир сүрүчү башга сүрүчүјэ тэнгиди јанашыр. Мэн дэ, Храбровитски дэ машин сүрүрүк. Анчаг Токио сүрүчүлэринин мэхарэтинэ гибтэ илэ бахырдыг. Гэрибэ чэхэтлэрдэн бири дэ будур ки, Јапонияда јашадыгымыз он беш күн эрзиндэ (гејд етмэк лазымдыр ки, бүтүн бу он беш күнүн чоуну биз машинларда кечирмишик) сажсыз-несабсыз машинларда кээдик, анчаг бир дэфэ дэ бир сүрүчү-нүн башга сүрүчүнү һэлэлэдијини, кобуд бир сөз де-дијини ешитмөдик. Инди ки, сөһбэт сүрүчүлэрдэн вэ күчэлэрдэн дүшмүшдүр, мэн даһа бир шеји гејд ет-мэк истэјирэм. Токнионун кениш күчэлэриндэ минлэр-

лэ, он минлэрлэ машин һэрэкэт едир. Бу күчэлэрлэ автобуслар, трамвајлар да кедир. Бурада да һэрэкэт күчэнин сол тэрэфи иләдир. Өзү дэ машинлар сэккиз, доггуз сыра илэ кедэ билирлэр. Намы тэлэсир, лакин бу, неч бир нэтичэ вермир. 15, 20, 30 метр кедиб да-јанырлар; машинлар аз гала бир-биринин үстүнэ минир, тормозлар чох јахшыдыр, амартизасијалар јумшагдыр. Эсасэн биринчи сүр'этлэ һэрэкэт едэ билир-лэр, икинчи сүр'этлэ һэрэкэт етмэк үчүн месафэ чат-мыр. Токнионун бир рајонундан башга рајонунга пија-да кетсэниз, даһа аз вахт сарф едэрсиниз. Бэзэн чох гэрибэ бир мэнзэрэни сејр етмэк олур. Күчэнин орта-сында бир киши, јахүд бир гадын элини галдырыр, бүтүн машин сели онун гаршысында дајаныр. Бу адам тэлэсик машинларын арасындан кечиб о бири сәкијэ јетишир вэ машинлар јолларына давам едир. Демэли, бу адам чох тэлэсир. Ади һалларда о, неч вахт белэ һэрэкэт етмэз. Үмумијјэтлэ, он беш күн эрзиндэ мэн мүшаһидэ етдим ки, Јапонияда эһмэт-кеш јапонлар бир-биринэ чох һөрмэт едирлэр. Бир-бирлэринэ чох инанырлар. Инсана һөрмэт етмэк онларын он јүксәк тутдуғлары амаллардан биридир. Токнионун мэркэзи күчэлэрини полиц нэфэрлэри вэ светофорлар идарэ едир. Гырмазы ишыг јананда һамы сәкинин конарында дајаныб көзлөјир. Машын кэл-мәсэ дэ, кечид бош олса да, неч кас јериндэн тэрпән-мир. Нэтта бир гэдэр сэрбаст даврамышлы сэрхош канчлэр дэ јерлэриндэн тэрпәнмирлэр, јашыл ишығын јанмасыны көзлөјирлэр. Машынлар трамвај јолу илэ, трамвај јолунун сағ тэрэфи илэ дэ кедирлэр. Буна ичазэ вардыр, тәки күчэдэ гэлэбалик јаранмасын, басырыг олмасын. Анчаг нэмишэ басырыг вар. Буна көрэ дэ һазырда Токиода һава јоллары тикилир. Ма-шынлар уча көрпүлэр үзэри илэ дэ кедәчәк, бәлкә

бу, Токионун күчэләриндәки гәләбәлији нисбәтән азалтсын. Мәркәзи күчәләрин чох јериндә биз чүрүмүш тахта дөшәмәләрә тәсадүф едирдик. Бизә баша салдылар ки, бу тахталарын алтындан метро кечир. Елә күчә јохдур ки, орада тәмир ишләри кетмәсин. Чох јерләр газылыб кәлә-көтүр олмушдур. Бир јанда јол дүзәлдирләр, бир јанда су, газ кәмәрләри чәкмәк үчүн каналлар газырлар. Бу күчәләрдә иш кечә-күндүз кедир. Кечәләр һәмин иш кедән саһәләрин әтрафында хырда ишыглар јаныр, өзү дә диггәти чәлб етмәк үчүн бу ишыглар гырным чалыр. Евләр дә кечә-күндүз тикилир. Токионун дар күчәләриндә светофор јохдур. Бу күчәләр чох вахт полис нәфәрләри тәрәфиндән идарә олунмур. Өзү дә бурадан кечән машин селинин арды һеч вахт кәсилмир.

32

Биз јенә дә гәрибә бир мәнзәрәни сејр етдик. Күчәнин һәр ики тәрәфиндәки сәкиләрдә ишыг дирәкләринә хырда бајраглар санчылмышды. Мәктәблилар, гочалар, евдар гадынлар бир сәкидән о бири сәкијә кечмәк истәјәндә һәмин бајраглардан бирини әлино алыб галдырыр, һәмин санијә бүтүн машинлар дајаныр. Гадынлар јахуд ушаглар раһатча о бири сәкијә кечирләр. Бајрагларын үзәриндә: «Биз кәлирик» сөзләри јазылмышдыр. Һәмин бајраглары о бири сәкидәки дирәкләрә санчырлар вә јолларына давам едирләр. Мәнә белә кәлир ки, бу, чох көзәл адәтдир.

Јери кәлдикчә Токио һаггында, шәһәрин күчәләриндә сејр етдијимиз бәзи мәнзәрәләр һаггында гејдләр едәчәјәм. Буна көрә дә инди биринчи мәтбуат конфрансына гајытмаг истәјирәм.

Әсасән бүтүн мәтбуат конфранслары, интервүләр, ишкүзар көрүшләр Токионун мейманханаларында кечирилир. Бу мейманханаларда хусуси көрүш отаглары, көрүш салонлары вардыр. Бизи дә бөјүк мей-

Гачгындар. Рәссамы Т. Садыгзаде

Хиросимада һадак орданлар үчүн гоюлмуш абидә
Риссамы Т. Садыгзада

манханалардан биринә кәтирдиләр. Биз икинчи мәр-
тәбәжә көрүш салонуна галхдыг. Токионун гәзет вә
журналларынын нүмәјәндәләри, фотографлар бизи көз-
ләјирдиләр. Токада сан бизи онлара тәгдим етдикдән
сонра ишә башладыг. Каһ Храбровитски данышырды,
каһ да мән. Мән дејәндә ки, Совет Иттифагында
чәкилән филмләрин 60 фаизи милли республика-
ларда јараныр, јапонлар чох тәәччүбләндиләр. Јәгин
ки, бизим милли республикаларын вәзијјәти һагғын-
да онларын тәсәввүрү башга иди. Совет Иттифагында
кинодраматургун башга кино ишчиләринә нисбәтән
даһа чох пул алдыгыны ешидәндә исә јапонлар, дејә-
сән, бизә инанмадылар. Чүнки Јапонијада мәшһур
артистләр һамыдан чох газанырлар. Кинодраматург
режиссордан да аз газаныр. Мәтбуат конфрансы
заманы јапон журналистләри дә бизә өз кинематогра-
фијалары һагғында бәзи мә'луматлар вердиләр. Он-
лардан ким исә деди ки, Јапонијада елә кинодрама-
тург вардыр ки, бир илдә 20-дән артыг ссенари јазыр.
Биздән сорушдулар:

— Бәс сиз илдә нечә ссенари јазырсыныз?

Дедик ки, шәхсән биз 2 илдән, 3 илдән бир јени
ссенари јарада билirik.

— Елә нә үчүн? — дејә јапонлар чох мараглан-
дылар.

— Она көрә ки, бир ссенари үзәриндә иши гурта-
рандан сонра јени бир кино әсәри јаратмаг үчүн һөк-
мән јазычы јени-јени тәәсүратла зәнкинләшмәли,
јени кәшфләр етмәли, онун мә'нәвијјаты јени-јени
фәлсәфи үмумиләшдирмәләрлә гидаланмалыдыр. Би-
зим бир ссенари үзәриндә бир ил, ил јарым, 2 ил
ишләмәјимиз тәнбәлликдән ирәли кәлмир. Анчаг јара-
дычылыга олан тәләбкарлыгдан ирәли кәлир. Әлбәт-
тә, биздә дә елә кинодраматурглар вар ки, чох тез-тез

жазырлар. Буна көрө дө бө'зөн онларын эсэрлэри зөиф чыхыр, чий олур, бизи наразы салыр. Биз белэ драматурглары тэнгид едирик, онлары һәгиги јарадычылыга чагырырыг. Ичтимаијјетин фикри исә биздә һәр шејдән күчлүдүр.

Биздән јенә сорушдулар:

— Сиз, кинодраматурглар бир ссенари үчүн газандыгыныз пул илә нечә вахт јашаја билирсиниз?

— Бир ил, бир ил јарым, ики ил, — дејә Храбровитски чаваб верди. — Шәхсэн мән дөрд нәфәрлик аиләмлә ики ил долана билирәм. Икинчи ссенарини пулуна исә кооператив евдә өзүмә көзәл бир мәнзил тикдирдим вә тәзә «Волга» машины алдым.

34 Бу чавабы ешидондә јапон журналистләри башларыны булајыб тәэччүблө бир-бирләринә бахдылар.

Сөһбөт вахты бизә портагал, алма шәрбәти верирдиләр. Биз дө бу шәрбәти гамышла сорурдуг. Тез-тез суаллара чаваб верирдик. Јапонлар чох тәвәзөкардырлар. Портагал ширәси вә јапонларын тәвәзөкарлығы мәним чох хошума кәлди.

Мәтбуат конфрансы гуртаран кими совет сәфирлијинә јола дүшдүк. Мағазаларын ал-әлван витринләри, сәјсыз-һесабысыз машинлар, адам сели, рекламлар (бурада рекламлар чох сәлигә вә зөвглә верири). Токиода бөјүк бир ишкүзарлыг дујулур. Елә бил бу јүз минләрлә адамын ичәрисиндә һеч кәс авара, мәгсәдсиз вејлләнмир, Јапон кәнчләри мүасир кејимдә кәзирләр. Кејимләри о гәдәр баһалы олмаса да, чох тәмиз вә сәлигәлидир. Орта јашлы вә гоча гадынларын чоху кимоно кејир. Тахта ајаггабыларын гәјтаны баш бармагла икинчи бармаг арасындан кечир вә беләликлә онлар чәкмәләрини сүрүјә-сүрүјә кәзирләр. Гадынлар јеријөндә чәкмәләри ритмик бир аһәнклә таггылдајыр, чәкмәләрин таггылтысы хүсу-

силә дар күчәләрдә ајдын ешидилир. Кимоно кејимш, тахта ајаггабылы гадынларын јериши чох гәрибәдир. Елә бил тез-тез ајаглары нәјә исә илишир, адама елә кәлир ки, онлар бу саат јыхылачаглар. Өрдәк кими јеријирләр. Чох ағыллы, дүшүнчәли көзләри вар. Гадынларын үзләри, бахышлары гәјғылыдыр. Ики гадын бир-бири илә көрүшөндә елә һал-әһвал тутур ки, санки бир-бириндән утаныр. Данышанда күлүмсәјиб јашларына јарашмајан бир тәрздә көзләрини јерә дикирләр. Јахын таныш оланлар да, гоһумлар да әдәблә, һәја илә данышырлар. Чох тез-тез күлүмсәјирләр. Хош тә'сир бағышламаг үчүн, үрәк ачмаг үчүн күлүмсүнүрләр, гочалар да, чаванлар да. Хүсусилә кишиләрлә данышан гадынлар һәддиндән артыг нәзакәт көстәрирләр. Токиода, Киотада, һаконө вә башга шәһәрләрдә дәфәләрлә белә мәнзәрәләри сәјр етмишәм. Јапонија гызлары вә гадынлары чох мәләһәтли, чох нәчибдир. Онларын үз гурулушундакы хүсусијјәтләрдән бири дө одур ки, нәчиб, мәләһәтли бахышлары онлары ушаг кими мә'сум көстәрир, бу да мәним хошума кәлирди. Јәгин ки, тәкчә мәним дејил, һамынын фикри беләдир. Буна көрә дө мән растыма кәлән һәр гадына, һәр гызга диггәтлә бахырым. Мүшәһидә едирдим ки, онлара һәддиндән артыг диггәтлә баханда дајаныб адама јүнкүлчә тә'зим едирләр. Әввәл елә билирдим ки, онлара һәддиндән артыг диггәтлә бахдығымы көрүб, јәгин ки, таныш бир адамла растлашдығларыны дүшүнәрәк баш эјирләр. Бу мәнзәрәни дәфәләрлә сәјр етдикдән сонра исә белә гәрәра кәлдим ки, бу јапон гадынларына хас олан нәзакәт гәјдаларындан биридир. Бәлкә дө онлара һәддиндән артыг диггәт јетирдијим үчүн бир гадын кими мәнә тәшәккүр едирдиләр. Һәр һалда Јапонияны бир сәјјаһ кими кәшф етмәк чәтиндир. Мәнә

35

белә кәлир ки, жүксәк мәдәнијјәтә малик олан јапонлар сәјјаһларын Јапонија һаггында өтәри тәәсүраты әсасында јаздыглары јол гејдләрини, јахуд галын китабларыны охујаркән үрәкләриндә күлүрләр. Чүнки гәдим вә жүксәк мүасир мәдәнијјәтә малик олан мүрәккәб талели бөјүк бир халгын һәјатыны, мәишәтини, мәдәнијјәтини, адәт вә әнәнәләрини өјрәнмәк үчүн бурада илләрлә јашамаг лазымдыр. Токионун күчәләриндә нә итә, нә дә пишијә раст кәлдим. Дүздүр, бәзән јапон аиләләриндә ит дә, пишик дә сахлајырлар. Анчаг Токионун күчәләриндә әсла саһибсиз итә вә пишијә раст кәлмәдик. Хырда мағазаларын саһиббәләри адәтән кимоно кејирләр, сәһәр тездән әлләриндә шланг мағазанын гаршысындакы сәкиннә тәртәмиз јујурлар. Чох вахт маллар мағазая сығышмыр, онлары сәкиләрә дүзүрләр вә бу, онсуз да дар олан күчәләрдә машинларын һәрәкәтини чәтинләшдирир. Лакин сүрүчүләр гәзәбләнмирләр, сөјмүрләр. Мән охучуларә һеч бир енциклопедија характери дашыјан мәлумат вермәк истәмирәм. Чүнки белә мәлуматы охучу хүсуси китаблардан да өјрәнә биләр. Мән анчаг өз тәәсүратымы, Јапонијаны нечә көрдүјүмү, өзүм үчүн нечә кәшф етдијими јазмаг истәјирәм. Мәнә белә кәлир ки, бир күчәни јүз нәфәр адам ејни нөгтәдән сәјр едәндә белә ејни шәкилдә көрмүр. Һәр кәс һәмнин күчәдә өз хасијјәтинә, емоционал гаврајыш габилитәтинә көрә бир шеји әсас көтүрүр, онун үчүн о күчәнин характери дә һәмнин шејләрлә әлагәдар олур; фәнәр дирәји, сәкинни јанындакы багчанын һамар кәсилмиш коллары, асфалты јарыб баш галдырмыш оту, јахуд дәнкәдәки еви... Бир күчәни бир нечә адам башга-башга композисијаларда, башга-башга шәкилдә көрүр. Бәс Токио бәјдә шәһәри, бәс Јапонија кими мүрәккәб бир өлкәни ики адам, он

адам, јүз адам ејни шәкилдә кәшф едиб, тәсвир едә биләрми?.. Буна көрә дә мән мәһз өз тәәсүратымдан данышырам... Мән тәбиәти чох сеvirәм. Тәбиәт мәнзәрәләриннә дә саатларла алудә ола биләрәм. Анчаг мәнни һәр шејдән чох марагландыран инсандыр. Мәсәлән, мән Даниил Храбровитскини бир кинодраматург кими јахшы таныјырам. Онун јарадычылығына бәләдәм. Анчаг бир инсан кими она јыхындан бәләд дејил. Инди бурада, Јапонијадә мән тәкчә јапонлары дејил, мәнимлә биркә кәлмиш јол вә гәләм јолдашым Даниил Храбровитскини дә өјрәнирәм. О нечә адамдыр? Бәс һәмишә бизи мүшәјиәт едән бу ики јапон? Лап ушаға охшајан, 23 јашлы Марико сан — бизим тәрчүмәчи вә јапон кинодраматургчулар тәшкилатынын катиби Токада сан. Марико сан һаләлик мәнним нәзәримдә һәрәкәт едән, күлүмсәјән, көзү ачылыб-јумулан кукланы хатырладыр. Токада сан исә фикримчә, башга јапонлардан бир гәдәр сечилир. Нә исә мәнә белә кәлир ки, о, башга јапонлардан бир аз кобуддур, бир аз етинасыздыр, бир аз әсәбидир...

...Биз совет сәфирлијинин јерләшдији бинаја кәлирик. Сүрүчү машины бирдәфәлик һәјәтә чәкир. Сәфирликдә бизи һөрмәтлә гаршылајырлар. Сәһбәт етмәк үчүн бизә сәлигәли бир отаг ајырырлар. Токада сан бизим 12 күн әрзиндә һаралара кедәчәјимизини, нә илә мәшгул олачагымызын програмыны охујур. Храбровитски чәлд бу програма дүзәлишләр вермәјә башлајыр. Мән һисс едирәм ки, о, чох башарыгы сијасәтчидир. Чүнки һаләлик мәнним һисс етмәдијим бир хүсусијјәти о дәгигә дүјүмүшдүр.

— Бу програм әсасән сәјаһәт характери дашыјыр, — дејә Храбровитски нәзакәтлә, лакин гәти бир әдә илә мәнним адымдан вә өз адындан данышыр. — Бизим бураја кәлмәкдә әсас мәгсәдимиз башгадыр.

Әсас мәсәдими́з Жапония́нын көркәмли кино хадимләри илә јахындан таныш олмаг, мәдәни әлагәләри-ми́зи мөһкәмләтмәк, оиларын јарадычылығыны өйрән-мәк вә мүмкүн гәдәр совет кинематографијасы һаггында онлара мә'лумат вермәкдән ибарәтдир. Биз истәјирик ки, бурадан кедәндә һәр биримизин беш-он нәфәр јахшы јапониялы досту олсун; бир кино хадими кими онларла мөһкәм әлагә сахлајаг. Биз истәјирик ки, өз филмләримизи јапон кино ишчиләринә көстәрәк вә Жапонияда чәкилмиш он јахшы филмләрә бахаг. Сиз исә бу програм үзрә бизи кәндчи евинә, музејләрә, курорт јерләринә, исти су мәнбәләринә, ибадәтханәләра апармаг истәјирсиниз. Әлбәттә, биз бунлары да көрмәк истәјирик, лакин бош вахтларымызда.

Сәфирлијин ишчиләри бизимлә разылашдылар. Анчаг Токада сан нәдәнсә өзүң итирди. Дејәсән, биз онун гаршысында чох чәтин мәсәләләр гојмушдуг. Дүздүр, онларын кинодраматурглар тәшкилаты тәзчә јарадылмышды. Бу капиталист өлкәсинин ичти-ман принципләр әсасында гонаг гәбул етмәк тәчрүбәси јох иди. Мадди имканлары исә чох аз иди. Анчаг кино хадимләринин бир-бирләри илә көрүшмәси үчүн бизим фикримизчә, нә пул хәрчләмәк, нә дә бөјүк тәчрүбәјә малик олмаг лазым иди. Токада сана нә исә мане олурду. Биз конкрет мәсәләләрин һәллиндән башладыг. Мисал үчүн тәкид етдик ки, јапон кино хадимләри һөкмән јени совет филмләринә бахсынлар вә биз бу барәдә сөһбәт едәк, онларын фикирләри бизи чох марагландырыр. Буну биз она көрә ирәли сүрдүк ки, илк мәтбуат конфрансында ачыг-ајдын дујулурду ки, бурада, Жапонияда совет кинематографијасы һаггында, совет кино-филмләри һаггында тәсәввүр сон дәрәчә мәндуудур. Филмләримизи нүма-

јиш етдирмәк үчүн ики кечә ајрылмасыны хаһиш етдик. Биринчи кечә «Мосфилмин» бурахдыгы «Бир илин доггуз күнү», «Мән Москваны кәзирәм» филмләри, икинчи кечә исә милли студијаларын бурахдыгы «Мән, нәнәм, Илико вә Илларнон» вә «Узаг саһилләрдә». Биз нә үчүн мәһз бу филмләри нүмајиш етдирмәк истәјирдик? Әввәла, она көрә ки, бу филмләр һазырда Жапониядакы совет экспорт филминдә вар иди, икинчиси дә бу програмда һәм мәним, һәм дә Храбровитскинин сценариләримиз үзрә чәкилмиш филмләр вар иди. Токада сан белә кечәләри тәшкил етмәјин мүмкүн олмајачагыны бизә билдирди вә сәбәбини изаһ етмәјә чалышды. Онун дедијинә көрә, Жапония кинодраматурглар тәшкилатынын кино нүмајиш етдирмәк үчүн салону јохдур. Һәр дәфә һансы бир филмә бахмаг истәјирләрсә, кино залыны кирајә көтүрүрләр. Бунун үчүн дә пул лазымдыр. Онларын тәшкилаты исә чох касыбдыр. Токада санын бу бәһанәсини биз асанлыгла дәф етдик. Совет экспорт филминин нүмајәндәси Николај Кошкин деди ки, кино залынын кирајә хәрчини өз үзәринә көтүрүр. Онда Токада сан бир гәдәр парт олду вә фикирләшиб деди ки, һәмин залын кирајә хәрчини өзләри дә өдәјә биләрләр. Рус дилиндән јапон дилинә тәрчүмәчи тапмаг чәтиндир. Николај Кошкин, тәрчүмәчи тапмағы да өз бојнуна көтүрдү. Сонра мә'лум олду ки, Токада сан бизә һәм кино залы, һәм дә тәрчүмәчи верәчәкдир. Биз дедик ки, Жапонияда телевизија илә чыхыш етмәк, мәтбуат конфранслары кечирмәк, әкәр лазымса, јарадычылыг мүбаһисәләри апармаг истәјирик. Бизә дедиләр ки, телевизија верилишләри әсасән күчлү бир компанијанын әлиндә олдугу үчүн кинодраматурглар тәшкилаты белә бир чыхышы тәшкил етмәк дә ачиздир. Биз Жапония мәтбуатында чыхыш етмәк

истәдји мизи билдирдик. Гәрәмиз ики мәгалә вермәк истәјирдик. Храбровитски мүасир дүнија кинематографијасынын вәзијјәти һаггында данышмаг, бә'зи вачиб нәзәри мәсәләләрә тохунмаг истәјирди, мән исә совет милли кинематографијасынын инкишафындан, һазыркы вәзијјәтиндән сөһбәт ачмаг истәјирдим. Мә'лум олду ки, бу да чох чәтин мәсәләдир, чүнки мәтбуат да чох күчлү компанијанын әлиндә иди. Јапонија кинодраматурглар тәшкилаты исә һәлә чох зәиф иди, өзү дә аз танынырды.

Сәфирлик дә бир чох арзуларымызын һәјата кечмәси үчүн бизә көмәк едәчәјини вә'д етди.

40 Мәнә вә Храбровитскијә белә кәлирди ки, бизимлә Токада сан арасында нә исә кизли бир мүбаризә кедир. Биз һәтта белә дүшүнүрдүк ки, Токада сан бизи тәзликлә башдан еләмәк истәјир. Јә'ни чалышыр ки, биз Јапонијада галачағымыз 12 күнү анчаг әһмијјәтсиз сәјаһәтләрә сәрф едәк. Һәр күнүмүздән сәмәрәли истифадә едилмәси һаггында тә'кидимизә бахмајараг Токада сан деди ки, мајын 5-дә (биз Токиоја мајын 4-дә кәлмишдик) кәндли евинә гонаг кедәчәјик. Биз бүтүн күнүмүзү анчаг белә бир сәјаһәтә сәрф етмәк истәмирдик. Кино хадимләри илә көрүшмәк, киностудијалара кетмәк, онларын иш просеси илә таныш олмаг истәјирдик. Токада сан бизә деди ки, мајын 5-дә Јапонијада «Огланлар күнү» бајрамы кечирилик. Буна көрә дә һәммин күн демәк олар ки, идарәләрин әксәријјәти ишләмир. Доғрудан да белә иди. Јапонијада һәм гызлар күнү, һәм дә огланлар күнү бајрам едилер. Бајрам әсасән балача гызлар вә огланлара аиддир. «Гызлар күнү» мартын 3-дә, «Огланлар күнү» исә мајын 5-дә гејд олунур. Токада санын тәклифини гәбул етмәјә мәчбур олдуг. Сәһәр тездән јола чыхмалы идик. Сәфирликдә совет экспорт филминин То-

киодакы нүмајәндәси Николај Кошкинлә таныш олмушдуг. Илк бахышдан Кошкин хошмуза кәлмишди. Дејәсэн, јумшаг хасијјәтли адам иди. Ахшам бир јердә Токиону кәзмәји гәрара алдыг. Бир дә ахы. Кошкин олмаса иди, биз јәгин ки, бу нәһәнк шәһәрдә азардыг. Токиода күчәләрин ады јохдур. Анчаг бөјүк районларын адлары вардыр. Евләрин нөмрәси дә чох гәрибәдир. Тутаг ки, шәһәрин бир башында бир ев тикилибсә вә онун нөмрәси 1-дирсә, елә бу вахт шәһәрин о бири башында тикилән евин нөмрәси 2 олур. Беләликлә, нөмрәләр сырави олмур. Такси сүрүчүләринин һамысы ејни дәрәчәдә Токиоја бәләд дејилләр. Одур ки, јени бир бәләдчилик үсулу илә таныш олдуг. Демәк олар ки, бүтүн токиолулар бу нәһәнк шәһәрин бир районунда ахтардығымыз евин, јахуд идарәнин јерини схемдә елә ајдын вә асанлыгла чәкирләр ки, сүрүчүләр бу схеми асанлыгла охујур вә истәнилән јери тез тапырлар. Икинчи күн јашадығымыз мейманханада бизә дә чап олунмуш белә схемләр вердиләр ки, әкәр азыб-еләсәк, бу схемләри сүрүчүјә көстәрәк вә онлар бизи «Азабу принс хотелә» кәтирсинләр...

41 Кошкин бизи Токионун мәркәзи күчәләринә апарды. һава гаралмышды. Токионун мәшһур рекламлары бир-бир алышыб јанмаға башлајырды. Мән капиталист өлкәләриндәки рекламлар һаггында чох ешитмишәм, гәрибә, парлаг рекламлары сајсыз-һесабыз филмләрдә көрмүшәм. Анчаг Токионун рекламлары мәнә даһа зәнкин, даһа парлаг көрүнүрдү. Нә исә бир инчәлик дујулурду, рекламлар зөвглә јарадылмышды. Јенә дә фирмалар, компанијалар өз малларыны тә'рифләјирләр, «Сони» радио вә телевизија чихазлары, кимонолар, ичкиләр, косметика, кејим, әјләнчә јерләри, кино-филмләр, гәзет хәбәрләри көзләримизи гамашдырыр. Бүтүн Јапонијанын пул гы-

ран, пул гамарлајан, истисмар едэн, өзү дә инсафсыз-
часына истисмар едэн компанијалары бу экранларда
ачыг-ачыгына дишлэрини агардыр, һамыја күлүр.
«Күч, гүввә бизим тэрәфдәдир» — дејир. Токионун
мәркәзи рајонларында 10—12 мәртәбәли биналара да
тез-тез тасадүф едирик. Бетон вә шүшәдән јарадыл-
мыш бу биналарын гүлләләри һәрләнир, бу гүлләләр
үзәриндә нәһәнк бајгуш кез гырпыр, һәгиги миник
машыны һәрләнир. Бизә белә кәлир ки, бу машын
индичә орадан голуб ашағы јуварланачаг вә күчәләр-
дән кечән адамлары азәчәк. Анчаг адамлар дејәсән,
һәмишә бир тәһлүкә дујмаға адат едибләр. Фәргинә
вармадан һәмин бинанын јанындан кечирләр.

42 Қошкин машыныны дар күчәләрдән бириндә сах-
лајыб бизи пијада кәзмәјә дә'вәт етди. Дүнјанын ән
бөјүк шәһәрләриндән бири олан Токионун күчәләри
илә кәзмәјә башладыг. Универмаглар нисбәтән тез
бағланыр. Дејирләр ки, бурада 30-дан чох универмаг
вардыр. Амма бүтүн рәфләри долу олан хырда мағазалар
кечә жарысына гәдәр ачыг олур. Мағазаларың
витринләри чилчырагбандыр. Биз бу витринләрә
кәнардан бахырдыг. Пал-палтар, сувенирләр, чәкмә-
ләр, хырдават маллары, хырда јемәкханалар. Өзү
дә бу јемәкханаларын күчәјә диварлары јохдур, дивар
әвәзинә гара пәрдә асылмышдыр. Ағ һероглифләр
бурада нә һазырландығыны хәбәр верир. Бәлкә да
бурада мағазә саһибинин ады јазылмышдыр. Белә
хырда шәјләри сорушмурдуг. Мән һәр дәфә бир јерә
сәјәһәтә кедәндә, јахуд һәмин јердән бир очерк, бир
мәғалә јазмаға һазырлашанда дәфтәрчәмдә хејли
гејдләр едирәм. Сонра бу гејдләр мәнним мағаләмин
әсасыны тәшкил едир. Бурада, Јапонияда нсә мән
демәк олар ки, һеч бир гејд етмирдим. Чох күз'и һал-
ларда бә'зи адамларын адларыны, бә'зи рәгәмләри

јазырдым. Мәнә белә кәлир ки, белә мүрәккәб бир өл-
кәдә қағыза, гәләмә архаланмагданса, емосионал
јаддаша бел бағламаг даһа дүзкүндүр. Инди өз ха-
тирәләrimi јаздыгча дүшүнүрәм ки, Јапонияда гал-
дыгым бу 15 күн әрзиндә көрдүкләримин, дујдуғлары-
мын вә дүшүндүкләримин һәлә нә гәдәри, јәгин ки,
чох бөјүк бир һиссәси мүәјјән бир фикир сапына дү-
зүлмәдији, низамланмадығы үчүн бу јазыма дахил
олмајачагдыр. Јәгин ки, бунун үчүн һәлә чох вахт
лазымдыр. Инсан мүшаһидәләри бә'зән алдығымыз
емосионал тә'сирин бир чох һәјат һадисәләри илә мү-
гајисәсиндән сонра низама дүшүр. Үмумијјәтлә, чох
шәј мүгајисәдә өз доғру гижмәтини алыр. Мәнним хати-
рәләрим далғалар кимидир. О вахт орада, мәнз о са-
нијәләрдә, о дөгигәләрдә кечирдијим вәзијјәти, дујғу-
лары мәнә јахынлашдырыр. Мән һәмин о дујғулары,
о һиссләри ејни шәкилдә қағыза көчүрмәјә имкан
тапа билмирәм, чүнки далға бөјүкдүр, мән бу далға-
нын ичәрисиндә боғулурам, үзә чыхмаг истәјирәм.
Һејф ки, ән инчә һиссләр совушуб кедир. Мән онла-
рын бир даһа гајыдачағына әминәм, лакин нә вахт
гајыдачаглар?..

43
...Биз јашыл ишығын јанмасыны көзләјирик. Ке-
чид бошдур, анчаг һамы көзләдији үчүн биз дә көзлә-
јирик. Јашыл ишыг јаныр, биз јолумуза давам еди-
рик. Биздән ирәлидә дөрд нәфәр чаван оғлан кедир.
Дејәсән, сәрхошдурлар. Онлардан бири кет-кедә ад-
дымларыны јавашыдыр. Мән онун јанындан өтүб
кечмәк истәјирәм. О керижә бахмадан мәнним јолуму
кәсир. Мән аста јеримәјә мәчбурам. Онун сағындан
өтүб кечмәк истәјирәм. Бу дәфә дә о, өзүнү саға верир,
јолдашларына нә нсә дејир. Онлар күлүрләр. Мән
дөнүб Қошкинлә Храбровитскијә бахырам. Мәнним
гаршымда кедән оғлан аддымларыны даһа да јава-

шыдыр. Ачыг-ачыгына мәнә саташыр. Чавандыр, анчаг, дејәсэн, һеч үзүнүн сују жохдур. Нә Кошкин, нә да Храбровитски оғланын бу һәрәкәтинә әһәмийјәт вермирләр. Даһа доғрусы, әһәмийјәт вермәк истәмирләр. Ким билир, бу, ади хулиганлыгдыр, жохса мәнп вә мәним јолдашларымы, бизим һеч биримизә лазым олмајан бир биабырчылыға сөвг етмәјә чалышыр. Оғлан дајаныр, мән дә дајаныб чәлд јолдашларыма тәрәф чокилирәм вә биз башга адамларын арасындан кечиб о бири сәкијә јетиширик. Дөрд оғлан учадан күлүр, өзү дә чох һәјасызчасына күлүр. Тәссүф ки, мән Токиода беләләринә дә раст кәлдим. Сәһәр Токиону бир чүр көрмүшдүмсә, инди тамамилә башга чүр көрүрдүм. Чылпаг гадынлары чүрбөчүр вәзижәтләр дә көстәрән ишыглы рекламлар, өлушән, гучаглашан јарычылпаг кишиләр, гадылар... Вәһшичәсинә зорлама сәһнәләри реклам шәклиндә чамааты чағырыр. Амма, дејәсэн, бунлар да вахтыны сәрхошлугда кечирән чаванларын чохуну дојдурмушдур. Онларын чоху харичи филмләрин тәсири алтында бәзи башга империалист өлкәләрин чаванларыны тәглид едәрәк тинләрдә, даланларда кәздији гызларла гучаглашыр, ачыг-ачыгына өлушүрләр. Кино-театрларын гаршысында исә чаван, гоча хидмәтчиләр һарај салыб чамааты филмә бахмага дөвәт едир, һәрә өз филмини тәрифләјир, кечә дә алвер кедир...

Бура Кинза рајонудур. Николај Кошкин бизи «Музикхолла» дөвәт етмәк истәјир. «Музикхоллун» фасадына чүрбөчүр рекламлар вурулмушдур. Бу рекламларда да јарычылпаг гадылларын рәнкли фотоәкилләри нүмајиш етдирилир. Лакин кечдир, «Музикхоллда» сон сеанс башланмышдыр. Токиода белә тамашалар чох тез гуртарыр. Јәгин ки, бу тамашаларда иштирак едән гызлар саат 9—10-дан сонра

бир аз да өзләри үчүн јашамаг истәјирләр. Бурада ән кеч бағланан хырда магазалар вә гәлјаналты јерләридир.

Биз јорулмушуг. Чүнки тәјјарәдән дүшәни бир дәгигә дә динчәлмәмишик. Кинзанын гајнар һәјаты, дејәсэн, бизи даһа тәәччүбләндирмир. Николај Кошкин бизи «Азабу принс һотелә» кәтирир. Сәрин кококола ичиб онунла видалашырыг. Һәрә өз нөмрәсинә кедир. Чарпайы үзәриндә дивара јазы вурулмушдур: «Чарпайыда папирос чәкмәјин!». Камодун үстүндә јапон термосу гојулмушдур. Термосун ичәрисиндә бузлу су вар. Чарпайынын јанындакы хырдача мизин үстүндә телефон апараты, о бири столун үстүндә исә... Бу гутуну биз өзүмүзлә кәтирмәмишидик. Ипәк гајтанла сәлигә илә бағланмыш гутунун үзәриндә кичик бир қағыз парчасы да вар иди: «Чәнаб Храбровитски вә Сејидбәјлијә. Исихара тәрәфиндән. Сизи көрә билмәдјим үчүн чох тәәссүфләндим. Әминәм ки, Јапонияда галачагыныз бир нечә күн әрзиндә һөкмән керүшәчәјик. Окира Исихара». Мән бағламаны ачдым. Бунун ичиндә ики гуту вар иди. Гутулардан бирини ачдым. Бир нечә портагал вә ири алмалар сәлигә илә шәффаф қағызга бүкүлмүшдү.

Пәнчәрәнин архасында хырда бир фәвварә сәһәрә гәдәр шырылдајыр, елә бил мәнә лај-лај дејирди. Чохдан бәридир ки, јуху көрмүрдүм. Анчаг Јапонияда кечирдијим илк кечәдән сәһәрә гәдәр јуху көрдүм. Јухуда Јапонияда дејилдим. Јухуда Бақыда, өз әнләмдә, өз ушағларымын јанында идим...

Сәһәр ачылды. Јенә дә Јапонияја гајытдым. Билмәдим севиним, жохса тәәссүфләним. Телефон дәстәјини галдырыб Храбровитскијә зәнк етмәк истәдим. Мән биринчи мәртәбәдә, Храбровитски исә икинчи мәртәбәдә јашајырдыг. Телефончу гыз зәриф вә сон

дәрәчә һөрмәтчил бир сәслә үзр истәјә-истәјә мәни баша дүшмәјә чалышды. Мән елә билирдим ки, Храбровитскинин јашадығы отағын нөмрәсини демәк кифәјәт дејил. Истәјирдим биләм, онун отағына нечә зәнк вурмаг олар. Бир чох үзрхаһлыгдан сонра телефончу гыз нисбәтән јахшы бир тәләффүзлә, инкилисчә мәнә баша салды ки, тәкчә онун отағынын нөмрәсини демәк кифәјәтдир. Мән нөмрәни дедим, гыз тәшәккүр етди вә мәни Храбровитски илә чалашдырды.

46 Јарым саатдан сонра «Азабу принс һотел»ни дәһлизиндә көрүшүб һаһар етмәјә кетдик. Отел чох сәлигәлидир. Анчаг елә тәсир бағышлајыр ки, бүтүн бунар декорасијадыр, һәјәтдәки багча да, дәһлизләр дә... Јемәкхананын һәјәтинә бахан дивар тамамилә шүшәбәнддир. Үмумијјәтлә, бүтүн диварлар шүшәбәнддир вә бүтүн бу диварлар архасында фәвварәләр көрүнүр. Суја баханда адам истираһәт едир. Бәлкә јапонлар бу фәвварәләри мәнз буна көрә гурмушлар. Фәвварәләрин әтрафында гәрибә гајалыглар јарадылмышдыр; елә бил бу, тәбиин гајалыгдыр. Гајалыгларын ичәрисиндән Јапонијаја мәхсус хырда ағачлар бојланыр. Гәрибә шәкилли һовузларда балыглар үзүр, ағ, гырмызы, һәтта бәнөвшәји балыглар. Мән һеч вахт бу рәнкдә балыг көрмәмишдим, Јапонијада көрдүм. Бүтүн дәһлизләрдә алчаг столлар үзәриндәки күлгәбыларда «Азабу принс һотел»ни маркасы олан кибрит гутулары гојулмушдур. Сонра көрдүк ки, һәр идарә, һәр отел, һәтта һәр мағазә белә өз маркасы илә кибрит бурахыр, бу да бир нөв рекламдыр, өзү дә кибрит бағышлајырлар, пулсуз пајлајырлар. Јемәкханада столун үстүндә «Азабу принс һотел»ни кибрити илә јанашы ејни маркалы диш фырчалары гојулмушду. Јемәкхананын бөјүк столунуи

әтрафында әр-арвад вә дөрд ушаг отурмушду. Ушагларын икиси гыз, икиси оғлан иди. Онлар инкилисчә данышырдылар. Дејәсән, америкалыдырлар. Демәк олар ки, биз һәмишә һаһар етмәјә кәләндә бу аилә илә көрүшүрдүк. Бир нечә күн кечәндән сонра аиләнин башчысы киши башыны тәрпәдиб бизи саламлады. 15—16 јашларында олан гызлар да дөнүб күлүм сүндүләр.

Ән бөјүк чәтинлијә јемәк сифариш верәндә раст кәлирдик. Јемәкләрин адларыны баша дүшмүрдүк. Јеканә баша дүшдүјүмүз «амлет» сөзү иди. Буна көрә дә һәр сәһәр «амлет» сифариш едирдик. Јемәкдән габаг вә јемәкдән сонра һәмишә бузлу су верирдиләр. Бизә хидмәт едән гызлар үзләриндән лап ушага охшајырдылар. Нә дејирдиксә чәлд «һај» — дејә чаваб верирдиләр. «һај» һәм «баш үстә», һәм «бәли», һәм дә «олду» демәкдир.

47 Јемәкхананын баш хидмәтчиси бизә јахынлашыб тәзим етди вә икимиздән биринин телефона чағырылдығымызы билдирди. Бизә гәрибә кәлди. Хидмәтчи һарадан билди ки, телефона мәнз бизи чағырырлар? Ахы, о, бизим ким олдуғумузу, адымызы, фамилијаымызы билмир. Мән телефона јахынлашдым. Токада сан мәнимлә инкилисчә данышырды. Анчаг тәләффүзү пис олдуғундан мән ону баша дүшә билмәдим. Ону билдим ки, вестибүлдән данышыр. Храбровитски илә биркә ораја кетдик. Көрүшдүк. Токада сан бизи машына дәвәт етди. Марико сан да бурада иди. Биз јола дүшдүк...

...Бир нечә саат иди ки, Токионун күчәләри илә кедирдик. Доғрудан да шәһәрдә елә бил бир тәнтәнә дујулурду. Тез-тез јанымыздан ичи мәктәбиләрдә долу олан автомашынар кечирди. Сонра мәълум олду ки, Токиодан чохдан чыхмышыг. Башга шәһәрнн кү-

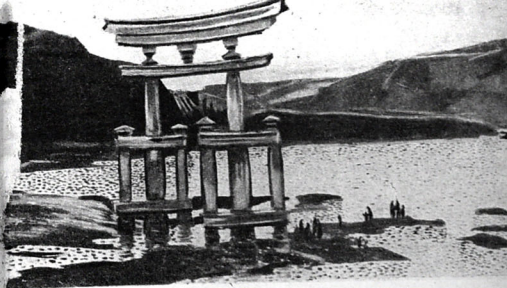
чэлэри илэ кедирик. Бүтүн јол узуну бир-биринин бөјрүнэ гысылмыш евлэри мүшаһидэ едиб Храбровитскијэ дедим:

— Данја, мэнэ белэ кэлир ки, әкәр Јапонија ајры-ајры адalarda јерләшмәсәјди, биз евләрин дамлary илэ аддымлаја-аддымлаја бүтүн бу өлкәни кәзиб долана биләрдик.

Доғрудан да, бир евин пәнчәрәсиндән гоншу евә асанлыгы кечмәк олар. Евләрин гурулушу чох вахт јапон һероглифләрини хатырладыр.

48 Арабир чәлтик плантасијаларына, јашыл чәмәнләрә тәсадүф едирдик. Һәр шејдән чох нәзәримизи чәлб едән јолун сағында вә солунда бир-биринә битишик хырда мағазалар иди, мејвәчат, тәрәвәз, пал-палтар мағазалары. Диварындан гара пәрделәр асылмыш јемәкханалар. Машынымызын сағындан вә солундан тез-тез мотоциклет сүрән кишиләр вә гадынлар кечирдиләр. Бунларын палтарлары елә бил тәк өз әјинләриннә дејил, ики нәфәрлик тикилмишди. Чүнки һәр биринин тәркинәдә бир оғлан, јахуд бир гыз ушағы отурмушду. Бизимлә јанашы кедән онларча, јүзләрчә машинда тез-тез јапон аиләләри көрүрдүк. Онлар бизә марагла бахырдылар. Бизим харичи олдуғумузу о саат тәјјин едирдиләр. Нисс едирдиләр ки, биз гонағыг, өзү дә һөрмәтли гонағыг, чүнки бизи үч нәфәр мүшајиәт едир. Токада сан, Марико сан вә шофер. Бәзән биз өз чәркәмизлә онлары өтүб ирәли кечирдик, сонра бизим јолумуз кәсиләндә онлар бизә јетиширди. Биз јол гоншулары кими узагдан-узаға бир-биримизлә таныш олурдуг, һәм сағымыздакы, һәм дә солумуздакы гоншуларла...

...Тез-тез јол һаггы вермәли олурдуг. Токада сан бизә деди ки, бу јоллары мүәјјән бир компанија тикир. Сонра һәмин тикинтијә хәрчләнмиш пуллary бу

Мајжурн адасы. Рәссамы Т. Садығзадә

Мәнзәрә.
Рәссамы Е. Рәзгулијев

Чотирлар. Россияда Е. Рагутијес

үсулла жыгырлар. Хәрчләнән пулу вә дөвләт тәрәфиндән тә'јин олунмуш алава газанчы көтүрдүкдән сонра јол дөвләтин һесабына кечир вә пулсуз ишләдиләр. Јапонияда галдыгымыз мүддәтдә биз бир чох белә пуллу јолларла кәздик. Әлбәттә, чох һамар, чох раһат вә сәлигәли јоллар иди. Елә бил јол дејилди, шәкилди.

Һава тутгун иди.

Ағ, күмүшү рәнкә чалан сых булудлар сағ тәрәфиндәки саһилин суларында әкс едирди. Дајаз көлүн сејрәк гамышлыгыларында ағ палтарлы гадынлар, оғланлар, гызлар тез-тез әјилиб дүзәлир, нә исә ахтарырдылар. Марико сан деди ки, онлар хырда хәрчәнкләр жыгырлар. Јапонияда суда јашајан вә суда битән нә варса әһали тәрәфиндән јејилир. Әсасән јапонлары једиздирән дәннздр. Торпағын исә бирчә гарышыны да бош көрмүрдүк. Тез-тез каһ чәлтик саһәләринә, каһ да буғда зәмиләринә тәсадүф едирдик. Јолун каһ сағында, каһ солунда евләрин гаршысында уча-лан дирәкдә мөһарәтлә гајрылмыш вә усталыгла рәнкләнмиш кағыз балыг һавада јелләнирди. Тәјјарә вағзалында күләјин истигамәтини көстәрән кисәләр кими бу нәһәнк балыг да һава илә долур, шишир, күләјин истигамәтини көстәрирди. Марико сан деди ки, һарада белә балыг көрсәннз, демәли, о евдә оғлан ушағы вар. Ата-анасы бу балығы она көрә асыблар ки, һәмни оғлан ушағы бу карп балығы кими мүдрик олсун...

Јашыл зәмиләрин әтрафына шам мешәликләри салынымышды. Бурада һансы техникадан истифадә едилдијини Токада сандан сорушдуғ. О деди ки, саһәләр чох хырда олдуғу үчүн бурада анчаг микротехникадан истифадә едә билirlәр. Тезликлә биз бу микротехниканын бир нүмунәсини көрдүк. Чәлтик саһәсиндә хырда бир гајығын ичәрисиндә ајағ үстә дур-

муш жапон кәндлиси элиндәки балача комбайнла су алтындакы јери шумлајырды. Комбайнын дишли чархы јери шумлаја-шумлаја ирәлиләдикчә гајығын үзәриндә дурмуш кәндлини дә өз ардынча чәкирди. Беләликлә, кәндли үст-башыны ислатмадан өз кичик саһәсиндә асанлыгла о баша-бу баша кедә билирди.

Токада сандан хаһиш етдик ки, чәлтик саһәләриндән бириндә машины сахлатдырсын. О бизим хаһишимизә әмәл етди. Дајандыг. Бурада комбайн ишләмирди. Сәлигә илә кејинмиш орта јашлы бир киши, она охшар ики оглан ушагы торлаг үзәриндә дајаныб чәлтик саһәсиндә шитил басдыран гадынын өз ишини нечә усталыгла көрдүјүнә тамаша едирдиләр. Чәлтик саһәси илә бир нечә чәркәјә бөлүнмүшдү. Гадын бу ипләрин арасы илә кери чәкилә-чәкилә шитилләри сүјүн алтындакы торпага басдырды. Чох кечмәдән бүтүн чәркә һәм ениңә, һәм дә узунуна шитиллә долурду. Гадын елә бил һеч тәләсмирди, анчаг һәрәкәтләри чох ритмик, чох чәлд иди. Торпаг үстүндә дајанымыш киши онун әри, огланлар исә онун ушаглары идиләр. Һәмни киши илә таныш олдуг. Деди ки, бу саһә она ата-бабадан галмышдыр. Ондан өјрәндик ки, кәндилләрә јыгдыглары мәнсулу базарда сатмаға ичәзә верилмир. Дүјүнү анчаг дөвләтә сата биләрләр. Дөвләт исә бу чәлтији кәндилләрдән, нечә дејәрләр, өлдүрүб алыр. Сатаида исә алдыгына нисбәтән хејли баһа гијмәтләндирир. Гышда һәмни саһәдә лобја әкирләр. Буидан алава, демәк олар ки, бу префектуранын кәндилләринин чохуиун тәрәвәз оранжерејасы вардыр. Бурада олар ил боју һәр чүр тәрәвәз әкир, јетишидирир, јенә дә дөвләтә сатырлар.

Јол узуну арабир јапон вә совет кинематографјасы һагында да сөһбәт дүшүрдү. Токада сан бизә деди ки, Јапонияда кинодраматургларла јазычылар

арасында нә исә бир наразылыг вар. Дөвләтлә кинодраматургларын арасы да јахшы дејил. Үмумијјәтлә, бир шејдән шикајәт едәндә Токада сан дејәсэн, бизим рәғбәтимизи газанмаг үчүн ишләриндәки бәзи үјгүнсүзлүгларын сәбәбини капитализм гурулушунун үстүнә јыхырды. О, бизә гәрибә бир әһвалат данышды. Деди ки, мәшһур јапон режиссору вә драматургу Кенедо Синдо (Москва Үмумдүнја кино фестивалларындан бириндә «Тәмиз сәма» илә бирликдә мұкафат алмыш «Чылпаг ада» филминин мұәллифи вә режиссорудур) өз филмләрини чәкмәк үчүн кәндилләрдән пул јыгыр вә бу пул илә филм чәкир. Башга варлы кино фирмалары Кенедо Синдону севмирләр вә она чох ишдә мане олурлар. Мәсалән, филм чәкилиб гуртарандан сонра экранларда нүмајиш етдирилмәтидир ки, онун чәкилиши үчүн хәрчләниш пул өдәнилсин вә мұәјјән газанч әлдә едилсин. Кенедо Синдо филмләрини чәтинликлә нүмајиш етдирә билир. Јапонияда кино салонлары ајры-ајры шәхсијјәтләрин, јахуд ширкәтләрин элиндәдир. Кино салонларынын саһибләри дә күчлү ширкәтләрлә араны вурмаг истәмирләр, она көрә Кенедо Синдону јахын бурахмырлар. Белә һалларда филмин режиссору өз филмини енисиз лентә көчүрүр, башлајыр Јапонияны шәһәр-шәһәр кәзмәјә вә өз филмини учгар јерләрдә нүмајиш етдирмәјә. Токада сан деди ки, Кенедо Синдо һәлә «Ана» филминдә чәкилмиш артистләрин пулуну верә билмәмишдир. Биз бу истәдадлы кинорежиссорун «Ана» филминә бахмаг истәдијимизи Токада сана билдирдик. О, бизә чаваб вермәди. Чүнки јенә дә филмин нүмајиш етдирилмәси үчүн кино салону кирајәјә көтүрмәк вә тәрчүмәчи тутмаг лазым олачаг иди. Бу да пул тәләб едирди.

300 километрә јахын јол кетдикдән сонра Токада

сан вә оңу һәмнин префектурада гаршыламыш дөрд нәфәр бизи кәндчи евина апардылар. Японларын евина кирәркән ајаггабыларымызы һөкмән чыхармаг лазым олдуғуну һәлә Москвада билирдик. Өзүмүзлә кәһрәба вә рус сәнәткарларынын милли әл ишләрини көтүрмүшдүк. Ајаггабыларымызы чыхарыб торпагдан бир метр һүндүрлүкдә олан ејвана галхдыг. Даһа доғрусу, бу, һәм ејван иди, һәм дә евин ичи. Кағыз аракәсмәләри өртәндә евин ичи олур, ачанда исә ејван. Бизи ән азы јүз јашы олан, бели бүкүлмүш бир гадын гаршылады. О, имәкләјә-имәкләјә отағын ортасына чатыб бизә тәзим етди. Әјләшмәјә јер кәстәрди, јасты дөшәкчәләрин үстүнә әјләшдик. Токада сан вә онунла кәлән киши гарыја бизим һаггымызда бир нечә кәлмә сөз деди, ким олдуғумузу хәбәр верди. Лакин гары, дејәсән, һеч бир шеј баша дүшмәди. О, пәрдәләнмиш хырда кәзләри илә бизә сары бахыб титрәк башыны тәрпәтди. Марико сан дивардакы буддалардан данышды вә деди ки, онун јанындакы јазылар бу евдә јашамыш әчадаын сијаһысыдыр. Марико сан деди ки, әвваләр бир евдә аиләнин башчысы өләндә галанлары һәмнин еви тәрк едиб кедирдиләр. Инди исә буну етмәк чәтиндир, чүнки чох баһа тамам олур.

Евин кишини дә кәлди. Дејәсән, елә бирдәфәлик чәлдән кәлирди. Бизи она да тәгдим етдиләр. О да бир шеј баша дүшә билмәди. Умумијјәтлә, буну да гејд етмәк истәјирәм ки, чох вахт японларла сәһбәтдә бир-биримизи үзүмүзүн, көзүмүзүн ифадәсиндән даһа јахшы баша дүшә билирдик, һәнкики сөзләрин көмәји илә; чүнки мән вә Храбровитски һисс етмишдик ки, тәрчүмәчиләр нә гәдәр сәј кәстәрсәләр дә, бизим дедијимиз вә бизә дејиләиләри бүтүн инчәликләри илә тәрчүмә едә билмирдиләр. Онларын тәрчү-

мәсиндә тәхминилик вар иди. Фиқир исә тәхмини дејиләндә, чох вахт өз кәсәрнин итирир. Бу, бизи чох һејфсиләндирди. Буна көрә дә бир-биримизлә мәсләһәтләшмәдән Храбровитски дә, мән дә фиқирләримизи мүмкүн гәдәр јығчам, гыса чүмләләрлә демәјә чалышдыг.

Һәдијјәләри ев саһибинә вердик. Японларын чох көзәл бир хасијјәти вар, онлара һәдијјә верәндә бәјәнмәсәләр дә елә севинир, һәдијјәни елә тәрифләјир, елә разылыг едирләр ки, һәдијјә верән өзүнү хошбәхт һисс едир. Анчаг, дејәсән, будәфә бизим һәдијјә онлары вәләһ етмишди. Бунун әсас сәбәбләриндән бири о иди ки, һәдијјәмиз милли сәнәткарлыг нумунәләри иди. Ијнә-сап габы, күлгабы, пијаләләр... Бунлар һамысы тахтадан јонулмушду. Бунларын үзәринә көзәл рус нахышлары вурулмушду. Бизә пијаләләрдә јашыл чај вердиләр. Хәмирдән биширилмиш шорумтул чөпләр ағзымызда хыртылдајыр, бизә ләззәт верирди. Ев саһибни бир гәдәр өз тәсәррүфатындан данышдыгдан сонра бизи помидор оранжерејасына кәтирди. Онларла шәкилләримизи чәкдириб видалашдыг.

Јенә һәмнин јол, јенә чалтик зәмиләри, каһ бурада, каһ орада уғулдајан хырда комбајилар. Токада сан Сакит океанын саһилинә кетмәји бизә тәклиф етди. Биз разылашдыг. Бир нечә доғингәдән сонра саһилә јеттишдик. Мәним дә, Храбровитскинин дә аразуыз о иди ки, һеч олмаса бир дөфә Сакит океана баш вураг. Анчаг јағыш чиләјирди. Биз керп дөндүк.

Бизи даһа бир евдә вәт етдиләр. Бу, көзләшилмәз олдуғуна көрә ев саһибләринә һеч бир һәдијјә верә билмәдик. Јахшы ки, чибимдә бир овуч дөш нишаны варды. Нишанлары бир-бир евдәкиләрә вердим. Бу нишанларда бизим пејкәләрин вә космонавтларын уч-

дуглары ракетларин акси һәкк олунмушду. Ев саһиб-лэри һәмнин дөш нишанларына бөжүк диггәтлә бахыр вә тәрифләјирдиләр. Нишанларын һамысы бир чүр олмадығына көрә онлар о бири нишанлары алыб нәзәрдән кечирир, бөжүк һејрәт көстәрир, тәрифләјир, тошәккүр едирди. Биздән әввәл Јапонијада олмуш москвалы јолдашларымдан бири мәнә демишди ки, јапонлар дөш нишаныны о гәдәр дә севмирләр, чалышын онлара башга һәдијјә верин. Инди севинчлө нишанлара тамаша едән јапонлара бахыб билмирдим ки, онлар һәгигәтән мәним һәдијјәми бәјәнирләр, јохса үрәјими сындырмамағ үчүн онлары тәрифләјирләр.

54

Мән Јапонијада олдуғумуз бу илк күнлэри она көрә белә тәфсилаты илә тәсвир едирәм ки, күнүмүз, нечә дејәрләр, о гәдәр дә кәркин кечмирди. Тәсәввүр един ки, сәһәр Токиодан чыхан, бир дә ахшам саат 6-да ораја гајытдығ. Бу вахтда биз чәми 2 ево гонағ келиб һәр бириндә јарым саат отурмушдуг. Јоллара, әкин саһәләринә тамаша етмәјә имкан тапмышдығ. Сонрақы күнләр белә мүшаһидәләр үчүн вахт галмады. Буна көрә дә сонрақы күнләрин тәсвири јухарыда дејижим кими хатирә далгаларынын күчүндән асылы олачағдыр.

Мајын 5-дә Токиоја кәлән кими Токада сан бизә тәклиф етди ки, меһманхана ресторанында дејил, шәһәрдә, милли ресторанлардан бириндә шам едәк. Деди ки, бизи чиј әт вә чиј балығ јемәјинә дәвәт етмәк истәјир. Бизә һәр дәфә нә тәклиф едирдисә, биз белә чаваб верирдик: «Јапонијаја, јапон халғына аид һәр шеји көрмәк вә билмәк истәјирик». Марико сан, Храбровитски, мән вә Токада сан милли јемәкханаларын биринә кетдик. Биз һүндүр кәтилләрин үстүндә отурдуг. Тәмиз, ағ халат кеймиш гоча јапон бизи

һөрмәтлә гаршыладаы. Суда биштиш дүјү дәмјәсини хырда квадратлар шәклиндә јоғуруб квадратлар бөј-да чиј әти онун үстүнә гојур вә биз каһ чиј әт, каһ чиј балығ, чиј хәрчәнк вә даһа гәрибә дәннз һејванларынын чиј әгиндән дадырдығ. Дејәсән, һәмнин чиј әт вә балығлары нә исә мүәјјән бир туршунунму, хүсүс тәркибли мајенинми ичәрисиндә сахладығдан сонра јемәјә верирләр. Чиј јемәк Храбровитскинин хошуна кәлмәди. Анчағ мән иштаһла једим. Биз «Музикһолла» кетмәк истәдик. Јенә кечикмишдик. Токада сан бизи јени јапон филмләриндән биринә апарды. Биз тамаша салонуна кирәндә һәлә әввәлки сеанс гуртармамышды. Башга филм көстәрилди. Екранда гызғын атышма кедирди. Һәр ики атышан тәрәфдән о ки, вар адам гырылырды. Өзү дә бу, мүасир филм иди, атышма Токионун учғар јерләриндә кедирди. Кимә күллә дәјирдисә о, акробатик бир сычрајышла атылыб јерә сәрилди. Бу һәрәкәтлэри биз бир чоғ Гәрб филмләриндә дәфәләрлә көрмүшдүк. Ахырда полиц нәфәрлэри кәлиб сағ галанлары тутдулар вә бунула да филм гуртарды. Ишығлар јанды, дөнүб сағмыза вә солумуза бахдығ. Елә бил бөжүк бир зибиллик ичәрисиндә идик. Елә бил бу саат, бу сеансда отуруб киноја тамаша едән о тәмизкар јапонлар дејилди. Һәр јан папирос көтүјү, кағыз, гәзет парчалары, әзик дондурма гутулары илә, шүшәләрлә вә с. долу иди. Каһ орада, каһ бурада чаван оғланлар ајағларыны гаршыдақы сыранын сөјкәнәчәји үзәриндән ашырмамышдылар. Бу һәрәкәтин башгалары үчүн нараһатлығ төрәтдији онлары марағландырмаырды. Умумиј-јәтлә, һеч бир шеј онларын вәчинә дејилди.

Ишығлар сөндү, јени филм башланды. Бу филм дә бајағ сонуну көрдүјүмүз филмин ејни иди. Јенә атышма, јенә сүр'әтлә кедән гатардан атылан адамлар.

55

бычаг даvasы. Бүтүн бу сәһнэләр елә бил чохдан мә'лум олан бир ресепт үзрә чәкиллишди. Неч бир јарадычылыг кәшфи көрмәдик. Ишылар јанды. Токада сан бизим үзүмүзә баха билмирди. Бизә белә кәлди ки, о, хәчаләт чәкир.

Ертәси күн «Никкатсу» киностудиясына кетдик. Бизи Урајама гаршылады. Урајама үчүнчү Москва Үмүдүнја фестивалында «Корланмыш гыз» филми үчүн мұкафат алмышды. Москвада онун јарадычылыгыны лазымынча, бәлкә дә бир аз артыг гижәтләндирмишдиләр. Биз әмин идик ки, Москва фестивалында белә һөрмәтлә гаршыланмыш чаван режиссор москвалы һәмсәһәтләрини көрәндә севинәчәк. Анчаг белә олмады. Урама бизи чох сојуг гаршылады. Биз онун хасијәтинә бәләд дејилдик. Әввәлчә бизә елә кәлди ки, о, чох тәмкинлидир, буна көрә дә аз күлүр, аз данышыр. Биз она кәһрәба бағышладыг. Онунла көрүшдүјүмүзә шад олдуғумузу билдирдик. Анчаг, нечә дејрләр, Урајама өзүнү о јерә гојмады. Нә исә үмуми, кәнар сәһбәтләрлә башымызы гарышдырыб Микеланчелло, Антонионини, Гадарын јарадычылыгындан сәһбәт ачды. Даһа доғрусу, бу барәдә бизим фикримизи өјрәнмәк истәди. Храбровитски өз фикрини гыса шәкилдә изаһ етди. Мән Урајамадан сорушдум:

— Сиз «Бир илин доғгуз күнү» филмини көрмүшсүнүзмү?

Урајама башы илә тәсдиг етди.

Јенә сорушдум:

— Филм һаггында фикриниз нәдир? Сизин ра'јиниз бизи марағландырыр.

Урајама бир мүддәт сусуб деди:

— Бу барәдә сонра данышарыг.

Бу чаваб да бизи тә'мин етмәди. Чүнки биз јара-

дычы адамлар идик, јазычылар, режиссорлар идик. Биз сәнәткарлыг мәсәләләри әтрафында ачыг даныша биләрдик. Сонра Урајама бизи студиянын һәјәтинә дә'вәт едиб павилјонлары кәздирди. Бизи неч кәслә таныш етмирди: нә режиссорларла, нә операторларла, нә дә актјорларла. Биз сәјјаһлар кими кәнардан бахмалы олурдуг. Студия илә бу шәкилдә таныш олмағымыз бизә ағыр кәлсә дә, мән мұәјјән мұшаһидәләримиз һаггында јазмағ истәрдим. Бу студияда 13 павилјон вар. Илдә 80-дан 120-јә гәдәр филм чәкирләр. Кино чәкилишиндә истифадә етдикләри техника әсасән көһнә Америка апаратларында ибарәтдир. Кино чәкилән вахт апаратын әтрафына о гәдәр адам јығышыр ки, актјорларын бу вәзијәтдә, бу түнлүк ичәрисиндә рола нечә кирәчәкләринә мән тәәчүб едирдим. Сонра мән өјрәндим ки, киноапарат әтрафына топлашан адамлар бу кино группунда ишләјирләр. Режиссор, биринчи мұавин, икинчи мұавин, ассистент, онун биринчи, икинчи мұавинләри вә с. Јапонияда ишчи гүввәси чохдур, иш исә аздур. Буна көрә инсан зәһмәти чох учуз гижәтләндирлир. Учуз гижәтә исә ишә чох адам көтүрә билирләр.

Бурада бир филм орта һесабла үч аја чәкилир. Филмләрин әксәријәтиндә һазырлыг дөврү олмур. Роллара көтүрүлән артистләр јохлама чәкилишинә чағырылмырлар. Үмумијәтлә, һазырлыг дөврүнә анд олан неч бир иш көрүлмүр. Режиссор сценарини әлинә алан кими чох вахт студия рәһбәринин тә'јин етдији артистләри дә'вәт едир вә демәк олар ки, ертәси күнү филмин чәкилишинә башлајыр. Елә филм вар ки, 28 күнә чәкилир. Јәгин ки, дүнән ахшам бахдығымыз филм һәмин 28 күнә чәкилән филмләрдәндир. Анчаг Јапонияда башга режиссорлар да вар. Мәсәлән, Курасава бир филми бир илә, бәлкә даһа артыг

вахта чәкир, чүнки о, бир ярадычы кими, башдан-совду ишләјә билмир. Чүнки о, көшф едир, ахтарыр, ярадыр. Бу ахтарышлар, бу көшфләр онун ярадычылыгында чох габарыг планда өзүнү көстәрир. Буна көрә дә Курасава дүнја шөһрәти газанмыш режиссорлардан бири сајылып...

58 ...Киностудиядан сәфирлијә жола дүшдүк. Урајама бизим машинада кедирди. Урајама Токада санла ирәлида отурмушду. 40 дәгигәјә гәдәр јол кетдик. Урајама бир дәфә дә бизә сары дөнүб нә бир сөз сорушду, нә дә сөһбәт ачды. Биз истәр-истәмәз онун өзүнү белә апармасыны биринчи күн бизә тәклиф олунмуш програмын характери илә әлагәләндирдик. Програмада демәк олар ки, бизим Јапонияја кәлмәжимизин мәгсәдинә чаваб верәчәк һеч бир шеј јох иди.

Бу дәфә бизи сәфирин өзү гаршылады. Биз Јапонияја кәлдијимиз бу үч күнүн сәмәрәсиз кечдији һаггында данышыб хаһиш етдик ки, сәфиримиз бизә шәхсән көмәк етсин. Урајаманын өзүнү белә лагејд вә сојуг апармасы да бизә ағыр тәсир багышламышды. Јапонияја кәлдијимиз илк күн кечирилән мәтбуат конфрансы һаггында һәлә һеч бир гәзетдә бир сәтир дә мә'лумат верилмәмишди. Бүтүн бунлар, нечә дәјрләр, дама-дама кел олур вә биздә елә фикир оядырды ки, јапонларын кинодраматурглар тәшкилаты бизи гәсдән белә сојуг гаршылајыр. Хаһиш етдик ки, сәфирлик мәгаләләримизин чап олунмасында бизә көмәк етсин. Буһун да чох чәтин мәсәлә олдуғуну билдирдиләр. Сән демә, јапон гәзетләриндә чап олунмаг үчүн чох вахт мүәллиф өзү хәрч чәкмәли олур, гәзетдә мәгаләнин тутачагы јерин пулуну верир. Чүз'и һалларда чап олунан мәгалә үчүн редаксия өзү пул верир. Гәзетләр әсас газанчы рекламлардан вә хырда мә'луматдан көтүрүр. Биз јенә дә совет филмләринни

көстәрилмәси мәсәләсини галдырдыг. Сәфирлик бу чәһәтдән дә бизә көмәк едәчәјини вә'д етди.

Ахшам Кошкинлә көрүшүб јенә дә шәһәри кәзмәли идик. Токкиону бир күндә, бир ајда өјрәнмәк чох чәтиндир. Токкиону өјрәнмәк үчүн бу шәһәрдә узун-узadı јашамалы, онун һәјәтыны һәр күн, һәр саат изләмәлидир. Токкионун сәһәри күнортасына, күнортасы ахшамына бәнзәмир. Әсасән ахшамлар, онун үстүндән бир чох сирләрини кизләдән пәрдә көтүрүлүр вә биз гәрибә бир аләмә дүшүрүк. Бурада һәр шеј вар: тәзадлар, јохсуллар вә миллионлар, фәһишәханалар вә сәнәт очаглары, зәнкин рестореанлар вә учуз гәлјаналтылар, сәрхош кәнчләр, гызлар, оғланлар, рекламлар, көз гамашдыран витринләр!

59 Биз Токкиону кәзмәк үчүн Николај Кошкинни «Азабу принс һотел»дә көзләјрдик. Чох көзләдик. О, бир нечә дәфә зәнк вуруб индичә, бу саат кәлчәјини бизә билдирди. Бүтүн бу нечә сааты Даниил Храбровитски илә мейманхананын вестибүлүндә отуруб сөһбәт етдик. Даниил Храбровитски мәнә өз тәрчүмејиһалыны нағыл едир, мән ону марагла динләјрдим. О, Күрчүстанда анадан олмуш, јенијетмә јашларында ше'р јазмаға башламышдыр. Ше'рләриннә һәлә о вахтлар гүјмәт верирдиләр. Атасы ишкүзар бир кишидир; фотографдыр. Храбровитски касыб аиләләдидир... Даниил мәнә илк мәнәббәтиндән данышды. Чох еһтирасла, образлы дил илә данышырды. О, ата-анасынын разылыгы олмадан тәкбашына Москваја кәлмиш, орада бир чох көшмәкешләрдән чыхдыгдан сонра исте'дадлы бир журналист кими танымаға башламыш, гәләми кет-келә көскинләшмишди; сонра Бөјүк Вәтән мұһарибәсин башланмышды. Даниил Храбровитски мұһарибәнин илк күнүндән, демәк олар ки, ахырына кими чәбһәдә вурүшүшдүр. Арада јараланыб архаја

гайтмышдыр. Бурада индики һәјәт јолдашы Јекатерина илә растлашмышдыр... Бу мөһәббәт мәчәрасы о гәдәр марағлы, о гәдәр тәсирлидир ки, мән бүтүн бу мәчәраны гәләмә алмағ истәјирдим. Анчағ Храбровитски өзү бу барәдә јазмағ истәдјини мәнә билдирдикдә мән һејфсиләниб бу фикримдән дашынмалы олдум. Биз һәр кечә һәјәтымызын ән ағыр, ән ширин, ән јадда галан сәһифаларини вәрәгләјир, бир-биримиз үчүн данышырдығ. Биз бир-биримизи, бир инсан ки-ми, Јапонияда таныдығ. Белә сөһбәтләр заманы биз һеч дә һејфсләнмирдик ки, Кошкин јенә дә вердији вәдә әмәд едә билмәјиб бизим даһымызча кәлмәмиш-дир...

60

Һәмни кечә Кошкин саат 12-дә кәлди. Үзр истәјиб бизи баша салды ки, ишин характеринә көрә бә'зән ахшамлар да мүзјән компанијаларла көрүш тәјин етмәли олур вә бу көрүшләри һеч бир вәчһлә тәхирә сала билмир. Биз ону баша дүшдүк. Онун да, бизим дә әсас мәғсәдимиз бу иди ки, һәм бизим, һәм дә Јапонияның јакшы филмләри биздә вә Јапонияда мүмкүн гәдәр тез-тез көстөрилсин. Кошкин ишини билән, зирәк адама охшайрды.

Биз чох вахт сәһәрләр вахтындан тез ојаныр, наһар едиб «Азабу принс һотел»ини вестибүлүндә, һәјәтиндә кәзинирдик. Бура бизим нәзәримиздә балача Јапония иди. Биз бурада чанлы бир ишкүзарлығ көрүрдүк. «Бойларын» һамија нечә көмәк етдикләринә, ашһазларын ири буз парчаларындан нечә гартал, марал, товуз гушу јондугларына тамаша едирдик. Сонра бу гарталлары, товуз гушларыны ресторанын шүшәбәнд дивары гаршысында гојурдулар ки, наһар едәнләр, хәрәк јејәнләр бу һәйиги сәнәт әсәрләрина, буз гушлара, буз һејванлара баһыб естетик зөғ алынарлар. Һәм товуз гушу, һәм марал, һәм дә гартал агла-

ја-ағлаја кичилр, ахшама јакын әријиб сәрчә бојда олурду. Сәһәр исә онларын јериндә анчағ јаш ләкәләр галырды. Демәк олар ки, һәр сәһәр «Азабу принс һотел»дә јени бир тоја һазырлығ кедир. Баһалы парчадан кимоно кејмиш кәлини «Азабу принс һотел»ин гајалығларла, хырда јапон шам ағачлары илә бәзәдилмиш һәјәтинә кәтиррләр. Әјинләринә бировуз фрак кејмиш кишиләр вә садә кимоно кејмиш гадынлар кәлини мүшәјәт едирләр. Фотографлар кәлинин шәклини, башга кәлиnlәрини шәкилләринин чәкилдији јердә чәкирләр. Сонра узун-узады данышығлар кедир. Вестибүлдә отурурлар. Сонра кәлинин истәклиси «бәј» кәлир. Јери кәлмишкән, ону да гејд етмәк истәјирәм ки, Јапонияда «Мән сәни сеvirәм» ифадәси демәк олар ки, һеч ишләнмир. Гызла оғланын бир-бирләринә мејл көстәрдикләрини һисс едән валидејнләр мәсәләни һәлл едирләр. Јахуд оғлан гыздан валидејнләринә мүрачнәт етмәк үчүн ичазә алыр. «Мәнә арвад олмағ истәјирсәнми?» јахуд «Мәннимлә аилә гурмағ истәјирсәнми?» ифадәләри даһа тез-тез ишләнир. Тој үмумән отелләрин ресторанында олур. Јапонияда галдығымыз 15 күн әрзиндә 10—12 тојун шаһиди олдуғ.

Бә'зән чаванлар «Азабу принс һотел»ин алт салонуну кирајә көтүрүр, ора оркестр дә'вәт едир вә чалыб ојнајырдылар. Биз кәнардан онлара тамаша едирдик. Јапон рәгси ојнамырдылар. Бир чох киноларда көрдүкләри сон дәб рәгсләри ојнамаға чалышырдылар, бачармырдылар. Буна көрә дә күлмәли көрүнүрдүләр. Анчағ һеч бири бу јөндәмсиз һәрәкәтләрә көрә јолдашларына күлмүрдү. Севинирдиләр, шадланырдылар, ојнајырдылар. Бә'зиләри вестибүлләки. бә'зиләри исә һәјәтдәки столларын әтрафына топлашыб «коко-кола» ичирдиләр. Демәк олар ки, һамы

61

хырда бојлу иди. Гызлар авропасајагы ајагларыны ајагларынын үстүнә ашырыб сөһбәт едирдиләр. Отелин һәјәтиндә тез-тез рекламлар тәшкил олунар вә бу рекламлары каһ телевизия илә верир, каһ да кино лентинә чәкирдиләр. Отелин һәјәтиндәки үзкүчүлүк һовузундан да тез-тез бу мәгсәдлә истифада едирләр. Милләрлә гызын ичиндә һисбәтән мүтәнасиб бәдән-лисини сечиб чимән јердә, суја атылан јердә шәклин чәкирләр. Отелдә милли ресторани да вардыр. Мән ора бир-ики дәфә тәк кетмәли олмушдум, чүнки Храбровитски өзүнү пис һисс едирди. Орада «темпура» јемәји мәним чох хошума калырди. Хүсуси битки јағларында көзүмүзүн габағында биширилән хәрчәнк вә чүрбөчүр балыглар, отлар мәнә ләззәт верирди. Ки-моно кејмиш гызлар ичә сәслә «бујурун-бујурун» — дејә мүштәриләрә хидмәт едир, каһ онлар үчүн сигарет јандырыр, каһ да хырдача бадәләрә «саке» (мөһкәмлији он дәрәчәдән артыг олмајан дүјү арағы) төкүрләр. Чибимдәки дөш нишанларындан онлара да вердим. Бурада ишләјән хидмәтчи оғланларын вә гызларын севинчинин һәдди-һүдуду јох иди. Онлар мәнә «домаригатто» — дејә тәшәккүр едирдиләр. Сонралар һәмни милли ресторани кедәндә даһа билмир-диләр мәнә нечә һөрмәт еләсинләр. Һәр дәфә көзләр мәнә саташанда күлүмсүнүб тәзим едирдиләр. Нә гәдәр һөрмәтчил, нә гәдәр ичә идиләр.

Вестибүлдә күнортадан кечә жарысына гәдәр теле-визия верилишләринә тамаша етмәк олур. Чох вахт бу верилишләрә һеч кәс тамаша етмир. «Үөјлар» кә-либ башга-башга каналларла верилән програмлары тутурду. Бир програмла «бејзбол», дикәр програмла милли јапон күләшмәси «сумо» нүмајиш етдирилди. Храбровитски илә мән Јапонияда телевизия ве-рилишләринин нечә тәшкил олуңдугу илә марагла-

нырдыг. Белә гәрара кәлмишдик ки, һөкмән бүтүн дүң-јада өз верилишләри илә мәшһур олан јапон телевизия студијасына кедәк.

Бу дәфә Токада сан һеч бир мүғавимәт кәстәрмә-дән бизи телевизия стансијасына апарды. Јапонияда чыхан бир чох рекламларда һәр шејдән чох Ејфел гүлләсини хатырладан нәһәнк бир гургу төсвир олу-нар. Јапонлар бу гүлләјә үғтарла јапон Ејфели де-јирләр. Учалығы 333 метрдир. «ННҚ» маркалы јапон телевизия стансијасы Токионун мәркәзиндә јерлә-шир. Өзү дә бу, Токиода јекәнә телевизия стансија-сы дејил, ләкин әсас стансија сајылар. Токада сан бизи бураја кәтирди. Илк тәәсүрат чох күчлү иди. Ачығы, сонралар бу тәәсүрат даһа да гүввәтләнди. Мәнә белә кәлди ки, бүтүн бу бина, онун вестибүллә-ри, коридорлары, истираһәт кушәләри, лифтләри, салонлары, иш отаглары, павилјонлары, пилләкән-ләри, дөшәмә вә таванлары, һәтта бүтүн мүрәк-кәб техникасы елә бил бирдәфәлик јаранмышдыр. Бүтүн бинанын фасадыннын вә дахилинин гурулушун-да инсан руһуну көзәл мусиги гәдәр охшајан бир тә-насүб вә вәһдәт вар иди. Диварлар күзкү кимидир, ан-чаг парылдамыр, чүнки парылдаса диггәтимизи јајындырар вә бүтүн коридорларын, витринләрин кө-рүнүшү гијмәтдән дүшәр. Һәр дәфә лифтә минәндә көзләјирдик ки, адәт етдијимиз бир сычрајыш олачаг, һеч олмаса хырдача бир сычрајыш ки, биз јердән тәр-пәндјимизи һисс едәк. Анчаг нә галханда, нә дә енәндә буну һисс етмирдик. Бирдән гапы ачылырды вә бизә дејирдиләр ки, лазым олан мәртәбәдәјик. Лифтләри дә хидмәтчи гызлар идәрә едирди. Дүздүр, бу лифтләрдән хидмәтчисиз дә истифада етмәк олар-ды, анчаг, ишчи гүввәси бурада чох учузду. Һәм дә ки, бурада һөрмәт вә хидмәт етмәји чох севирләр,

Лифтчи газ үзүмүзө күлүмсөйр, бизи саламлајыр, тәбәссүмлә јола салыр, һәр дәфә «додзо-додзо» — дејә зәриф сәслә дилләнирди. Биз павилјонлары кәзмәјә башладыҗ. Бурада бизи чох һөрмәтлә гаршыладылар. Оиларын мүнәндисләри, шә'бә рәисләри бир нечә саат әрзиндә бизи мұшајәт етдиләр. Токнодакы телевизија стансијаларынын 17 бөјүк павилјону вардыр. Демәк олар ки, студијаныш 98 фанзи милли техника илә тәһһиз олунмушдур. Павилјонда чыхыш едәнләр, артистләр, јахуд башга гонаглар прожекторларын күчлү ишыгы алтында тәрләмәсниләр дејә, мүрәккәб системли һавадәјишәнләри вар. Верилишләрин әсасыны тәшкил едән рекламлардан башга бурада чамааты марағландыран ајры хәбәрләри дә ешитмәк олур. Бу күн базарда нәләр сатылыр вә сатылан шејләрин бу күнкү гижмәти нечәдир? Чүнки Јапонија базарларында гижмәт тез-тез дәјишир. Мәселән, күлләрин, учан балыгларын, макрел балыгынын, каракатисанын, хәрчәнкии гижмәти бу күн нечәдир, јахуд архи-деја күлү бу күн 2 иен ашагы дүшүшдүр вә с.

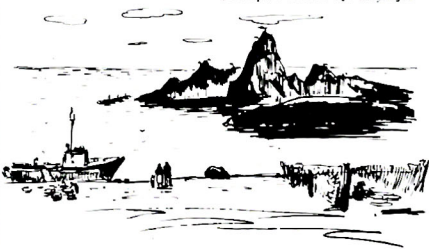
Павилјонлардан бириндә ушаг верилишләринә һазырлашырдылар. Рәикли верилиш иди. Зәриф јапон миниатүрләрини андыран рәикли шәкилләр јан-јана дүзүлүшдү. Бир аздан сонра бу шәкилләр верилишини иштиракчысы олачаг иди. 2—3 јердә көзәл декорлар гурулмушдү. Үмумијәтлә, Јапонијада һәм киностудијада, һәм дә телевизија студијасында биз һисс етдик ки, декорасија гурмаг мәһарәти чох бөјүкдүр. Декорасијаны елә гурурлар ки, һәниги отагдан, јахуд бағчадан ајырмаг олмур. Әслиндә јапонларын әсил һәјәтләри, әвләри, бағчалары да декорасијага бәзәјир.

Верилишә бахмаг үчүн биз јухары, режиссор отагына галхдыҗ. Дивардакы бүтүн экранларда һәләлик

Бөјүк буланын абиләси.
Рәссам Т. Сабыҗлаов

Мәнзәрә. Рәссам Е. Рәзгулијев

Токиодан бир мейсара. Россияда Т. Сабагалиди

рэнкли диаграм көстөрилрди. Һәм рэгәмләр, һәм дә рэнкләр юхланырды. Һәр экранда бир чүр рэнк вар иди. Бу рэнкләр ажры-ажры филтрләрин көмәји илә әлдә едилрди. Режиссор дүмәни басдыгча павилјондакы ажры-ажры декорасијалар экранда көрүнүр, рэнкләр дә башгалашырды. Бу о демәк иди ки, һәлә рэнкләр арасында дүзкүн танасуб тапылмамышдыр. Буна көрә режиссор истифадә етдији филтрләрн саф-чүрүк едир вә кет-кедә рэнкләри бир-биринә жахынлашдырды. Верилиш заманы рэнкләр арасындакы вәһдәтин итмәмәси үчүн рэнкли верилишләрн анчаг бир адам апарыр. Белә олдуғу һалда көзләнилмәјән дәјишикләр аз олур.

Һәлә режиссор вә оператор чох ахтарышлар апармалы идиләр. Вахтымыз исә аз иди. Буна көрә башга павилјонлары көзмәјә кетдик. Мусигили верилишләр салонуна јухарыдан, шүшәбәнд дивардан бахдыг. Бизим Москвадакы Чајковски салонуна бәнзәјирди. Мусигили верилишләр заманы бура тамашачылары да бурахырлар. Тамашачылар бура пулсуз бурахылыр. Чүнки компанија үчүн салонда тамашачы олмасы әлверилидир. Оркестр, јахуд охујан артистләр тамашачы илә билаваситә үнсижәт тапанда даһа көзәл чыхыш едирләр. Биз мусиги јазылан салонлары, тә'мир е'малатханаларыны, мусиги картотекасы олан јерләрн, мәшг отагларыны көздикдән сонра о гәдәр дә бөјүк олмајән ишыглы бир отага кирдик. Мәни кичик бир маса архасында отуртдулар. Һамы кетди. Тәк галдым. Бирдән нә көрсәм јахшыдыр? Дивар дибиндән мәнә сары бөјүк бир апарат јеримәјә башлады. Јериди-јериди, дајанды, онун ичәрисиндәки объективләр јаваш-јаваш мәнә сары узанды. Мән чәлд бојланыб бу бөјүк апаратын архасына бахдым ки, көрүм, ону ким идәрә едир. Амма һеч кәси көр-

5 I. Сејидбајан

мәжиб хофландым. Бу нәдир? Ахы мән телевизия аппараты гаршысында дәфәләрлә чыхыш етмишдим. Өз-өзүнә һәрәкәт едән, өз-өзүнә адам ахтарыб тапан аппарат көрмәмишдим. Микрофонда Мариока санын сәси ешидилди: дөнүб сола, экрана бахын.

Хырдача стол үстүндә гојулмуш телевизорун экранында өз әксими көрдүм. Әксим каф бөјүјүр, каф кичилтир, каф мәни профилдән, каф фасдан көстәрирди. Дивара јахын ләвнә үзәриндә язсылар ишыгланырды. «Чыхышыныза 3 дәгигә галмышдыр», «2 дәгигә галмышдыр», «бир дәгигә галмышдыр», «Башлајын», «бир аз јејин данышын», «инди нормал даныша биләрсиниз», «мөвзуну дәјишин», «чыхышынызын гуртармасына 2 дәгигә галмышдыр», «бир дәгигә галмышдыр», «гуртарын», «чох сағ олун».

66

Чох хошума кәлди.

...Һәмнин күнүн ахшамы биз Јапониянын көркәм-ли кино усталарына «Бир илин доггуз күнү» вә «Мән Москваны кәзирәм» филмләрини көстәрди. Кенедо Синдо, Исихара, Јапония кинодраматурглар тәшкилатынын рәһбәри Нода сан да кәлмишиләр. Филмләри јапон дилинә тәрчүмә етмәк үчүн ән јахшы тәрчүмәчи чагырмышдылар. Тәрчүмәчи русча чох сәлис данышырды. Сонра биз өјрәндик ки, бу гадын узун мүддәт Москвада јашамышдыр. Әввәлчә «Бир илин доггуз күнү» филмини, тәнәффүсдән сонра исе «Мән Москваны кәзирәм» филмини көстәрди. Јапония кино хадимләри филмләрини икисини дә чох јахшы гаршыладылар. Таныш олмајанлар узагдан-узага башынын һәрәкәти илә разы галдыгларыны билдирир, танышлар исе јахылашыб әлимизи сыхырдылар. Исихара илә дә бурада көрүшдүк. Чох ағыллы киши-дир. Һәмишә күлән көзләринин дәрилијиндә бөјүк диггәт вә һәссаслыг дујулур. Чох нәзакәтлидир. Бүтүн

кино хадимләринин арасында хусуси һөрмәти вардыр. Биз исе етдик ки, ән мүрәккәб мәсәләләрин һәллиндә һәмишә Исихараја мүрачигә етмәлијик. Кенедо Синдо вә гочаман кинодраматург Нода санла таныш олду. Исихара бизи шам еләмәјә дәвәт етди.

Јапонлар гонагы нә наһара, нә хөрәјә, нә дә шама евләринә дәвәт етмирләр. Биз кечә ресторанларындан биринә кетдик. Кимоно кејмиш ресторан саһибәси бизи јухары, икинчи мәртәбәјә дәвәт етди. Дар филләләрлә галхдыг. Дар дәһлизин сағ вә солу ајры-ајры кабинетләр иди. Биз јенә дә уча котиләләрн үстүндә отурду. Исихара бизи Јапонияда ән мәшһур, ән дадлы хөрәк сајылан «темпураја» гонаг етди. Јамада сан вә онун һәјәт јолдашы да бизимлә бир јердә иди. Бизә гуллуг едән ашпаз чох зарафәтчыл киши иди. О саат бизимлә дил тапды. Бизим космонавтлардан данышырды. Намынын адыны бир-бир дејирди. «Онлар көјә учандан сонра иглим дәјишди, јахшылашды» — дејә учадан күлдү. Мән хатырладым ки, чибимдә дөш нишанлары вардыр. Ашпаза, онун көмәкчиләринә, Исихараја, Јамадаја вә онун һәјәт јолдашына да дөш нишанларындан вердим.

Јамада илә бу күн сәһәр таныш олмушду. Москвадан өзүмүзлә бир нечә мәктүб кәтирмишдик. Бу мәктүблары совет кино хадимләри өз Јапониядакы таныш кино хадимләринә јазмышдылар. Булардан бири Јапония кино тәнгидчиси Јамада сан иди. Сәһәр Јамада сан бизим мейманханаја мәктүбун даһыича кәлмишди. Биз ону өз нөмрәмизә дәвәт едиб јахшы сүффрә ачдыг. Онулла әтрафлы сөһбәт етдик. Бәзи наразылыгымызы она билдирдик. О, сөз верди ки, бизи Исихара илә көрүшдүрсүн. Бундан әлавә, Јамада сан вәд етди ки, ахшамкы тамашада Јапониянын ән јахшы драматурглары вә режиссорлары олачаг-

67

дыр. О, өз сөзүнө өсасэн садиг чыхды. Жамада санын һәјат јолдашы онун өзү кими бастәбој иди. Жамада сан нә гәдәр утанчаг көрүнүрдүсә, онун јолдашы бир о гәдәр дилли-дилавәр иди. Бир гәдәр русча даныша билирди. Буна көрә дә бә'зән онунла русча данышырды. Жамада санла исә инкилисчә.

68 «Темпура» чох дадлы иди. Аңчаг сәһбәтимиз о гәдәр мараглы кечирди ки, биз «темпура»ны лазымынча тәрифтләјә билмирдик. Исихараны, Жамада саны совет кинематографијасына анд бир чох суаллар марагландырырды: Биздә мөвзу планыны ким тәсдиг едир, үмумијјәтлә, мөвзуну ким планлашдырыр? Киноја хәрчләпән пудун мигдары, кинодан көтүрүлән газанч... Кинодраматурглара кинорежиссорларын мунасибәти... Кадрларын һазырланмасы... Биз бүтүн бу суаллара әтрафлы чаваб верирдик. Исихара да бизим суалларымыза һәвәслә чаваб верирди. Бизи марагландыран чәһәтләрден бири дә о иди ки, Јапонияда чәкилән 500-ә гәдәр филмләр мәшгул олан бу гәдәр актјору һарда һазырлајырлар. Исихара деди ки, Токиода хүсуси киноактјор мәктәби вардыр. Дејсәән, бу мәктәб студиянын һәздиндәдир. Әввәлләр тәләбәләр бурада 3 ил охујурдулар. Инди, көрүнүр, актјор чатышмадыгындан тәһсил мүддәти бир илә ениб. Биз јенә дә Курасава илә көрүшмәк истәдидимизи билдирдик. Токада сан деди ки, Курасава хәстәдир.

Москвадан кәтирдимиз мәктублар васитәсилә биз јени-јени кино вә мәдәнијјәт хадимләри илә таныш олурдуг. Будур, ким исә мәнә бирбаш нөмрәјә эник вурур вә русча: «Мән профессор Надзакимәм. Васеда университетини профессору» — дејир. Мән о саат ону өз нөмрәмизә дә'вәт едирәм. Биз Храбровитскинин отагында көрүшүрүк.

Нә Жамада, нә дә профессор Надзакимә бизим рус

конјакындан ичә билмәдиләр. Чүнки дәрәчәси чох жүксәк иди. Биз профессора кәһрәба бағышладыг. Она көндәрилмиш мәктубу тәгдим етдик. Профессор сон дәрәчә мәдәни вә алим бир инсандыр. Бизи севиндирән чәһәтләрден бири дә бу иди ки, онунла биз тәрчүмәчисиз даныша билирдик. Елә бил чохдан таныш идик. Надзакимә бизимлә кәләчәкдә дә көрүшәчә јинә сөз вериб видалашды.

69 Бизим кунләримиз чох мәзmunду кечмәјә башлады. Биз Јапониянын ән јахшы филмләринә бахыр, мәтбуат конфранслары кечирир, ајры-ајры кино хадимләри илә көрүшүрдүк. Илк нөвбәдә Јапониянын ән мәшһур кинорежиссору Курасаванын чәкдији филмләрә бахмаға башладыг. Өзү дә һәр филми кәстәрмәк үчүн ајры-ајры кино салону кирајәјә көтүрүрдүләр. Буна көрә дә шәһәрин бир башындан о бири башына кетмәли олурдуг. «Һөрүмчәк галасы» филми сапбаллы филмдир. Дүздүр, орижинал сүжет әсасында јаранмамашдыр. Әслиндә бу, Шекспирин «Магбет»идир. Лакин јапон һәјатына ујғунлашдырылмышдыр. Курасава тарихи мөвзулары, Јапониянын кечмишинә анд олан һәјаты чох көзәл билир. Буна көрә дә онун јаратдығы филмләр тә'сирли чыхыр. Курасаванын бир режиссор кими ишләдији пријомлар һәмшиә јенидир. Режиссорун өзүнә мәхсус кино дили вар. Көрдүјүмүз икинчи филм «Горујучу» адланырды. Бу да самурајларын һәјатындан иди. Һәлә ушаглыг илләриндә самурај сөзү ешиндәдә биз бу сөзә чох пис мә'на верирдик. Бу сөз «фашист» кими сәсләнирди. Бурада, Јапонияда исә самурај икид, часур, чәкәвәр демәкдир. Бу филмин сүжети чох бә'ситдир. Хырда бир шәһәрин ики мөһәлләси арасында һәмшиә ганлы дава кәдир, бир-биринин оглуну өлдүрүр, гызыны гачырырлар. Ики мөһәлләнин бөјүјү өз

этрафында башкәсэн дәстәләри топлайыр. Тәсадүфән кәлиб бураја чыхмыш сәркәрдән бир самурајы каһ о мәһәллә, каһ бу мәһәллә өз тәрәфинә чәкмәјә чалышыр. Нәһәјәт, бу гаң даваһы ики гәбиләнин икисинин дә мәһви илә битир. Бу филмдә Курасава өз јарадычылығынын јени бир чәһәтини ачмышдыр. Филмдә һәм тракедија, һәм сатирик комедија, һәм драм, һәм дә лирика бојалары елә мәһарәтлә верилмиш вә елә вәһдәт таһылмышдыр ки, башга-башга жанрларга хас олан бу рәнкләрин белә көзәл тәнәсүблә; усталыгла бирләшмәси бизи вәләһ етди. Филмдә иштирак едән јапон артистләринин јаратдыгы образлар о гәдәр һәјәти, о гәдәр тәбии вә рәнкәрәндир ки, биз кино ишчиләри олдугумуза бахмајараг тамаша етдијимиз бу әсәрин ади кино-филм олдугуну унутурдуғ. Елә бил биз бу һадисәләрин ичәрисиндә идик...

...Јапониянын ән бөјүк гәзетләринин мүхбирләри каһ бу отелдә, каһ о отелдә бизимлә көрүш тәјин едир, биз онларын суалларына чаваб верирдик. «Асахи», «Номиури», «Мәјинити» гәзетләринин мүхбирләринин суалларынын арды-арасы кәсилмирди:

— Јапония һаггында фикриңиз нәдир?

— Јапонияга кәлмәкдә мөгәдиниз нәдир?

— Совет Иттифагында нә гәдәр филм чәкилир?

— Бу филмләрин ичәрисиндә орижинал мөвзүја һәср едилмиш әсәр чоһдурму?

— Дејиләнә көрә сиздә — Совет Иттифагында әсәән классик әсәрләр экранлашдырылыр. Аталарын огулларга мүнәсибәти нечәдир?

— Телевизија илә кино арасында антагонизм вармы?

— Нә үчүн әввәлләр сиздә (әввәлләр — јәни 1953-чү илә гәдәр) илдә чәми 10—12 филм чәкилирди, инди нәә 100—110—120 филм чәкилир?

— Сиздә кинодраматурглар нә гәдәр газанырлар?

— Бир әсәр үзәриндә нә гәдәр ишләјирсиниз?

— Јапон киноларыны бәјәнирсинизми?

— Јапон филмләри һаггында тәнгиди нә дејә биләрсиниз?

— Киносенаридән әләвә, башга жанрда јазырсынызмы?

— Кинодраматургларга режиссорларын мүнәсибәти нечәдир? Кинодраматурглар режиссорларын ишиндән разыдырлармы?

— Нә үчүн сиз һәјәтиңизын пис тәрәфләриндән аз данышырсыныз?

— Сиздә социализм реализми принципиндән узаглашан, һазырда Авропада мөшһүр олан «Јени дөлгә» үслубунда чәкмәк истәјән кәңә кинорежиссорлар вармы? Әкәр варса, буңларга мүнәсибәт нечәдир?

— Дүңја кинематографиясында һансы режиссорлары, артистләри бәјәнирсиниз?

Хөрәк јемәјә вахтымыз олмурду. Бир отелдән башга отелә, бир көрүшдән башга көрүшә, бир филмдән башга филмә кетмәли олурдуғ. Токада сан өзүнү итирмишиди. Бизим бу башкичәлләндиричи темпимизә давам кәтирә билмирди. Өзүнә көмәкчи тапды. Бу, дилсиз-агызсыз, һөрмәтчил бир оғлан иди. Һәмишә күлүрдү. Мән онун адыны «күлән адам» гојдум.

Јапония кинематография хадимләри бизим шәрәфимизә бөјүк бир зијафәт вердиләр. Зијафәтдән әввәл биз јенә дә «Номиури»нин мүхбири илә көрүшмәли олдуғ. Зијафәтә тәкчә кино хадимләри дејил, әдәбијат хадимләри, журналистләр, һәтта журнал редакторлары да кәлмишдиләр. Бизим совет сәфирлијиндән дә хејли нүмәјәндә дәвәт етмишдиләр. Зијафәт «алјафоршет», јәни ајағүстү кечирди. Исихара бөјүк салонун ортасында гојулмуш микрофонла нитг

сөjlәди. Москванын сүлһ уғрунда мүбаризәдә бөjүк ролуну гејд етди. Совет кинематографиясынын инкшафындан, инсанпәрвәр идејалар тәрәннүм етмәсиндән данышды. Москвада олдуғундан, Москва кино хадимләриндән данышды. Бизә бүтүн Јапонија кинематографистләри адындан «хош кәлдин» деди. Сонра Храбровитскијә вә мәнә сөз вердиләр. Храбровитски Москва кинематографистләри адындан, мән исә милли кинематографија хадимләри адындан јапон кино ишчиләринә салам дедик. Совет вә Јапонија кинематографија хадимләринин кәлчәкдә даһа да јахынлашмасындан вә бунун үчүн әлимиздән кәләни әсиркәмәјәчәјимиздән данышды. Хүсусилә бизи јахынлашдыран чәһәтләрдән, инсанпәрвәрлик руһунда јаранмыш әсәрләрин бизә нә гәдәр әзиз вә доғма олдуғундан, бу мөвзуда јаранмыш јапон филмләрини севдijимиздән, бу филмләри јарадан Јапонија кино усталарына һөрмәтимиздән данышды. Көрүшдә јүздән артық гонаг вар иди. Бизи айры-айры кино хадимләри илә, профессорларла таныш едирдиләр. Бир јандан Николај Кошкин, бир јандан совет сәфирлијинин ишчиләри вә онларын арвадлары тәрчүмәчилик едир, биз Јапонија кино хадимләрини марағландыран суаллара һәвәслә чаваб верирдик. Онлар өз филмләрә һаггында бизим рәјимизи билмәк истәјирдиләр. Сөһбәт вахты бәзиләри сорушурдулар ки, нечә етмәк олар ки, сиздә јени чыхан филмләрә Јапонијада бахылсын вә Јапонијада чыхан јени филмләрә Совет Иттифагында бахылсын? Белә олса иди, ики бөјүк дәвләтин кинематографија хадимләри арасында даһа јахшы үнсijјәт јарана биләрди.

Мәндән Совет Иттифагынын һансы кушәсиндән кәлдијими сорушудга:—Мән Азәрбајҗанданам,—дејә чаваб верирдим. Тәәсүф ки, һәтта белә мәдәни ја-

понларын чоһу да Азәрбајҗанын һарада олдуғуну билмирдиләр. О вахт, мән даһа үмуми бир чоғрафи аңлајышла өз јеримизи таныш вериб «Гафгаз» дејирдим. Бәзиләри «Кауказ»—дејә башларыны тәрпәдир, бәзиләри Гафгаз мәфһумуну да баша дүшүрдүләр. О заман мән «петрол, нефт-Баку», «петрол, нефт-Баку»—дејә тәқрар едирдим. Буну һамы баша дүшүрдү. Бүтүн бунлар ондан ирәли кәлирди ки, Јапонија биздән чоһ узагдыр, аңчаг әсас сәбәб узаглыг дејил, мәдәни әләгәләримизин әәфилијидир. Бизә јапон актрисалары ири күл дәстләри бағшладылар. Зијафәт ики саат давам етди. Бизи бир даһа саламлајыб әл чалдылар. Зијафәтдән сонра һәмин отелдә јапон сценаристләри илә арамызда фикир мүбадиләси олду.

Јапонија кинодраматурглары вә «Сценарио» журналынын редактору биздән хаһиш етдиләр ки, көрдүјүмүз јапон филмләри һаггында өз рәјимизи сөjlәјәк. Биз һәм бәјәндијимиз, һәм дә бәјәнмәдијимиз филмләр һаггында данышды. Каһ Храбровитски данышыр, мән онун чыхышына алавләр едирдим, каһ да о мәним чыхышыма әлавләр едирди. Сон заманлар о гәдәр мәтбуат конфранслары кечирһәндик ки, бир-биримизи балача бир ишәрәдән, ани бир бахышдан белә баша дүшүрдүк. Бизә јенә дә совет кинодраматургларынын вәзижјәти һаггында, иш үсулу һаггында бир чоһ суаллар вердиләр вә биз һәмин суаллара әтрафлы чаваб вердик. Сонра биз дә онлардан хаһиш етдик ки, көрдүкләри совет филмләри һаггында хүсусилә сон тамашада кестәрдијимиз «Бир илин доғгуз күнү» вә «Мән Москваны кәзирәм» филмләри һаггында өз рәјләрини билдирсинләр. Онлар бир мүддәт сусдулар, елә бил бизим суалымызы баша дүшмәишидиләр. Биз өз суалымызы бир дә тәқрар етмәли

олдуг. Нәһажәт, кирисачлы, арыг, енликүрәк, уча бојлу бир оғлан данышмага башлады. О деди ки, бизим филмләри әсасән бәјәнир. Хүсусилә «Бир илин доггуз күнү» филмини. Бу филмдә женилик һисс олунур, зөвг вә зәка вардыр. Анчаг Јаманоути (онун ады белә иди) женә бир мүддәт сусду, елә бил өз тәнгидини мүмкүн гәдәр јумшаг шәкилдә демәјә чалышараг сөз ахтарырды. Соира өз-өзүнә һирсләнмиш кими, гәти бир сәслә давам етди:

— Бәзән мәнә белә кәтир ки, сизин гәһрәманлар сөһбәт заманы һеч бир еһтијач олмадыгы һалда ағыллы сөзләр данышырлар вә бу сәһнәләр белә тәсир бураһыр ки, гәһрәманларыңыз сүжетин инкишафындан асылы олмајараг өз ағылларыны вә зәкаларыны тамашачы гаршысында нүмајиш етдирмәк истәјирләр. Бу да әсәрә бир нөв сүн'илик кәтирир вә әсәрин драматуркијасыны зәифләдир.

Кенедә Синдо да «Бир илин доггуз күнү» әсәрини чох бәјәндијини билдирди. Лакин о деди ки, бу филмдә оператор иши даһа гүввәтлидир. Биз онларла мүбаһисәјә башладыг. Бу, чох көзәл мүбаһисә иди. Биз мәнз белә мүбаһисәләрин тәрәфдары идик. Ики тәрәф бир-бирини баша дүшмәјә вә инандырмаға чалышырды. Биз тәәссүф етдик ки, «Бир илин доггуз күнү» филмини јапон һәмсәһнәтләримиз истәнилән дәрәдәдә баша дүшә билмәјибләр. Бу филмин драматуркијасы үздә дејилдир. Ону инсан характерләринин дәрнелијиндә, инсан тәләјиндә ахтармаг лазымдыр. Бу филмдә инсан сәадәтиндән, инсан фачиәсиндән данышылыр. Јүксәк вәтәнпәрвәрликдән бәһс олунур. Филмин әсас гәһрәманы күндән-күнә көзүмүз гаршысында әријир, онун өлүмә мәнкум олдугуну биз кадрдан-кадра көрүрүк, лакин нә мүәллифләр, нә дә гәһрәманын өзү бу вәзијәтә ачымырлар, көз јашы

ахтымырлар. Ән чәтин вәзијәтләрдә әсәрин гәһрәманы өзүндә бөјүк дәјәнәт тапыр, күлүр, зарафат еләјир, бунун үчүн дә о нә гәдәр ағыллы сөһбәтләр ачса, онун образы бир о гәдәр јүксәлир.

Бизим дедикләримиз јапонлары тәмин етди. Анчаг һисс олунурду ки, һалә онлары никаран гојан бир чох јарадычылыг мәсәләләри вардыр. Кәнч Јаманоути һамыдан артыг фәаллыг көстәрирди. О, женә дә соруду:

— Нә үчүн биз өз филмләримиздә һәјатын ән чиркин чәһәтләрини көстәрмәкдән чәкинмирик, анчаг сиз нә исе бундан гачырыныыз? «Мән Москваны кәзирәм» филми шәхсән мәнә вә мәним јолдашларыма дәззәт верди. Биз о филмә баһанда истираһәт етдик. Анчаг тәкчә белә филмләр чәкмәклә кифәјәтләnmәк олмәз. Нә үчүн сиз филмләриниздә һәјатын бәзи хошакәлмәз чәһәтләрини үстүндәки пәрдәнн галдырмырыныыз?

Она чаваб вермәздән әввәл һансы совет филмләрини көрдүјүнү сорудум. Јаманоути көрдүјү филмләрин адларыны чәкә билмәди.

— Белә исе сиз һардан белә нәтичәјә кәлмишиниз ки, совет филмләриндә һәјатын нөгсанлы чәһәтләрини көстәрмәкдән чәкинирләр? Бүтүн бунлар ондан ирәли кәлир ки, Јапонияда совет филмләри аз көстәрилир. Буна көрә дә бизим филмләр һагғында тәсәввүрүңүз чох тәхмини вә сәтһидир; бәзән дә јанлышыр. Бизим филмләрдә һәјатымызын мүсбәт вә мәнфи чәһәтләри ачыг-ајдын көстәрилир. Лакин ән нөгсанлы чәһәтләри көстәрән филмләримиздә белә үмидсизлик олмур, бизим филмләрдә һөкмән мүбариз, һигилаби руй вар. Бәлкә бу, бизим һәјатымызын пафосу илә тапыш олмајан тәнгидчијә гәрибә кәлир.

Сөһбәт кет-кәдә даһа мәнәлы, даһа дәрн мәсә-

лэлэр этрафында кедирди: Ејзенштејнин жарадычтыгындан, Курасаванын филмлэриндэн, жазычыларын һэјата мүнәсибэтлэриндэн... Биз дејирдик ки, жазычы, кинодраматург, режиссор, үмумијјэтлэ, сәнәткар — охучу, тамашачы вэ заман гаршысында бөјүк мәс'улијјэт дашымалдыр. Жапонлар да бизимлэ разылашыб дедилэр:

— Бизим халгын көзэл бир мәсәли вар: «Пәләнк өләндән сонра да онун гијмәтли дәриси галыр». Пәләнк кими олмаг лазымдыр.

76 Бу сөһбәтләрдә тәшкилати мәсәләләрә дә тохундуг. Бизим вэ онларын тәрәфиндән бә'зи тәклифләр ирәли сүрүлдү. Гәрәра алдыг ки, тәшкилатларымыз гаршысында һәм јапон кинодраматурглары, һәм дә совет кинодраматургларынын ән јахшы әсәрлэринин Жапонијада вэ Совет Иттифагында чап олунмасы мәсәләси галдырылсын вэ бундан сонра белә нүмајәндәликләр тез-тез Жапонија вэ Совет Иттифагына кәлсинләр. Ики тәрәф ону да тәссүфлә гејд етди ки, бу вахта гәдәр биз бир-биримизи чох аз танымшыг. Бир-биримизин жарадычылығы һаггында тәссүратымыз чох мөһдуддур.

Ики саатдан артыг чәкән бу сөһбәтдә режиссор вэ драматург Кенедо Синдо, чаван кинодраматург Јамаоути, Васеда университетинин профессору Курода, «Сценарио» журналынын әмәкдашы Кито вэ «Тохо» кино компаниясынын сценаристи Кикусимо иштирак етдиләр. Сөһбәт гуртарандан сонра Кито бизә јахынлашыб хаһиш етди ки, онларын журналы үчүн јапон филмлэри һаггында бир нәзәри мөгалә јазар. Биз разылашдыг. Һәмнин отелин башга бир салонунда бизи «Асахи» гәзетинин инчәсәнәт шө'бәсинин кино үзрә мұхбири көзләјирди. Бундан әввәл биз һәмнин гәзетини бејналхалг шө'бәсинин мұхбири илэ сөһбәт етмишдик.

Инди исә «Асахи» гәзетинин кино шө'бәсинин әмәкдашынын суалларына чаваб вермәли идик. Суаллар бу вә ја башга шәкилдә верилмиш олса да, бундан әввәлки гәзет мұхбирлэринин вердиклэри суалларын ејни иди. Биз тәләсирдик. Һәм дә бәрк јорулмушдуг. Бу күн, дејәсән, дөрдүнчү мұхбирлэ сөһбәт едирдик. Бир дә ки, Жапониянын мөшһур милли театрындан сајылан «НО» театрына кетмәли идик. Билетлэринмиз дә алынмышды. Мұхбир исә биздән әл чәкмәк истәмирди. Нәһајәт, онун бүтүн суалларына чаваб вердикдән сонра, чәлд ајага галхдыг. Әкәр бизи даһа башга бир гәзетдән көзләјән олсајды, бу сөһбәтдән бојун гачырачагдыг.

«НО» театрынын тамашасына баха билмәдик. Кечикмишдик. Көзүчу гапынын хырда пәнчәрәсиндән зәриф һәрәкәтләрлә рөгс едән, милли кејимли гызлары, гадылары бир мүддәт сејр едиб јола дүшдүк. Ачығы, о гәдәр һејфсиләнмәдик, чох јорулмушдуг. Белә гәрәра кәлдик ки, имкан олан кими бу театра бир дә кәләк. Лакин сонралар имканымыз олмады.

77
Мажын 10-у, истираһәт күнү, вахтымыз бош кечмәсин дејә, машинала сәјаһәтә чыхдыг. Бу дөфә сәјаһәтә чыхмага һәвәслә разылыг вердик. Камакура шөһәрчијиндә јашајан Нода сан бизи өз евинә дө'вәт етмишди. Жапонијада евә дө'вәт олунмаг бөјүк шәрәф сајылыр. Нода сан Жапониянын сценаристләр тәшкилатынын рәһбәриди. Өзү дә ән гочаман сценаристләрдән бириди. Камакура јашыллыга гәрг олмуш јапон шөһәрлэринин ән јашыл кушәлэриндәндир. Лакин бурада да машын элиндән тәрпәнмәк олмур, һара дөнүрсәнсә, шүшәбәнд мағазалар көрүрсән. Елэ зәриф, елэ усталыгла јаранмыш сувенирләр вар ки, саатларла онлара тамаша етмәк истәјирсән, анчаг вахт аздыр. Жапон халгына аид олан һәр шеји көрмәк, һәр

78 шеји билмэк истәјирик. Өн көзәт кушаләри фотоја чәкирик. Камакуруанын гәдим ибадәткаһларына сәјаһәт едирик. Әјинләриндә кимоно олан гадынар вә кишиләр ибадәткаһа јахынлашыб әлләрини бир-биринә чырпырлар, үч-дөрд дөфә әл чалырлар ки, ибадәткаһын ичиндәки будда онлары ешитсин. Дуа едирләр, хәһиш едирләр, сәәдәт, чансағлығы истәјирләр. Јалварырлар ки, будда онлары ач гојмасын. Анчаг бура тәкчә ибадәткаһ дејил, бурадан да пул чыхарырлар. Ибадәткаһын әтрафыны музей етмишләр. Орада нүмајиш етдирилән самурај палтарларыны, гәдим јапон чәнкавәрләринини гылынчларыны, буддалары, чүрбәчүр тапынтылары сејр етмәк үчүн кәрәк пул вериб билет аласан. Автомобил сүрәндәр үчүн үстүндә будданын дуасы јазылмыш ачар зәнчири са¬тылыр. Буидан да пул газанырлар. Һәтта чүрбәчүр бәзәк шејләринини үзәриндә дә дуа јазылмышдыр. Бүдпәрәстләр вә туристләр онлары һәвәслә алырлар. Каһ орада, каһ бурада фала бахырлар. Анчаг фала бахдырмаг мәсәләси дә системләшдирилмишдир. Әкәр өз тәлејини билмәк истәјирсәнсә, кассаја пул вер, бир жетон ал, о жетону дәмир бир габа сал, буидан сонра габы чевир, габын дәлијиндән нөмрә дүшәчәк. Һәммин нөмрәни, гаршысында сәјсәз-һесабсыз бүкүлү кағызлар олан гадына вер. О ејни нөмрәли кағызы сәнә уздачаг, сәи дә өз тәлејини өјрәнчәксән. Токада сан бизә мәсләһәт көрдү ки, биз дә фала бахдыраг. Бүтүн гајдалара јерли-јериндә әмәл етдикдән сонра тәлејимизи бизә вердиләр. Ачыб охудуг: «Әкәр сиз сәјаһәт етсәниз, сәјаһәтиниз угурлу олачаг. Әкәр сизин үрәјиниздә бир арзунуз варса кеч-тез һәјата кечәчәк, әкәр бир шеј итирмишинизсә, ону евдәки тахтын ар¬хасында ахтарын».

Мән өз «тәлејим» Храбровитскијә вериб онун «та-

леји» илә таныш олмаг истәдим. Орада да мәнним «тәлејим» билдирән сөзләр јазылмышды. Икимиз дә бирдән күлдүк. Токада сан вә Марико сан биздән күлмәјимизин сәбәбини сорушанда биз онлара һеч бир шеј демәдик. Чүнки истәмирдик, өзләрини тәһгир олунмуш һесаб етсинләр.

Токада сан бизи бүтүн буддизмин әсасыны гојмуш бөјүк Будданын тамашасына апарды. Һәммин Буддаја бахмаг үчүн дә пул вермәк лазым иди. Нәһәнк Будда һәлә узагдан көрүнүрдү. О, тәмкинлә отуруб киләсиз көзләринини ағы илә сонсузлуга бахырды. Бәлкә дә бу мәнә белә көрүнүрдү. Бәлкә дә о, көзләрини јуммушду? Чох уча иди. Гәти демәк чәтин иди. Туристләр онун шәклини чәкир, јахуд да өзләри онун фонунда чәкилдириләр. Будда о гәдәр уча иди ки, ону бүтүнлүклә кадра алмаг үчүн узагдан чәкмәк лазым иди. Сонра биз Буддаја јахынлашдыг.

— Онун ичәрисинә кирмәк истәјирсинизми? — дејә Токада сан биздән сорушду.

Биз дедик ки, Јапонияја аид һәр шеји көрмәк вә билмәк истәјирик. Токада сан күлдү, билет алыб бизи ичәри дәвәт етди. Биз енсиз дәмир пилләләрлә Будданын ичәрисиндән јухары галхмага башладыг. Храбровитски астадан, лакин она мәхсус јуморла мәнним гулағыма пычылдады:

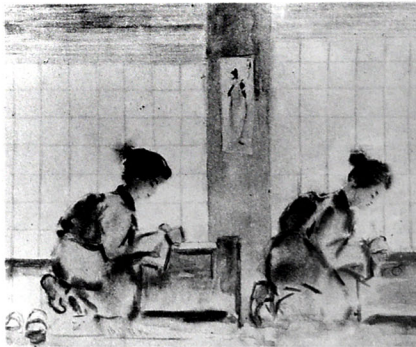
— Һәсән, биз аллаһын бәтниндәјик.

Камакуруаны бир аз да көздикдән сонра машин тутуб Нода санын јашадыгы евә кетдик. Адәт үзрә ајаггабымызы чыхардыг. Пардахланмыш кандара ајаг гојдуг. Ев саһилләри илә саламлашдыг. Онлар намаз гылырлармыш кими диз үстә отуруб әлләрини јерә гојараг бизи саламладылар. Биз дә өз әдәтимизлә онлара еһтирамла салам вердик. Токада сан исә имәкләјә-имәкләјә Нода сана вә онун гадынына ја-

хынлашыб јапон гајдасы илэ тэ'зим етди. Чох гәрибә мәнзәрә иди: ики синли киши әлләринә вә дизләринә сөјкәнәрәк еһтијатлы бир тәбәссүмлә бир-бирләринә бахыр вә бири башыны тәрпәтдикчә о бири дә башыны тәрпәдирди. Биз бу саламлашма мәрәсимини бир мүддәт сејр етдикдән сонра евин ичәрисинә нәзәр салдыг. Чох сәлигәли иди. Сағ тәрәфдәки дивар кәтүрүлмүшдү. Орада кичик бир бағча көрүнүрдү. Отағын ортасында алчаг бир стол гојулмуш, онун әтрафына јасты дөшәкчәләр салынмышды. Нода сан вә онун арвады бизи еһтирамла сүфрә башына дә'вәт етдиләр. Стол архасында отурмағы да бачармаг ләзымдыр. Әкәр адәт етмәмишсәнсә, лап узана да биләрсән. Анчаг бир шәртлә: ајагларыны столун алтына узатмајасан, кәрәк јана узадасан, јахуд бардаш гуруб отура сан. Нода санын арвады бизим үчүн јашыл чај кәтирди. Сонра да чүрбәчүр јапон ширнијјаты вә пивә илә нохарыш етмәк үчүн хамырдан гајрылмыш шормәзә чөпләр, јахмалар, колбаса-чәрәк, јағ-чәрәк гојду. Јапон пивәси чох дадлыдыр. Пивә ичә-ичә тәзәчә сөһбәтә башламышдыг ки, кәнч драматург Јаманоути өз арвады илә ичәри кирди. Сән демә, онун арвады Нода санын гызы, өзү исә ев саһибинин күрәкәни имиш. Јаманоути ичәри кирән кими, кечән дәфә чох сәрт данышдығына көрә биздән үзр истәди. Биз она дедик ки, үзр истәмәли һеч бир һәрәкәт етмәмишдир вә биз онун фикирләрини әсасән бәјәнмишик. Кенедо Синдо да бу евә гонаг кәлди. Мәчлисимиз бөјүдү.

Нода сан тәмкинли киши иди. 70 јашларында оларды. Ағыр-ағыр данышыр, бизә совет кинематографиясы һаггында суаллар верирди. Лакин нә сијаси мәсәләләрә тохунур, нә дә бә'зи гәзет мүхбирләри кими бизә икибашлы суаллар верирди. Ону әсас е'тибары илә марагландыран бизим кинематография

Гравүра е'мәлатханасы. *Рәссамы Е. Рзагулијев.*

Япон гыз. Рәсәм Э. Рагулијев

ишчиләри иттифагынын тәшкилати ишләри, бөлмәләр, иттифаг илә кинематографија комитәсинин гаршы-тыгылы әлагәси иди. Бундан әлавә, Нода сан өлкәмиздә кинематографијанын вәзијјәти илә марагланды. Биз дејәндә ки, бир ссенаридән алдығымыз гонорара кооператив евдә 3—4 отаглы мәнзил тикдирә билирик, үстәлик бир ил дә аиләмизи әмәлли-башлы доландырырыг, онлар јенә дә тәәчүблә башларыны буладылар. Чүнки Јапонијада мәнзил мәсәләси чох чәтиндир. Һәм дә јухарыда дедијим кими, ссенаристләрин әмәји чох учуз гијмәтләндирилир.

Кенедә Синдо таныдыгы режиссорларын һазырда нә илә мәшгул олдуғу илә марагланды. Биз режиссор јолдашларымызын јарадычылыг планларындан әтрафлы данышдыг. Јенә дә әсас сөһбәт сәнәтқарын, јазычыларын, режиссорларын, инчәсәнәт хадимләринин халглар гаршысында, бәшәријјәт гаршысында мәс'улијјәти үзәринә кәлиб чыхды. Јаманоути инди илк дәфә көрүшдүјүмүздән даһа јахшы тә'сир бағышлады. О, бизим кәнч кино ишчиләри илә марагланды. Биз дә данышдыг. Мә'лум олду ки, кәнч јашларына бахмајараг Јаманоути 10-дан артыг ссенари јазмышдыр вә бу ссенариләр әсасында филмләр чәкилмишдир. Бизә белә кәлди ки, Јаманоутинин ағыллы бир оғлан олмасына бахмајараг әсәрләриндә (бир һалда ки, гыса мүддәт әрзиндә башгалары кими бу гәдәр чох әсәр јарада билмишдир) мүәјјән тәләсиклик, натамамлыг, чијлик һисс олунмалыдыр. Сонра биз онун бир әсәрини көрдүк. Бу әсәр һаггында хүсуси данышмаг истәјирәм. Јаманоутидән сорушдум:

— Сиз јазыдан экрана кечирилмиш әсәрләриниздән разысынызмы?

— Нечә дејим, разы олдуғум јерләри дә вар, на-разы галдығым јерләри дә вар,—дејә о чаваб верди.

6 П. Сејидбајли

— Фикримчә, һеч бир языхчы өз әсәринин экранлашдырылмыш вариантындан жүз фаиз разы гала билмәз; языхчынын әсәри экранда нә исә газаныр, нә исә итирир.

Биз сон заманлар Совет Иттифагында языхчыларын да режиссорлуғ етмәк, хүсусилә өз филмләрини чәкмәк һәвәсинин күчләндижиндән данышыб Јапонияда белә меҗлләрин олуд-олмамасыны сорушдуг. Јаманоути күлүмсәҗиб Кенедо Синдону көстәрди:

— Будур, ән бөҗүү, көзүнүзүн гаршысындадыр. Лакин о, тәк деҗилдир. Јапонияда да өзү языхыб, өзү чәкән языхчы-режиссорларымыз вардыр...

82 ...Евин хырдача һәҗәтинә дүшдүк. Аҗағымыза јапон башмаглары кеҗдирдиләр ки, чорабларымыз батмасын. Биз онларын шәкилләрини чәкирдик, онлар да бизим. Аҗры-аҗрылығда бизи берликдә. Елә бил чохданын достлары идик, елә бил биз һәр күн көрүшүб данышыр, үрәк сөзләримизи бир-биримизә деҗирдик. Јаманоути мәнә вә Храбровитскиҗә фарфор финчанлар бағышлады. Намылыгла бизи күчәҗә гәдәр жола салдылар. Машына миниб Сакит океанын саһили илә һаконә курорт шәһәрчиҗинә жола дүшдүк. Узун заман дәннз кәнары илә јол кетдик. Бизим солумузда, Сакит океанын саһилиндә минләрлә оғлан, гыз, ушаг, јениҗетмә өзүнү күнәшә верир, океанда чимирди. Биз дә чиммәк истәдиҗимизи билдирдик. Ахы, бу бизим чохданкы арзумуз иди. Токада сан деди ки, ирәлидә даһа худмани јерләр вар. Нәдән елтиҗат етдиҗини баша дүшмәдиксә дә разылашдыг. Јашыллыгларла әһәт олунмуш сылдырым гаҗалы адачыглар ара-сыра океандан көрүнүр, онун мәнзәрәсинә хүсуси јарашыг верирди. Нәһәҗәт:

— Бурада чиммәк олар, — деҗә Токада сан бизи саһилә дәвәт етди.

Саһилдә адам аз иди.

— Чимирсән? — деҗә Храбровитски сорушду.

Аҗағымын алтындакы зибилли гара гума бахыб башымы буладым. Океан да хошума кәлмирди. Нә исә адамы чәлб етмирди, әксинә, елә бил «мәндән узаглаш» деҗирди. Мән чиммәдим. Храбровитски соҗунуб Сакит океана баш вурду. О өз истәдиҗинә наһ олду. Мән һәм чимән јердә, һәм судан чыхан јердә онун шәклини чәкдим. Јенә жола дүшдүк... Јенә дә пуллу јоллар, јенә дә јол веркиси. Лакин нә јоллар! Тәсвир етмәк чәтиндир. Биз сағында ахан шәләләләрин бүллур сулары күнәш ишығында бәрг вурүр, тоза дөнүб ашағы сәпәләнирди. Јапонияда су чохдур, бу, јапонларын хошбәхтлҗидир. Һара бахырсан судур. Биз јухары галхдыгча јолумузун сағында вә солунда мешәликләрдә өртүлмүш учурумлар көрүдүк. Лакин елә тәсәввүр ојанырды ки, бу, горхунч учурум деҗил, инсан әли илә јаранмыш, өзү дә мәнзә јапонлара мәхсүс сәнәткарлыгла јаранмыш декоратив учурумлардыр. Учурумун дибиндән дағларын зирвәсинә гәдәр галхан мешәлиҗин ағачларына баханда елә тәсәввүр ојадырды ки, санки онлары нәһәнк гаҗы илә кәсиб һамарламыш, һәрәсинә бир чүр рөнвәг вермишләр. Бир ағачын јарпаглары ирәли даранмыш, бирининки јана даранмыш, бирининки архаја.

83 Јоллар гыврыла-гыврыла дағларын зирвәсинә галхырды. Дөнүб архаја бахдым. Дағларын башлангычы нәһәнк гапы кими Сакит океана ачылмышды. Биз узаглашдыгча бу гапы даралыр, даралыр, елә бил океанын сулары чәкилир, кет-кедә көздән итирди. Бирдән јолумузун сағында әсрарәнкиз бир мәнзәрә ачылды.

...Көзәл имарәтләр вә бу имарәтләрин әтрафына

сәпәләнмиш бирмәртәбәли япон евләри фирузәји көлүн суларында әкс едирди. Һараданса кәлән думан көлүн һамар сәһниә сәрилә-сәрилә гысғанчылыла онун көзәллијини пәрделәмәк, кизләтмәк истәјирди.

Јапонија көзәл дијардыр, чох шаиранәдир. О дәрәчәдә шаиранәдир ки, ону олдуғу кими тәсвир етсән охучу планмаз, дәрәк ки, јазычы һиссә гапылыбдыр. Јапонија елә бил бөјүк бир декорасијадыр, елә бил һәр шәј бурада инсан әли илә јаранмышдыр. Елә бил Јапонияның өзүнү јох, күзүк кими суларда әксини көрүрәм вә бу әкс титрәјир. Буна көрә дә әлчәтмаздыр. Һалбуки һәр шәј көзүмүн габағында иди. Мән машындан дүшүб әлими бу отлара, бу дашлара, бу сулара вура билтәрдим. Анчаг, нәдәнсә, мәнә белә кәлирдди ки, бүтүн бунлар чох-чох узагададыр.

84

Бүтүн јолу Токада сан арабир сүрүчү илә сөһбәт едир, Храбровитски арды-арасы кәсилмәдән Марико илә данышыр, мән исә сусурдум.

Биз уца дағларын гојундакы гејри-реал көрүнән көлү чәкмәјә имкаи таппамыш, думан ону бүрүдү, кизләтди.

Јенә јол кедирдик. Һәр дөнкәдән сонра гаршымыза јени бир отел чыхырды. Бә'зи јердә тәзә отелләр тикилирди. Һаконә көзәл курорт јерләриндән бири сәјилдығына көрә компанијалар бурадан мүмкүн гәдәр чох нүл чыхармаг истәјирләр. Чүнки сәјјаһлар, демәк олар ки, илин бүтүн фәсилләриндә бураја кәлирләр. Буранын исти сују мәшһурдур. Бурада канат јоллары чәкилиб, һавадан асылмыш хырда вагонларда Һаконенин үзәри илә сүзүб онун көзәллијини сәјр едирләр, ачыг һавада Јапонияның вүғари сәјылан мәшһур Һүдзиджаманын гарлы зирвәси көјләрини әнкилијиндә ағарыр. Булуллар онун зирвәсинә галха билмир, булуллар онун этәкләриндә әмрә мүнтәзир дајаныр...

...Бизим үчүн көзәл отелләрин бириндә јер сахламышдылар. Јенә дә фрак кејмиш «бојлар» машынымызын гапыларыны үч тәрәфдән ачдылар. Әл чанталарымызы алыб өзләри илә апардылар. Қомпанија бу мейманхананы тикдирәндә јәгин ки, милјонларыны әсиркәмәмшиди. Елә бил бу биһа тикиләндән сонра бура илк дәфә гәдәм гојан биз идик. Елә бил сәјјаһлар бу гәрибә нахышлы дөшәмәләри, пардахланмыш пилләләри тапдаламајыб. Үмумијәтлә, елә бил бүтүн бунлар һәгигәт дејил, елә бил декорасијадыр вә бүтүн бунлары кинода көрүрсән.

Лифтлә бизи үчүнчү мәртәбәјә галдырдылар. Отағларымызы кәстәрдиләр. Мән дә, Храбровитски дә бир нечә дәгигә динчәлдикдән сонра Һаконенин мәнзәрәли јерләрини пијада кәзмәк истәјирдик. Лакин артыг чәскин чиләјирди. Бу әтрафда јашајан мейманхана хидмәтчиләри дедиләр ки, бир аздан сонра лејсан јағышы башлајачаг. Һарада чиммәк истәдијимизи биздән сорушдулар: јашадығымыз нөмрәни һамамханасында? Јохса икинчи мәртәбәдәки исти су һовузунда? Көрмәдијимиз исти су һовузуну сечдик. Нөмрәләримиздә алчаг балача столдан, бу столун әтрафында ики алчаг, раһат күрсүдән, үзәриндә һәмин отелин маркасы олан зәрф, кағыз гојулмуш тумбадан вә чарнајыдан башга, һеч бир шәј јох иди. Отағ елә бил һәм бош, һәм дә долу иди. Бурада ләзим олан һәр шәј вар иди, лакин һеч бир шәј ајаға илтишмир, дарысгалдыг төрәтмирди. Мән һисс едирдим ки, нөмрәдә шифонери әвәз едән бир јер олмалыдыр. Әлими дивардакы дүјмәләрдән биринә тохундурдум, дивар араланды. Ичәридә ишыг јанды: палтарасан, палтартәмизләјән. Дүјмәни басдым, гапы өртүлмәјә башлады, ичәридәки ишыг сөндү. О бири гапы ванна отағына ачылырды. Ваннанын үстүндәки дәсмаһлар

85

инкилис дилиндә чап олунмуш кағыз гајтанла сарынмышды. Елэ бил бу вахта гөдәр бу ваннада һеч кәс чинмәмши, бу отаға һеч кәс ајаг басмамышды. «Һәр шеј тәртәмиздир», «Һәр шеј дезинфексија олунмушдур» — јазысы бүтүн отелләрдә нөмрәјә илк дәфә гәдәм басан гонагын нәзәринә чарпыр. Бәли, о гәдәр дә бөјүк олмајан бу нөмрәләр адама һәм бөјүк кәрүндүр. һәм дә адамын руһуну охшајыр. Үмумијәтлә, јапонлар (буну тәкчә мән мушанидә етмәмшиәм), интәрјер јаратмагда, јаһни мәнзилләри бөјүк гәнаәтлә сәһманә салмагда демәк олар ки, дүнјада биринчи јер тутурлар. Јапонлар кими евин һәр метриндән сәһмәли истифадә едә билән аз тапылар. Јапон меһмарлары бүтүн дүнјада мәшһурдурлар. Лакин јапонлар өз вәтәнләриндә уча биналар тикә билмирләр. Чүнки бу көзәл дијарда һәлә јүздән артыг вулкан арды-арасы кәсипмәдән ишкүрүр. Зәлзәләләр, дашгынлар, туфанлар хырда адаларда өвләринә јува гурмуш бу зәһмәткеш халгын өвләрини дағдыр, әкинләрини мөһв едир. Онлар исә гарышга кими бир јерә топлашыб јенидән өвләринә јува тикир, јенидән әкин сәһәләри јарадырлар. Әкәр Јапонијадакы истисмар, зәлзәләләр, туфанлар вә дашгынлар олмаса иди, мән дејәрдим ки, бәһишт мөһз бурададыр. Лакин белә дејил. Мән јапон шәһәрләриндә, күчәләрдә, магазаларда раст кәлдијим гадынларын, кишиләрин гајғылы сифәтләринә бахырам. Елэ бил бу мүти, зәһмәткеш инсанларын гулагы һәмишә сәсәдир. Онларын көзләриндәки кәдәрә, инкаранчылыға бахыб дүшүнүрсән ки, онлары нә исә бир бәдбәхтчилијә мәнкум етмишләр. Лакин һамы белә дејил. Јапонлар күлмәји дә, севмәји дә бачарырлар.

...Биз тахт үзәриндә ири, шәффаф зәрфләр ичәриндәки кимонолары чыхарыб әјнимизә кејирик. Бу

халатларын да үстүнә вурулмуш марка стол үстүндәки кибрит кими һәмнин отелә мәнсуб олдуғуну билдир. Икинчи мәртәбәјә исти су һовузуна кедирик. Бизи чаван бир јапон гаршылајыр, һовуздан нечә истифадә етмәк лазым кәлдијини бизә баша салыр. Әввәләчә душ гәбул етмәк лазымдыр. Тәртәмиз чинмәндән сонра исә һәмнин мүчәррәд формалы һовуза кирмәк олар. Биз белә дә етдик. Су һәмнишә ахыр. Исти су булагындан кәлән шәләлә бу һовуза төкүлүр вә төкүлдүјү гәдәр дә су һовуздан кедир. Сујун истилик дәрәҗәси јүксәкдир. Буна көрә дә һеч бир хәстәликдән еһтијат етмәк лазым дејил. Бир дә буралар о гәдәр тәмиздир ки, белә шејләр адамын һеч ағлына да кәлмир. һамам хидмәтчисинә тәшәккүр едиб нөмрәләримизә галхдыг. Бир нечә дәгигәдән сонра Марино сан зәнк едиб бизи шам јемәјинә дәвәт етди. Јухары мәртәбәјә галхдыг. Ади Авропа ресторандарына хас олан бир салоно кирдик. Пардахланмыш, сәлигәли стол архасында отурдуг. Башгалары да бизим кими отурмушдулар. Столун ортасында даирәви бир гапаг вар иди. Хидмәтчи гыз јахынлашыб о гапагы ачды вә биз көрдүк ки, пардахланмыш столун ортасында газ пиләтәси вар. Хидмәтчи гыз һәр биримзин гаршысында ири булудларда чүрбәчүр јарымфабрикат эт, от, көјәрти, балыг гојду. Газы јандырды, газын үстүнә тава гојду, таваја битки јағлары төкүб гарышдырды. Токада санла, Марино санын өз гаршыларындакы габдан әти, оту, балыгы бармаглары арасындакы чөпләрлә нечә көтүрүб биширдијинә вә сонра нечә једикләринә бахыб ејин илә һәрәкәт етдик. Бир нечә дәфә милли ресторандарда хөрәк јемшидик. Орада һамы бу ики чөплә јејирди. Храбовитски чөплә јемәкдә мәнән истеҗадлы чыхды. О, илк күнләрдән бу чәтин јемәк үсулуну асанлыгла гавради.

Анчаг мән исә бачармырдым. Бармагларым чох гыса иди. Чөпләри нә чүр тутурдумса, әт парчасы сүрүшүб нимчәжә дүшүрдү, һамы мәнә күлүрдү.

Инди дә әтрафда отуранларын диггәтини чөлб ет-мәмәк үчүн астача хаһиш етдим ки, мәнним үчүн чән-кәл кәтәрсинләр. Һәр дәфә чәнкәл истәјәндә Храбровитски пәрт олтурду.

88 Ахшам лејсан јағышы башлады. Биз бу гәшәнк отелии әсири олдуғ. Бүтүн ахшамымыз вә кечәмиз бош кечмәсин дејә, хаһиш етдик ки, бизим нөмрәјә телевизор апараты кәтәрсинләр. Онсуз да бир кечә-мизи телевизија верилишләринә һәср етмәк истәјир-дик ки, көрәк бүтүн дүняда мөшһур олан јапон теле-визија стансијасынын програмы нечә тәшкил олунур. Бир аздаң сонра нөмрәмиздә мави экран ишыгланды вә јапон дилиндә арды-арасы кәсилмәјән сөһбәтләр башланды. Биз ајры-ајры каналларын програмына тамаша едирдик. Програмларын әсасыны рек-ламлар тәшкил едирди. Демәк олар ки, реклам вер-мәк Јапонија телевизија стансијасында әсил сәнәт-карлығ сәвијәсинә галхмышдыр. Нөдән данышмағ истәјирләрсә онун әтрафында гыса бир сүжет гурур-лар, јахуд көзәл мултипликасија чәкирләр. Чамаата тәклиф етдикләри һәр шеј һаггында гыса, мелодик бир маһны јарадырлар, өзү дә рекламлар јормур, онлар чох динамик шәкилдә верилр, онлар чағырыр, диггәти чөлб едир. «Мәни алын», «Мәндән истифадә един» — дејир.

Мән сонрлар да телевизија верилишләринә ба-хырдым, бир дәфә дә олсун телевизија дикторуну көр-мәдим. О, экран архасындан данышыр. Дикторун да-нышыгы вахтдан истифадә едиб рекламлар кестәрир-ләр. Тез-тез кино-филмләр дә нүмајиш етдирилләр. Һәм јапон филмләри, һәм дә харичи филмләр. Өзү

дә әсасән Американын чохдан бәри чәкдији «кавбој-ларын» һәјатындан алынмыш филмләр. Бу филмләр јапон дилинә дублаж олунмушдур. Јапон дилиндә кедир. Ону да гејд етмәк лазымдыр ки, бүтүн Јапони-јада анчаг телевизија стансијаси филмләри дублаж едир. Үмуми экранларда кедән филмләр исә јазылар (субтитрләр) вәситәсилә тәрчүмә олунур. Филмләрин нүмајиш етдирилмәсиндән дә реклам үчүн әмәлли-башлы истифадә едирләр. Филмин ән кәркни јериндә, бир гәһрәман о бирини өлдүрмәк истәдији моментдә бирдән кино дајандырылып, рекламлар верилр. 15—20 дәгигә сонра филми јенә давам етдирилләр. Беләликлә, һадисәнин керсисини көрмәк истәјән та-машачы мәчбурән рекламлара бахмалы олур.

Телевизија верилишләриндән чох данышмағ олар. 89 Јапонијада бу сәһдә чалышанларын тәчрүбәси ән-кинди...

Саат 1-ә гәдәр верилишләрә тамаша едиб телеви-зија апаратыны сөндүрдүм вә јағышын јекнәсәг ку-рултусу алтында јухуладым.

Сөһәр јенә дә јағыш јағырды, јенә дә лејсан јағы-шы. Наһар едиб јола дүшдүк. Биз ашағы ендикчә елә бил ағыр сых булудларын пәнчәсиндән гуртарып, кет-кедә сејрәлмиш нурлу думан ичәрисинә енирдик. Ашағыларда бу думан кет-кедә әриди, күнәшә тәслим олду. Мән јенә дә јолун кәли солунда, кәһ сағында ачылан әсрәрәнкиз мәнзәрәләри сејр едирдим. Хра-бровитски исә Марико илә сөһбәтинә давам едирди.

— Марико, сәни һәр күн, һәр саат көрмәјә елә адәт етмишәм ки, Јапонијадан гајыдандан сонра мәнә нә исә чатышмајачағ.

Билмәк олмурду. Храбровитски бу сөзләри зара-фатла дејир, јохса чидди.

— Бәс сән нечә, Марико?

- Мэн дэ сизи көрмөжө адэт елөмишөм.
- Сөн бизим үчүн дарыхачагсанмы?
- Билмирөм. Мэн бу вахта гэдэр хэлэ һеч кэс үчүн дарыхмамышам.

Ашағыда, учурум ичәрисиндән бојланан нәһәнк бәзәк ағачлары үзәриндәки фәтир кими ачылмыш ири күлтәри көстәриб сорушдум:

— Бу нә ағачыдыр?

Нә Марико, нә Токада сан, нә дә сүрүчү бу ағачын адыны билмирди. Сонра мән тез-тез ајры-ајры ағачларын адыны сорушурдум. Бизим јапониялы мүшәјәтчиләримиз өз араларында мәсләһәтләшиб, көтүр-гој едир, анчаг гәти бир гәрара кәлә билмирдиләр. Мән јенә дә сусуб учурумлары, мешәли дағлары, шәләләләри, ашағыда курулдајан чајлары сәјр едирдим.

- Марико, сәнин көзләрин нә рәнкдәдир?
- Гарадыр? — дејә чаваб вермәк әвәзинә Марико өзү Храбровитскиндән сорушду.
- Билмирәм.
- Нә үчүн?
- Сәнин көзләринин ичинә баха билмирәм.
- Нә үчүн?
- Сәнин көзләринә баханда бүтүн фикирләрини, һисләрини кизләдирсән. Көзләрин сөнүр, шүшә кими парылдајыр.
- Нә үчүн?

— Буну мәндән нә үчүн сорушурсан?

Марико чаваб вермәди. Күл ләчәји кими гәшәнк додағларынын учларында ани олараг кизли бир тәбәссүм ғығылчым кими алышыб сөндү, көзләри икә бир нөгтәјә зилләнди. Гәрибә көзләри вар иди, елә бил үзүнүн дәриси үлкүчлә кәсилиб вә орадан ики гара килә бахыр. Кирпикләри чох ғысадыр. һәмишә

сәлигә илә кејинир. Мариконун чидди зөвглү ғызлара хас олан кејими онунла һәмсөһбәти арасында кечилмәз бир пәрдә јарадырды. Бәлкә буна көрә дә Храбровитски зарафатла белә психоложи етүдләрә мүрачнәт едирди:

— Марико, сән һеч өмрүндә севмисәнми?

Марико динмәди:

— Марико, јапонча нечә демәк олар ки, «мән сәни севирәм»?

— Јапонча белә ифадә јохдур.

Ирәлидә дағлар силсиләси кет-кедә гапы кими ачылыр вә онларын арасында түнд мави дәнизин сәти һабармаға башлајырды. Бу, Сакит океан иди. Бир аздан сонра биз дәмир јолу стансиясына јетишдик. Бизим гатар 20 дәигәдән сонра каләчәкди. Биз бөјүк дағ чајынын үстүндән чәкилмиш көрпүјә кетдик. Јағыш дајанмышды. Храбровитски вә мән өз апаратларымызла бир-биримизин, һабелә Токада санла, Мариконун шәкилләрини чәкирдик. Көзләнилмәдән Марико көрпүнүн мәнәччәринә сөјкәниб ғыса гашларыны чатды вә инчик һалда деди:

- Данил сан, сиз мәним хошума кәлмирсиниз.
- Нә үчүн, Марико? Мән сәнә нә пислик етмишәм?
- Сиз мәнә бир гадын кими бахырсыныз.
- Мәкәр сән гадын дејилсән?
- Мән тәрчүмәчијәм. Сиз мәни һәмишә бир гадын кими тәрифләјирсиниз. Демәли, бир тәрчүмәчи кими бәјәнмирсиниз.
- Марико, әкәр мән сәни бир гадын кими бәјәнмәсәјдим, сән мәндән бәрк инчимәли идин.
- Истәјирәм ки, мәни бир тәрчүмәчи кими тәрифләјәсиниз. Бу, мәним үчүн даһа вачибдир.
- Сән көзәл тәрчүмәчисән, Марико.
- Сиз буну чидди демирсиниз.

— Бәлкә дә бу вахта гәдәр сәнә дедижим ән чидди сөзләр бунлардыр. Сән көзәл тәрчүмәчисән, Марико.

— Сиз истәјирсиниз мән сизә инаным?

— Инан. Марико.

— Чох сағ олун. Бах, инди сиз мәним хошума кәлдиниз.

— Сәнин үчүн даһа нә едә биләрәм, Марико?

— Неч бир шеј.

— Мәндән бир хәһиш ет.

— Мәнә бир гадын кими бахмајын.

— Буну бачармајачағам.

— Нә үчүн?

92 — Чүнки сән көзәлсән, Марико! Сән өзүн дә билмирсән ки, нә гәдәр көзәлсән. Билсәјдин. мәнә ачығын тутмазды.

— Мән көзәл дејиләм.

Нә Токада сан, нә дә мән онларын сөһбәтләринә гарышмырдыг. Анчаг икимиз дә онларын мүбаһисәсини ешидирдик. Токада сан күлүмсүнүрдү. О баша дүшүрдү ки, Храбровитски зарафат едир, бу сөһбәтләри бүтүн күнү бизимлә кечирән Мариконун үрәјини ачмаг үчүн едир.

Бизим гатар платформада дајанды. Гаршымыздакы вагона минмәк истәдик. Мә'лум олду ки, билетимиз бу вагона дејил. Бизин гоншу вагона дө'вәт етдиләр. Сән демә, електрик гатарларында да вагонлар дәрәчәләрә бөлүшүрмүш. Токада сан бизә биринчи дәрәчәли вагонда јер кәтүрмүшдү. Бу вагонлар бизим електрик вагонларындан аз сечиллир, бир аз кичикдир. Анчаг јәгин ки, икишчү, үчүшчү дәрәчәли вагонлардан өз тәмизләји илә фәргләнир. Отурачаглар һәр кәсиги мејлинә көрә, өз оху әтрафында 180 дәрәчә һәрләнә биллир. Әкәр гаршыдакы сәрнишинләри бәјәнмирсәнсә, арханы онлара чевирә биләрсән. Вагонда гызғын

алвер кедир. Чүрбәчүр јахмалар, колбаса-чөрәк, јаф-чөрәк, сејдвичләр, ичкиләр сатылыр. Храбровитски Марико илә, мән илә Токада санла әјләшдик. Токада сан Марикону бир тәрчүмәчи кими јормаг истәмәјәрәк мәнимлә инкилисчә сөһбәт етмәјә чалышды. Амма нә мән ону, нә дә о мәни баша дүшүрдү. Нәһәјәт, үмидини үзүб сусду. Мән дә пәнчәрә архасында һәрләнән мәнзәрәләри сејр етмәјә башладым. Арабир Храбровитски илә Мариконун гырыг-гырыг сөһбәтләрини ешидирдим.

— Сиз габаглар мәнимлә белә данышмырдыныз.

Анчаг бу нечә күнү лап дәјишмисиниз.

— Сәбәбини билмирсән, Марико?

— Јох.

— Ахы, биз бу күнләрдә ајрылачағым.

— Бу күнләрдә јох, сабаһ. Сабаһ сизә башга бир тәрчүмәчи тәһким едәчәкләр.

— Мәним фикирләrimi сәндән башга неч кәс тәрчүмә едә билмәз, Марико.

— Демәли, мән јахшы тәрчүмәчијәм?

— Һәм дә јахшы гызсан.

— Тәзә тәрчүмәчи мәндән гат-гат јахшы гыздыр.

— Сәндән јахшы гыз јохдур, Марико.

— Бајаг көрпүнүн үстүндә мән сизә инанмышдым. Инди инанмырам. Нә үчүн сиз һәмнишә мәнә күлүрсүнүз?

— Нечә јашын вар, Марико?

— Ушаг кими данышырам?..

Храбровитски күлдү. Сусдулар. Токада сан ағзыны јары ачыб јункүлчә хорудлајыр, гызыл дишләри хәфиф-хәфиф парылдајырды. Гатарын радио говшағы тез-тез стансіјаларын адларыны чәкир, мүхтәлиф хәбәрләр верирди.

— Марико, биз сабаһ јенә көрүшәчәјикми?

— Јох. Сабаһ сизинлэ тазэ тэрчүмэчи ишлэжәчәк. Мән исә аҗын 12-дә Москваја јола дүшүрәм. Бөјүк турист дәстәси илә кедәчәјәм. Тэрчүмэчи кими. Биз Москвадан бүтүн Европаны кәзмәјә кедәчәк, сонра исә јенә Москваја гајыдачаҗыг.

— Әкәр истәсән Москвада бизә гонаг кәлә биләр-сән. Мән сәни өз гызларымла, арвадымла таныш едәрәм.

— Чох јахшы. Мән һөкмән сизә гонаг кәләрәм. Мән сизин арвадынызла, гызларынызла таныш олмаг истәјирәм.

Храбровитски Москва үнваныны вә телефонуну јазыб Марикоја верди. О, тәшәккүр едиб һәмнин үн-
94 ваны амалти-башлы бүкдү вә чантасына гојду.

— Марико!

— Нә вар?

— Неч олмаса сабаһ кәл видалашаг.

— Јох, кәлмәјәчәјәм...

...Ертәси күн Марико јенә кәлди. Тәк дејилди, өзү илә ону әвәз едәчәк тэрчүмэчи гызы кәтирмишди. Әлбәттә, Марико даһа гәшәнк иди. О бири гыз дејә-сән, бир аз Марикодан јашлы иди. Сифәти чох ади иди. Марико нә гәдәр вүгарлы көрүнүрдүсә, тәзә тэрчүмэчи гыз бир о гәдәр сәдәләвһ көрүнүрдү. Ады Мидори иди. Мән онун адыны о дәгигә унутдум. Тез-тез онун адыны унутурдум. Храбровитски исә јалыма салырды. Ахырда белә гәрара кәлдик ки, тәзә тэрчүмэчинин адыны унуданда онун адына охшар сөзү ја-дыма салым. «Помидор». Бу сөз Мидоријә јахын сәс-ләпирди. Күлмәли дә олса, бу, мәнә көмәк етди вә мән онун адыны унутмадым.

Танышлығымызын биринчи күнү Мидори биздә о гәдәр дә јахшы тә'сир ојатмады. Бәлкә бу она көрә иди ки, биз һәр күн Марикону көрмәјә адәт етмиш-

дик. Мидори исә она нисбәтән удузурду. Бир дә ки, онун бир тэрчүмэчи кими рафтары бизә гәрибә кә-лирди. Биз бир суала чаваб верәндә Мидори тэрчүмә етмәк әвәзинә өзү тәччүбләнир, бизим чавабымыза мүнәсибәтини билдирмәјә чалышырды. «Јох-а», «ола билмәз», «бу мүмкүндүр?». Бу исә бизи әсәбиләш-дирирди. Биз ачыг-ајдын өз наразылығымызы бил-дирирдик.

— Сән тэрчүмә ет! — дејә бир гәдәр сәрт сәслә онун тэрчүмэчи олдуғуну јадына салырдыг.

— Аһ, бағышлајын, — дејә Мидори инчимәдән кү-лүмсәјиб үзр истәјирди.

Мидори бир нечә дәфә дә тэрчүмэчи олдуғуну унутду, сонралар исә һәр шеј өз јолуна дүшдү.

Биз Марикоја кәһрәба бојунбаҗы бағышладыг. 95 О, бизим һәдијјәмизи алыб тәмкинлә тәшәккүр етди вә кетди.

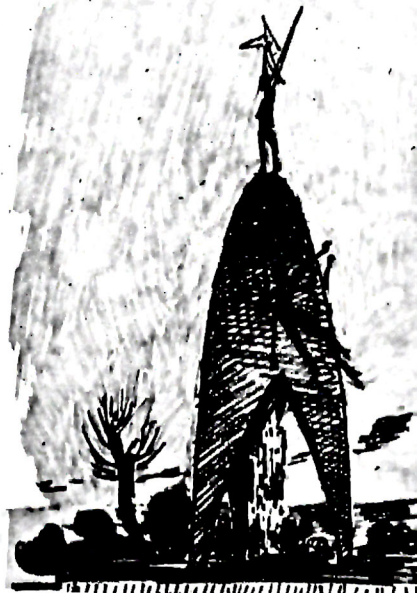
Мидори санла ишә башладығымыз илк саатларда Јапониянын мәшһур милли театры сајылан «Кабу-ки»јә кетдик. Тамаша саат 11-дә башлајырды. Бир аз кечикмишдик. Театрын салону чох саһманлы иди. Тамашачылар да шәһәрнин күчәләриндә көрдүјүмүз адамлара аз охшајырды. Салонда тәнтәнәли бир сү-кут вар иди. Стуллар енли вә раһат иди. Адамлар бир-биринин бөјрүнә гысылмырды. Ким исә јүјүрә-јүјүрә пәрдәни ачды. Икинчи шәкил башланды. Чох гәрибә тамаша иди. Јарылал, јарыданышыгла кечир-ди. Арабир конарда һәјәчаны, јахд баш верәчәк һә-дисәләри билдирән маһны ешидилди. Бу маһны сәһ-нәнин сағ тәрәфиндә, јухарыда дүзәлдилмиш хырда-ча ејванда охунурду. Милли јапон симли әләтиндә әјнинә кимоно кејинмиш гоча бир киши чалыр, башга бир киши бизим адәт етмәдијимиз чох хырылтылы бир сәслә охујурду. Лакин бу, маһны тә'сирин бағыш-

ламырды. Авазла данышылан сөһбөтө бөнзәјирди. Бә'зән шикајәтә чеврилди, бә'зән нидаја. Маһны охунаһ вахт сәһнәдәки артистләр јалһыз һәрәкәтләрлә өз һиссләрини бүрүзә верирдиләр. Мидори бизә деди ки, гадын палтарында көрдүјүмүз артистләрин һаһысы кишидир. «Кабуки» театрында гадын либасында кишиләр ојаһырлар. Бу, әсрләрлә белә олмушдур. Инди дә театр бу әһ'әнәни даһам етдирир.

96 Артистләр бә'зән аглајанда, јахуд һәјәчан кечирәндә салонда алғыш голурду. Илк дәһигәләрдә буһуи сәбәбини баша дүшә билмирдим. Мәнә едә кәлирди ки, артистләр өз һисс вә дүјғуларыны «бахын, мән аглајырам», «бахын, мән күлүрәм», «бахын, мән кәдәрләһирәм» тәрзиндә дахили дејил, харичи һәјәчанларла тамашачыја чатдырырлар. Бу исә мәнә чоһ бәсит вә ибтидаһ көрүнүрдү. Лакин тамаша кетдикчә мән артистләрин бу ифасында мүәјјән бир үслуб, мүәјјән бир һәзинлик, јалһыз вә јалһыз «Кабуки» театрына анд јарадычылыг үслубу дүјдүм. Бу театр һаһһинда фикир јүрүтмәк үчүн, әлбәттә, онун бирчә тамашасына, өзү дә икинчи шәкилдән баһмаг кифајәт дејилдир. «Кабуки» театрыны дәрһилији илә баша дүшмәк үчүн онун бүтүн тамашаларына баһмаг, дәфиләрлә баһмаг лаһымдыр. Бизә илк һәзәрдә ибтидаһ көрүнән бу һәрәкәтләрлә нә исә бир аһәнк, дәрһин мәнә вардыр. Бу һиссләр дә бизим үчүн һәлә һероһлифләр гәдәр аһлашылмаздыр. «Кабуки» театрыны дәрһиндән баша дүшмәк үчүн Јапонияһны тарихини, милли адәт вә әһ'әнәләрини, мусигисини, поезияһыны, рөгсләрини дәрһиндән билмәк лаһымдыр.

Тамашадан сонра Мидори сан вә мәним «күләһ алаһ» адландырдығым оғлаһ бизи јапон филһинә апарди. Кино-театрын гаршыһында мәшһур Америкә режиссору Крамерин сон заманлар чәкдији «Бу дива-

Хиросимада һәләк олаһ ушағлар үчүн голүлмуш әбида
Рәсаһи Т. Саһыґазаһи

Япон гызы
Рэссамы Е. Рзагулијев

山
石
美
意

Мәңгәрә, Рэссамы Е. Рзагулијев

Гы. А.

нә дүнја» фильминин рекламлары вурулмушду. Биз бу филм һаггында чох ешитмишдик. Крамер һәмни филмдә Американын ән көркәмли, ән исте'дядлы артистләрини чәкмишдик. Әлбәттә, бу филмә бахмаг пис олмазды. Лакин биз Јапонијада идик, јапон филмләри илә таныш олмалы идик. Буна көрә дә ичәримиздә бу арзумузу боғуб гоншу театрдакы елми-фантастик филмә бахмаға кетдик. Салонда ики вә ја үч нәфәр адам вар иди. Јапонија атылмыш атом бомбасынын тә'сириндән бу өлкәнин шәһәрләриндән бириндә гәрибә әһвалатлар баш верир. Бир күн јер араланыр, орадан эчајиб бир нәһәнк чыхыр. Бу нәһәнк ихтизавра бәнзәјир. Эчајиб нәһәнк јапон шәһәрләрини дағыда-дағыда адалары кәзир, инсанлары гарышга кими тапдалајыр, мәһв едир. Бу нәһәнклә анчаг ондан да нәһәнк бир чырчырама бачара биләр. Дәнизин далгалары чырчыраманын уча евләр бојда јумуртасыны Јапонија кәтирмишдик. Нәр шејдән пул чыхармаға адәт етмиш капиталистләр бу јумуртаны бөјүк бир гәфәсдә кизләдиб чамаата нүмајиш етдирмәк, бунунла да пул гырмаг истәјирләр. Чырчыраманын вәтәниндән кәлмиш ики чыртдан гыз јапонлара јалварыр ки, бу јумуртаны гәјтарсынлар. Капиталистләр өз газанчларындан әл чәкмәк истәмирләр. Лакин инсанпәрвәр јапонлар халгын мәнәфејини күдәрәк јумуртаны чырчыраманын вәтәнинә гәјтармаг истәјирләр ки, о да бунун әвәзиндә кәлиб нәһәнк һејванла мүбаризә апарсын, ја ону мәһв етсин, ја һәмишәлик говесун. Нәһәјәт, атышмалардан, вурушмалардан сонра инсанпәрвәр гүввәләр галиб кәлир, чырчырама учуб јапон торпагына гонур, нәһәнклә өлүм-дирим мүбаризәсинә киришир. Фильмин јарысы онларын мүбаризәсинә һәср олунмушдур. Бил бурада дәһшәтли сәһнәләр көрүрүк. Нәһәјәт, јумур-

тадан чыхмыш чырчырамалар да өлүмчүл аналарына көмөк едир вэ нэһэнки өлдүрэрэк дэниздэ үзэ-үзэ өз вэтан.тэринэ гагыдыр.

Кино-театрдан чох гарышыг фикирлэрлэ чыхдыг. Леканэ хошумуза кэлэн гурашдырма сэһнэлэрин мэрһарэтлэ чэкилмэси иди. Лакин нэ филмин драматур-кијасы, нэ дэ режиссор иши бизи тэ'мин етмэди.

«Күлэн адам» бизэ деди ки, «Азабу принс хотел» дэ нэ исэ бир анлашылмазлыг баш вермишдир. Бизим шејлэримизи нөмрэлэримиздэн чыхармышлар. Јаман пэрт олдуг. Храбровитски она хас олан бир еһтирасла дөнүб «күлэн адам» а вэ Мидоријэ деди:

— Биз буну тэһгир кими гижмэтлэндиририк. Экэр бизим шејлэримизи башга нөмрөјэ кечирмэк истэјир-дилэрсэ, карэк бизи эввэлчэдэн хэбэрдэр едэјдилэр.

98 Бу кобуд һарэкэт бизэ о гэдэр јер еләмишди ки, билмирдик белэ тэһгирдэн сонра бурада, Јапонияда галмагыһ эһэмијјэти вар, јохса јох? Биз даһа бир филмэ бахмалы идик. Лакин бундан имтина едиб бирбаш «Азабу принс хотел» жола дүшдүк. Чамаданларымызы вэ палтарларымызы икинэфэрлик бир нөмрөјэ кечирмишдилэр. Тахтын, күрсүлэрин үстү палтарларымызла, чамаданларымызла, јазыларымызла долу иди.

— Аһы, бу нэ өзбашыналыгыдыр? Бизим шејлэри-мизэ тохунмага ким ихтијар вермишдир? Бу, һеч бир бејнэлхалг етика чэрчивэсинэ сыгмыр?

Токада сан кэлди. Баш вермиш бу анлашылмаз-лыг үчүн биздэн үзр истэди вэ деди ки, бу күн Јапо-нијанын эн гэдим шэһэрлэриндэн бири олан Киотоја жола дүшмэлијик. Гајыдаһбаш һөкмэн өз нөмрэлэ-римизи бизэ гајтартдырачагына да сөз верди. Ја биз өз наразылыгымызы башга шэкилдэ билдириб тез-ликлэ Јапониядан чыхыб кетмэли, јахуд да гэээби-

мизи боғуб ишимизэ давам етмэли идик. Храбровитс-ки илэ белэ гэрара кэлдик ки, бизэ таныш олмајан мүрэккэб бир өлкэдэјик. Эсэс мәгсэдимиз јапон ки-нематографија хадимлэри илэ элагэлэримизи мөһ-көмлэтмэкдир. Буна көрэ дэ ажры-ажры адамларыи кобудлуғунданмы, сэһвиндэһми, бэлкэ дэ гэсдэн бизи күсдүрмэк истэдијиндэһми инчијиб иши јарымчыг гоја билмэрик. Бир дэ, онсуз да ајын 16-да бизим вахтымыз гуртарырды, биз Вэтэнэ гајытмалы идик. Бу нечэ күнү дэ дөзмэји гэрара алдыг.

— Даһа бизим шејлэрэ тохунмајачаглар ки? — дејэ Токада сандан сорушдуг.

— Нэ данышырсыныз? Белэ дэ шеј олар?! — лејэ о бизи сакит етди.

99 Тэјјарэ ахшам жола дүшмэли иди. Биз галан вахт-дан истифадэ едиб Токада санын кирајэ етдији кино салонунда даһа ики филмэ бахдыг. Бу филмлэрин би-ри машһур јапон режиссору Курасаванын чэклији «Беһишт вэ чэһэннэм», о бириси исэ «Донузлар вэ зиреһли көмилэр» иди. Курасаванын филми бизи јенэ дэ валег етди. Бэли, о, бөјүк сэнэткардыр. Дүңја миг-јасында шөһрэт газанмыш сэнэткарлардандыр. Тари-хи һадисэлэри нечэ бөјүк усталыгла экранда чап-ландырырса, мүасир мөвзуларын һаллиндэ дэ ејни дэринлик вэ мэрһарэт көстэрир. Биз бу филмдэ мү-рэккэб инсан талелэри илэ, Јапонияда чинајэтлэрин нэ сэбэбэ тэрэндјини изаһ едэн дэрин фэлсэфи фи-кирлэрлэ таныш олдуг. Филмин сүжети чох итидир, һадисэлэр мараглы вэ тэ'сирлидир, һэмишэ тамаша-чыны бөјүк һэјачан вэ никаранчылыг ичэрисиндэ сах-лајыр. Курасава бөјүк еһтираслар, дэрин инсани һисс-лэр тэрэннүм едэн кино хадимидир. Биз бу филмдэ капиталын инсанлары эсир етдијини, инсанлары чи-најэткар етдијини, гатил етдијини, кет-кедэ мэһв

етдијини габарыг сурәтдә, өзү дә бүтүн дәһшәти илә көрдүк. Бу филм бөјүк сәнәт әсәридир. Дүздүр, Курасаванын мүәјјән фәлсәфи фикирләри илә разылашмадыг. Анчаг әсәсән усталыгла јаранмыш бу әсәр бизи һәјәчанландырды. «Беһишт вә чәһәннәм» әсәринин руһу Достоевскинин «Чинајәт вә чәза» романынын руһуна чох јахындыр. Һәтта сүжет хәттиндә дә бир бәнзәјиш вар. Икинчи филмә бахмаг үчүн јенә дә шәһәрин башга бир кушәсинә јолландыг. Јолда филм һаггында јүрүтдүјүмүз мүһабизәләрдән белә чыхды ки, «Беһишт вә чәһәннәм» филми режиссор иши, режиссор таланты чәһәтдән бу вахта гәдәр көрдүјүмүз јапон филмләринин ән гүввәтлисидир. Лакин «Донузлар вә зиреһли кәмиләр» филминә бахандан сонра бу фикримиздән дашындыг. Бурада јазычынын, режиссорун фикри даһа ајдын вә даһа мүбариз шәкилдә верилмишди. Америка истилачыларына, Америка мүһарибә гызышдырычыларына гаршы гојулмуш бөјүк бир етираз, бөјүк бир иттиһам кими сәсләнән бу филм даһа реал бојаларла чәкилмишди. Бу, даһа һәјәти, даһа инандырычы вә даһа тәсирли иди. Бу филмин дә сүжети чох ити, марағлы вә кәскиндир. Образлар о гәдәр јенидир ки, хүсусилә өзүнә һәјәтда јер таппамыш сәркәрдән бир кәнчин образы о гәдәр јени, мәналы, тәбнидир ки, биз ону гиймәтләндирмәјә сөз тана билмирдик. Бәли, бу гәрибә өлкәдә сәнәтә анчаг пул мәибәји кими бахан пешәкарларла јанашы ајры-ајры истәдәдлы кино усталары да вардыр. Бу филмдә кинодраматургун зәһмәти, әлбәттә, даһа чох иди. Биз онун адыны Мидори сандан сорушудыг.

— Јаманоути, — дејә Мидори сан чаваб верди.

Бизим онсуз да рәғбәт бәсләдијимиз кәнч драматурга һөрмәтимиз бирә он артды. Биз ону бир даһа көрмәк истәдик. Анчаг һәр саатымыз мүәјјән бир

програм чәрчивәсиндә олдуғу үчүн буну едә билмәдик.

— Биз Курасава илә көрүшә биләчәјикми? — дејә Храбровитски Токада сандан бир дә сорушды.

Токада сан чийинләрини чәкиб динмәди.

— Ахы, бу чох гәрибәдир, — дејә мән дә дилтәндим, — Јер күрәсинин дөрлдә бирини ашыб бура кәлмишик. Бурада, Јапонијада исә сизин фәхриниз олан Курасава илә көрүшә билмирдик.

Нәһәјәт, Токада сан бизим көрүшә билмәмәјимизин әсәс сәбәбини ачмаға мәчбур олду.

— Курасава «Тохо» кино компанијасында ишләјир. Бу компанија исә совет кино хадимләри илә көрүшмәји она гадаған етмишдир.

Беләликлә, биз әсәрләрини севдијимиз, јарады-101 чылығына һөрмәт бәсләдијимиз Курасава илә Јапонијада көрүшә билмәдик.

Ахшам отелә гајытмадан тәјјарә мејданына јолә дүшдүк вә Осака шәһәринә учдуг. Тәјјарә бизим көһнә «ИЛ-12» маркалы һава кәмисини хатырладырды. Осакада дүшән кими бу чохмилјонлу шәһәрин күчәләринә бурулмадан бирбаша машында Киотоја јоландыг.

Јенә јоллар, көзәл, раһат, етибарлы јоллар. Елә бил биз кетмирдик, јол өзү бизи чәкиб апарырды. Арабир биз чәһрајы ишыг нуруна гәрг олмуш тунелләрдән кечирдик. Тунелләрин узунлуғу бәзән километрләрлә давам едирди. Јапонијада јоллара хүсуси фикир верилир. Һәм дә һәддиндән артыг хәрч чәкилир.

Узун заман кетдикдән сонра кәлиб Киотоја јетишидик. Бурада бизи гәдим шәһәрин кинодраматургларынын рәһбәри Иода сан гаршылады. Мән охучуја хатырлатмаг истәјирәм ки, «сан—аға», «чәнаб—ха-

ным» кими сәсләнир. Храбровитскијә Даниил сан, мәнә исә Гасан сан дејирдиләр. Сонра белә гәрара кәлдиләр ки, мәнним адымын тәркибиндә «сан» олдуғу үчүн садәчә «Гасан» десинләр.

102 Киотонун ән бөјүк отелләриндән бириндә бизим үчүн јер сахламышдылар. Анчаг бирчә шеј һәлл олунмамышды: биз европасајағы нөмрәләрдә галмаг истәјирик, јохса милли нөмрәләрдә? Бу дөфә биз милли нөмрәләрдә галмағы гәрара алдыг. Бу нөмрәләр көрдүјүмүз јапон мәзилләринә бәнзәјирди. Јенә дә чәкмәләримизи дәһлиздә чыхарыб, чорабла үстүнә тәмиз һәсир салынмыш ејвана галхдыг. Бу, һәм ејван иди, һәм дә отағын ичәриси. Бир кәнарда алчаг стол вә ики јасты дөшәккә гојулмушду. Отағын ортасында ики алчаг тахт вар иди. Һәр тахтын үстүндә кимоно гојулмушду. Бир гәдәр раһатланыб вестибүлә чыхдыг, орада бизи көзләјән Мидори вә Токада саны көрдүк. Иода сан да бурада иди. Иода сан бу вахтә гәдәр таныш олдуғумуз кино хадимләриндән хејли сечилди. Бизә белә кәлди ки, о өзүнү даһа сәрбәст апарып, даһа зарафатчылдыр. Һәттә кефчилдир дә. Бизә илк суалы белә олду:

— Бу кечәни нечә кечирмәк фикриндәсиниз?

— Биз сизин гонағышызыг, — дејә чаваб вердик. — Бизә нә тәклиф етмәк истәјирсиниз?

— Чох шеј. Кечә рестораны, кафе, шәһәр кәзинтиси вә... — о, һижләкәр бир нәзәрлә бизи сүзүб әлаһә етди: — кејшалара гонаг кетмәк, анчаг билпрәм ки, буна разы олмазсыныз. Чүнки јәгин ки, сизә белә јерләрә кетмәјә ичазә вермирләр.

Иода санын бу сөзләри бизә јер әләди.

— Биз Јапонияја анд олан һәр шеји билмәк вә көрмәк истәјирдик, — дејә гәтијјәтлә она чаваб вердик.

Иода сан бизим зарафат етмәдијимизи һисс едиб машын чағырды вә биз кејшалара гонаг кетдик.

Машын тезликлә Киотонун дар күчәләринә баши вуруб үзүшағы кетди. Бу күчәләрин ишығлары чох зәиф иди. Гаранлыгдә хәфифчә јанырды. Күчәләрин сағы вә солу бир-биринә гысылмыш бирмәртәбәли евләрдән ибарәт иди. Анчаг нә гәдәр сәлигәли евләр иди. Каһ саға, каһ сола дөнүб даланлардан бириндә дајандыг. Иода сан гапыны дөјдү, гапы ачылды вә јорғун кәлә-көтүр сифәтли гоча бир гадын көрүндү. Гадын Иода саны таныјан кими һөрмәтлә һамымызы ичәри дә'вәт етди. Ајаггабыларымызы чыхарыб чорабла јухары галхдыг. Башга евләрдә вә ресторанларда олдуғу кими, бурада да дар пилләкәнләр пардахланмышды. Биз бир нечә дәһлиздән кечиб назик диварлар архасында нарын-нарын күлән гыз сәсләри вә пычылты ешитдик. Демәк орада да гонаг вар иди. Бизим кәлдијимиз отаг чох ишыг иди. Јенә алчаг стол вә бу стол әтрафында јасты дөшәкчәләр көрдүк. Бизи әлләшмәјә дә'вәт етдиләр. Әлләшдик. Чох кечмәмиш отаға кимоно кејмиш гызлар кәлди. 13, 14 15 јашларында олардылар. Әјинләриндәки кимоно баһалы парчадан тикилмишиди. Сачларыны һәр јандан дарајыб јухарыда бир јерә јығмыш вә бағламышдылар. Үзләрини елә бил табаширлә ағартмышдылар. Ағапаг идиләр. Санки маска кејмишдиләр. Додаларыны гыпгырмызы рәнкләмишдиләр. Бачарыгла рәнкләмәдикләриндән бә'зи јердә бу рәнк јајылмышды. Бојунларына гәдәр рәнкләмишдиләр. Елә бил сәһнојә чыхачаг идиләр. Мән нәдәнсә «Кабукки» театрынын сәһносиндә көрдүјүмүз артистләри хатырладым.

Һәр биримизин сағында вә солунда бир кејша отурду. Онлар етирамла саламлашыб тә'зим етди-

лэр. Мэн истэдим ки, дуруб өз дөшөкчөми жанымда-
кы кејшалардан биринэ верим. Ев саһибоси мәнэ
деди ки, бу, јарамаз. Кејшалара дөшөк үзэриндэ отур-
маға ичазэ верилмир. Сонра бизим үчүн јүнкүлчэ је-
мөк вә сәке кәтирдилэр. Биз папирос чөкмөк истэдик-
дэ сағымыздакы вә солумыздакы гызлар чөлд, үстүн-
дә һәмин евин маркасы олан кибритләри јандырыр
вә «додзо», «додзо» дејэ зариф сөслэ дилләнирдилэр.
«Додзо» — «хаһиш едирәм», «бујурун» кими сөслә-
нирди. Биз ичмөк истэјөндэ бизим ојмаг бојда гэдәһ-
ләримизэ сәке долдурудулар. «Додзо» дејэ јер-јер-
дән дилләнирдилэр. Мән онлары да ичмөјэ дө'вәт
етдим.

104 — Онлара ичазэ верилмир, — дејэ ев саһибәси кү-
лүмсүнүб мәни баша салды.

Сөһбәт шәһәрдән, Киотодан, шәһэрин тарихиндән,
бурадакы адәт вә ән'әнэләрдән кедирди. Јанымызда-
кы кејшалар динмәзчә бизэ гулаг асыр, бә'зән бизим
өз өлкәмиз, өз шәһәрләримиз һаггында сөһбәтләри-
мизэ гулаг асараг тәэччүбләнирдилэр, «о», «о» — дејэ
тез-тез дилләнирдилэр.

Кејшалар һаггында чохлу рәвәјәтләр сөјләјирләр.
Онлара бәләд олмајанлар, хүсусилә Јапонијадан кә-
нарда бу гызлар вә гадынлар һаггында елә дүшүнүр-
ләр ки, куја онлар әсәсон көзәјән гадынлардыр.
Лакин бу, белә дејилдир. Кејшалар бир нөв ев актри-
саларыдырлар. Онлар јахшы охујуб ојнаја билирләр.
Мәчлисә шәһлик кәтирирләр. Әлбәттә, еләләри дә
вар ки, белә евләрэ кәлән гонаглара бир гадын кими
гуллуғ едирләр. Лакин бура «үмүмхана» дејил. Ја-
понијада белә евләр чохдур. Сајы-һесабы билинмир.
Өзү дә кејша адланмағ үчүн Киотодакы кејша мәк-
тәбини гуртармағ лазымдыр. Бизим, јанымызда оту-
ран гызлар һәмин мәктәбин шакирдләри идилэр.

Гызлар охумаға вә рәгс етмөјэ башладылар. Маһ-
нынн мәзмуну илин фәсилләринә һәср едилмишди.
Әјинләринә гара кимоно кејмиш ики гарынын бири
чалыр, о бири хырылтылы сөслэ охујур, гызлар исә
ојнајырдылар. Сонра гызлар да охумаға башлады-
лар. Чох һәзин маһны иди. Рәгсин характери гәрибэ
иди. Онлар тез-тез мүйәјжән бир һәрәкәт едиб, һәмин
шәкилдә донуб галыр, мусигинин характери дәјиш-
дикчә һәрәкәтләрини дә дәјишиб башга вәзијәт
алырдылар. Ев саһибәси дүнја көрмүш гадын иди.
О, бә'зән «хорошо», «хорошо» — дејэ русча да даны-
шырды. О деди ки, һөкмән бир аз пул јығыб Москва-
ја сәјаһәтэ кәләчөк. Деди ки, дүнјанын чох јерләрини
кәзиб, анчаг Москваны көрмөјибдир.

Биз кејшаларла вә ев саһибәси илә видалашыб
отелә гајытдығ. Нәдәнсә инди Иода сан бизимлә даһа
сәмими, даһа һәрарәтлә, һөрмәтлә данышырды. Елә
бил арамыздан нә исә пәрдә көтүрүлмүшдү. Бәлкә бу
она көрә иди ки, биз өзүмүзү чох сәрбәст, мүстәғил
апарырдығ вә бу да Иода санын үрәјиндә бизэ гаршы
һөрмәт доғурурду.

Метманханаја гајыдыб бизим үчүн ајрылмыш
нөмрәјә кетдик. Кечәни пис јатдым. Чүнки јапонсаја-
ғы јатмағ мәним үчүн нараһат иди. Јастығ әвәзинә аз
гала јумруг бојда бир гулаг балышы гојмушдулар.
Башымы тәрпәдәндә балышын ичиндә нә исә хырчыл-
дајырды, елә бил ора дән төкмүшдүләр. Сәһәрә
јахын күрсүнү әвәз едән дөшөкләримдән бирини бү-
күб башымын алтына гојдум. Беләликлә бир-ики
саат јатдым.

Нә јахшы ки, Јапонијада олдуғумуз бу гыса мүд-
дәтдә һеч биримиз хәстәләнмәдик. Анчаг Храбровитс-
кини арабир башагрысы нараһат едирди. Бу да онда
ирәли кәлирди ки, күнләримиз чох көркин кечирди.

Сәһәр һаһар едиб мейманхананын биринчи мәр-
тәбәсиндәки вестибүлә ендик. Иода сан бизи орада
көзләйрди. Шәһәри кәзмәјә башладыг. Киото јапон-
ларын севимли шәһәридир. Жапонлар бурада өз тарихи
абидәләрини, милли әнәнәләрини бөјүк гысганч-
лыгла горујурлар. Енсиз Ширакаво чајы бир-бири-
нини бөјүрүнә гысылмыш, тәмиз, сәлигәли, гөшәнк евлә-
рин өзүлүнү, јалаја-јалаја, сакит-сакит ахыр, һәр
дәнкәдән сонра гаршымызда јени бир мәнзәрә ачы-
лырды...

106 ...Биз Киотонун мәшһүр ибадәткаһларына кетдик.
Һәр јердә сәјсыз-һесабсыз сәјјаһларла растлашдыг.
Әјинләриндә гара мәктәб формасы олан минләрлә
шәкирд өз мүәллимләринин мүшәјәти илә Киотонун
күчләрини кәзир, ибадәткаһларда шәкилләрини чәк-
дирдирдиләр. Нәдәнсә бу гәдәр сәјјаһын ичәрисиндән
онлар мәнз мәнимлә Храбровитскини сечиб биздән
автограф истәдиләр. Биз дә онларын узатдыглары
гејд дәфтәрчәләринә гол чәкмәјә башладыг. Ушаглар
әлләрини бир-биринин башы үзәриндән узадыб ја-
понча нә исә дејирдиләр. Бә'зән чиб дәфтери олмајан-
лар әзик бир кағыз парчасы узадырдылар ки, һеч ол-
маса биздән онлара бир хәтирә галсын. Охујурдулар.
шәһлик едирдиләр. Булар Жапониянын кәләчәји
идиләр. Ибадәткаһларын мешәли енишиндә вә јошу-
шуда дәстә-дәстә топлашыб һаһар едирдиләр...

Иода сан бизи ибадәткаһ әтрафындакы гәбирис-
тана апарды. Чох гәрибә иди. Бу вахта гәдәр көрдү-
јүм гәбиристанларын һеч биринә бәнзәмирди. Мән
Риганын мәшһүр гәбиристанында олмушам, Вилнү-
суи, Таллинин јашыллыға гәрг олунмуш гәбиристан-
ларыны көрмүшәм. Жапониянын гәбиристанлары бун-
ларын һамысындан фәргләнир. Әтраф мешәликдир.
ләкин јапонларын евләри кими бир-биринин бөјүрүнә

гысылмыш бу гәбирләр арасында бир дәнә дә олсун
ағач јохдур. Чүнки јерин һәр гарышындан истифадә
едилир. Гәбирләр бир-биринә она көрә јахындыр ки,
Јапонияда анчаг мәрһумун күлүнү басдырырлар.
Чох сәлигә илә јонулмуш дашлар гәрибә даш мешә-
сини хатырладыр. Гәбирләрин үстүндә бә'зән ичмәли
су илә долу чамлар көүрдүк. Иода сан деди ки, бу
мәрһумларын руһу үчүн гојулмушдур. Гәбиристандан
бирбаш шәһәрин ичәрисинә ендик. Храбровитски илә
мән Киото сәнәткарларынын бүтүн дүнјада мәшһүр
олан маскаларындан алмаг истәдик. Иода сан бизи ән
јахшы мағазалардан биринә апарды. Бурада һәр чүр
фарфор габлар, финчанлар, чајникләр, күлданлар
вар иди. Бир дивардан бизим алмаг истәдјимиз
маскаларын нүмунәләри асылмышды. Иода сан ки-
мин һансы масканы бәјәндијини сорушду. Мән чо-
дан бәри алмаг истәдјим мәшһүр шејтан маскасыны
көстәрдим. Храбровитски исә киши илә гадын маска-
сыны. Иода сан бизи әлимизи чибимизә салмаға гој-
мады, бу маскалары өзү алыб, «бу да мәним һәдиј-
јәмдир, — дејә бизә верди. — Сизин бағышладығыншыз
һәдијләр гәдәр гижмәтли олмаса да, бизим көрүшү-
мүздән, Киотоја сәјаһәтимиздән хәтирәдир» — деди.

107 Биз она тәшәккүр етдик. Иода сан бизи бүтүн дүн-
јада мәшһүр олан јапон парчасы фабрикинә апарды.
Кавосима компанијасынын бу парча фабрики о гәдәр
дә бөјүк бинада јерләшмир. Биз хырдача һәжәтә ки-
рәндә чаван гызлар вә оғланлар орада топ-топ ојна-
јырдылар.

Ичәри кирдик. Бизи орта јашлы бир гадын гаршы-
лады. О, бизә компанијанын ишләри һаггында, парча
истеһсалынын характери һаггында изаһат верди.

...Бирдән һава һәјәчаныны хатырладан сирена
ешидилди. Биз диксиндик.

— Бу нәдир? — деҗә мән сорушдум.

Гадын чаваб верди:

— Фасилә гуртарыб.

Храбровитски күлдү.

— Биздә мұһарибә вахты бу сирена бомбардманын башланачагыны хәбәр верирди. Бу заман чамаат сыгыначагларга чәкилрди.

— Киота мұһарибә көрмәйиб, — деҗә гадын бизи баша салды. — Буна көрә бизимкиләр бу сиренаны ешидәндә дэзках архагына кечирләр.

108 Биз сехләри кәзмәҗә башладыг. Боҗағхана сехиндә олдуг. Сапсарыма сехинә кетдик. Нәһәҗәт, кәлиб парча истеһсалы сехинә чыхдыг. Бизә дэзках архагында ишләҗән, бели бүкүлмүш бир гадыны көстәрдиляр. Чох бөҗүк диггәтлә ишләҗирди. Бизә сары дөнмәди. Иода сан деди ки, онун дырнагларына нәзәр салаг. Бу гадынын дырнаглары мишар дишләри кими јонулмушду. Саплар бу дырнаглар арасындач кечир, гадын мөһарәтлә бу саплары јербәјер едирди. Бизә дедиләр ки, бу гиймәтли парчалары тохујан усталары бармагла сажмаг олар. Мәсәлән, бу компанијада чәми ики белә уста вар, өзү дә онлары әвәз етмәк мүмкүн дејил. Бир нөвбәдә, јәни 7 саат 45 дәгигәдә һәр уста чәми 20 сантиметр парча тохуја биләр. Бизә дедиләр ки, сәфалы јердә бу фабрикин филиалы тикилир. Чүнки иглимин дә бу парчанын јаранмасында хүсуси ролу вар.

Бурадан Иода сан бизи Киотонун «Тоеј» киностудиясына апарды. «Тоеј» киностудиясында бизи һөрмәтлә гаршыладылар. Илк күнләр Токиодакы киностудияда бизи нә гәдәр лагејд гаршыламышдыларса, елә бил инди бурада онун әвәзини чыхмаға, күнаһларыны јумаға чалышырдылар. һамы бизә күләрүзлә салам верир, өз севимли киностудиялары һаггында

сөһбәт ачырды. Павилјонларда гызгын иш кедирди. Бу дәфә бизи режиссорларла, операторларла таныш етдиләр. Киностудиянын һәҗәтиндә бүтүн киностудияларга хас олан бир чанланма вар иди. Чәкилишдән азад олан гримли артистләр вә актрисалар рол либасларыны чыхарыб арт көјнәкдә өзләрини көлкәҗә вермишдиләр. Чаван бир оғлан өјүнә-өјүнә кимоно кејмиш гызларга нә исә данышыр, онлар да күлүрдүләр. Гызларын бәзиләри папирос чәкирдиляр.

Бир нечә павилјону кәздикдән сонра «Тоеј» киностудиясынын ачыг һавада гурулмуш декорасияларына тамаша етмәҗә кетдик. Бу, чох бөҗүк бир саһә иди. Бурада көрдүјүмүз ибадәткаһлар бир нечә саат бундан габаг сәјаһәт етдијимиз гәдим ибадәткаһларын ејни иди. Гәдим галалар, гәдим шәһәрин күчәләри, дәмрчиләрин, фарфор усталарынын емалатханалары, көһнә дүканлар, евләр, мүасир күчәләр, виллалар, чај үзәриндән кечән габарыг көрпү. Јапонлар бу декорасиялары сөкмүрләр. Чүз'и дәјишиктикәр едиб башга-башга филмләрдә чәкирләр. «Тоеј» киностудиясынын 19 павилјону вардыр. Бизә дедиләр ки, әввәлләр бурада 120 филм чәкилрди. Инди исә нисбәтән аз чәкилир.

Биз режиссор Макино илә таныш олдуг. Јапонияда илк киностудияны онун атасы ачмышдыр. Макино, Иода санын ссенариләри үзрә бир нечә филм чәкимишдир.

Биз ишыглы отагларын бириндә чај ичә-ичә јардычылыг мәсәләләри әтрафында бир гәдәр сөһбәт етдикдән сонра Макинодан сорушдуг:

— Сиз бу вахта гәдәр нечә филм чәкимишиниз?

— Үч јүз, — деҗә о гәдәр јашлы олмајан бу режиссор чаваб верди.

Һәҗрәтимизи билдирмәҗә сөз тапмадыг. Динмәзчә

дөнүб бир-биримизэ бахдыг. Храбровитски астадан мәнэ деди:

— Бизим эн көркөмлү режиссорларымыздан бири Михаил Ромм бу вахта гэдэр чәми 12 филм чәкмиш-лир.

Мән бизимлә сөһбәт едән Шундо адлы чаван япон режиссорундан сорушдум:

— Сиз бу ил нечә филм чәкмисиниз?

Шундо фикирләшиб чаваб верди:

— 4 ај жарым әрзиндә 5 филм чәкиб гуртармышам.

Храбровитски деди:

— Бизим сизә пахыллыгымыз тутур.

Шундо башыны булады:

110 — Сиз буну чидди демирсиниз... Өзүнүз бајагдан дејирдиниз ки, бир әсәри јазыб гуртардыгдан сонра һөкмән јени һиссләрлә јашамалы, јени кәшфләр, јени үмумиләшдирмәләр етмәлидир. Јарадычылыгла белә дәриндән мәшғул олмаға бизим вахтымыз чатмыр. Буну баша дүшсәк дә һәләлик ајры чыхыш јолумуз јохдур, чүнки газанчымыз аздыр. Буна көрә дә бизә тәклиф олунан ишдән бојун гачыра билмирик. Филм-ләри бир-биринин ардында чәкирик.

Биз она һеч бир тәсәлли верә билмәдик. Шундо вә Макинодан дост кими ајрылдыг.

Иода сан бизә деди ки, Киотонун кинодраматурглары милли јемәкханалардан бириндә бизимлә көрүшмәк истәјирләр. Ачымышдыг. Бирбаш ора кетдик. Јенә ајаггабыларымызы чыхартдыг. Икинчи мәртәбәјә, бир дивары шүшәбәнд олан алчаг таванлы, бөјүк отаға галхдыг. Бурада банкет јапонсајағы, јәни чох алчаг столлар әтрафында тәшикл олунмушду. Бардаш гуруб столлар архасында әлләшдик. Һәр кәсин габагында, столун ортасында даирәви дешијин ичәрсиндә көмүр көзәрирди. Хидмәтчи гадынлар

бизи һәзин бир тәбәссүмлә саламлаја-саламлаја һәр биримизин габағына гајнар чүгүн газан гојдулар вә јенә дә јапонсајағы бу газанда чүрбәчүр отлар, әт, балыг бишириб нимчәмизә дүздүләр. Кими сакә ичирди, кими пивә. Мәчлисә топлашанлар бизә өз визит карталарыны вердиләр. Токиода бизә визит карталарыны верән чох иди. Анчаг Токиода онларын адлары һәм јапонча һәм дә инкилисчә јазылыр. Бурада исә мәнз јапонча јазылмышды. Бурада бизә верилән суаллары тәкрат етмәк истәмирәм. Чүнки һәр јердә әсасән бу вә ја башга шәкилдә верилән суалларын мәзмуну ејни иди. Јапон кино хадимләри совет кинематографияјасынын вәзијәтилә, совет кино хадимләринин һојаты вә јарадычылыгы илә марагланыр, јахындан таныш олмаг истәјир, өз чәтинликләриндән 111 данышырдылар. Бизим вердијимиз чаваблары бөјүк марагла динләјир, сонра ешитдикләрини өз араларында узун-узады мүзакирә едирдиләр.

Киотонун кинодраматурглары биздән ајрылмаг истәмирдиләр. Онлар бизи бирбаш кечә кафесинә дәвәт етдиләр. Бура Авропасајағы саһманланмышды. Ајры-ајры столларын архасында 10—12 нәфәрдән ибарәт гадын вә киши топлашыб сөһбәт едир, сакә јахуд јапон пивәси ичирди. Отаг јарымгаранлыг иди. Таванда јанан ишыглар хырда улдузлары хатырладырды. Бурада да бизим һәр биримизин јанында кимоно кејмиш хидмәтчи гызлар отурдулар. Онлар бизим үчүн пивә сүзүр, папиросларымызы јандырыр, бизә Москва һаггында чүрбәчүр суаллар верирдиләр. Чаван бир оған пиано архасына кечиб «Москва ахшамлары»ны чалды вә һамы — гочалы-чаванлы бу көзәл маһныны зүмзүмә етмәјә башлады. Бунула бир нечә дәфә иди ки, јапон ресторанларына кәләндә биз рус маһнылары ешидирдик. Јапонлар рус маһ-

ныларыны чох сефирдилэр. Чох дүз, һәм дә мәнәббәтлә охуурлар. Бу дәфә дә чох мәләһәтлә охуудлар. Сонра, оғлан, «Огонјок» маһнысыны чалды, биз дә охуудг. Каһ зарафат едирдик, каһ охуурдуг, каһ да мәчлисдә отуранларын суалларына чаваб верирдик. Башга столлар архасында отуранлар да бизә диггәтлә гулаг асырдылар. Столларымыз бирләшмәсә дә бүтүн кафеда отуранлар бир мәчлисә топлашыбмыш кими бизим дедикләримизә марагла гулаг асыр вә сонра јенә дә бизимлә бирликдә охуурдулар. Јапонлар учадан охумурлар. Ресторанларда магнитофонла, јахуд радио илә верилән мусиги дә чох аһәстә сәсләнир. Елә бил сән концертә, јахуд маһныја гулаг асырсаң, елә бил бу отағын, бу салонун һавасы мусиги илә долудур. Елә бил сән мусиги илә нәфәс алырсаң. Үмумијјәтлә, јапонлар мусигини чох сефирләр, өзү дә јахшы, дәрин мәнәлы мусигини тез мәнәсәјирләр.

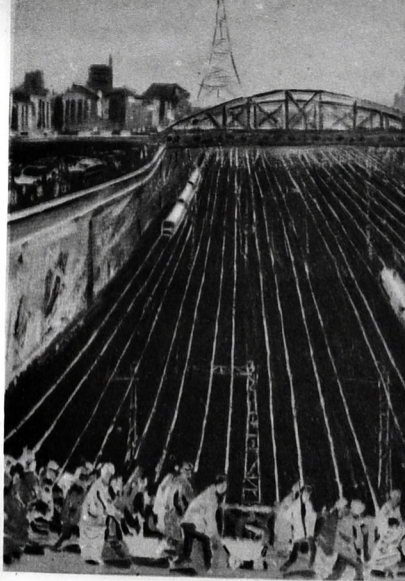
Бизим сөһбәтимиз о гәдәр ширин кедирди ки, кечәни чохдан јары етдијимиздән һеч кәсин хәбәри олмады. Даһа суалларымызда вә чавабларымызда һеч бир рәсмийјәт јох иди.

Јапонлар чох тез мәст олулар. Биз ајыг идик, онлар исә мәст. Бизимлә чох меһрибан видалашдылар. Иода сан бизи меһманханаја гәдәр өтүрдү.

Ертәси күн биз Токиоја гајытмалы идик. Гатарла гајытмаг гәрарына кәлдик. Сәһәр Иода сан бизә хәбәр верди ки, артыг биз өзүмүзү Јапониянын мәшһур гонаглары һесаб елә биләрик, 35 гәзетдә бизим мәтбуат конфранслары һаггында мәлүмат дәрч олуңмушду. Шәкилләримиз дә вурулмушду. Иода сан бизи дәмјрјол стансијасына гәдәр өтүрдү. Бизимлә сәмини видалашды.

Биз јенә дә биринчи дәрәчәли вагонда кедирдик.

Токио дәмјрјолу. Рәссамы Т. Садыгзада

Киото шаһариндә бир күчә.
Рәссамы Т. Сабыгзадә

Һәдијә шејләри сатычысы.
Рәссамы Е. Рзагулијев

5—6 саат јол кетмәли идик. Мән Храбровитски илә јанашы отурдум. Киотодан, бурадакы көрүшләрдән алдығымыз дәрин тәәссүрат, һаггында узун-узады данышдыг.

Токиоја кечә јарысы чатдыг. «Азабу принс-һотел»ә кетдик. Јенә дә шејләримизи нөмрәдән чыхармышдылар. Бу дәфә бизи икинәфәрлик нөмрәјә јох, Храбровитскинин кечмиш бирнәфәрлик нөмрәсинә көчүрмүшдүләр. Бу бизә даһа ағыр кәлдисә дә, бу дәфә сәсимизи чыхармадыг. Неч өзүмүзү о јерә гојмадыг. Елә бил неч бир тәһгирамыз һадисә баш вермәмишди. Биз бу нечә күнүн әрзиндә өзүмүзә чохла дост газанмышдыг. Аз иш көрмәмишдик. Әсас мәгсәдимиз јапон кино хадимләри илә достлуг әлагәләри јаратмаг иди. Буна көрә дә инди күсмәјә дәјмәзди. 113

Програмымыз ахыра чатырды. Ики күндән сонра биз Вәтәнә гајытмалы идик. Лакин мә'лум олду ки, «Ејр-Франс» компанијасы учуш чәдвәлини дәјишмишдир. Бизә дедиләр ки, биз анчаг ајын 19-да уча биләрик. Ачығы, бу мәни дә, Храбровитскини дә чох кәдрләндирди. Ев үчүн, ушаглар үчүн бәрк дарыхмышдыг.

Бизи јапонларын милли күләши «Сумо»ја тамаша етмәјә апардылар. Бөјүк јарыш салонунда адам әлиндән тәрпәнмәк олмурду. Әлимиздәки билетләрә көрә бизә јер дүзәлтмәк үчүн ики нәфәр хидмәтчи чох чалышды. Нәһајәт, Мидори, биз вә «күлән адам» башгалары кими дөрдкүнч бир јешијә бәнзәр јеримизә чатдыг. Дар кечидләрлә ораја галхыб чәкмәләримизи чыхартдыг вә бардаш гуруб дөшәкчәләр үзәриндә отурдуг. Салонун ортасында үстү јарыја гәдәр сачаглы пәрдәләрлә өртүлмүш, дөрд тәрәфи дирәкли, о гәдәр дә бөјүк олмајан мејданчада пәһләванлар күләширдиләр. Мәни пәһләванларын күләшмәсиндән 8 н. Сејидбәли

артыг күлөшө гэдэр кедэн мэрәсим даһа чоһ ма-
рагландырды. Эјниндә гәрибә нахышлы милли
халат олан бәстәбәј бир киши әлиндәки јелпинчи аф-
зына тутуб азан верирмиш кими чыр сәслә нә исә
чыгырыр, нә исә хәбәр верир вә үзүнү каһ бир три-
бунаја, каһ башга трибунаја тутараг авазла кимин
күлөшәчәјини е'лан едирди. Сонра пәһләванлар бири
сағдан, бири солдан мејданчаја галхырды. Салонда
отуранлара нисбәтән бу пәһләванлар о гэдәр нәһәнк
иди ки, адам онларын реал варлыг олдуғларына
инана билмирди. Бу учабәј, еңликүрәк јапон пәһлә-
ванларыны бөјүтмәк о гэдәр дә асан иш дејил. Онлар
хүсуси мәктәб кечирләр, хүсуси режимләри вар, өзү
114 дә пәһләванлар һөкмән көк олмалыдырлар. Чүнки
күлөшин әсас шәртләриндән бири кимин-кими меј-
данча итәләјиб чыхармасындан ибарәтдир. Буна кө-
рә дә пәһләван мүмкүн гэдәр ағыр олмалыдыр ки, ону
јериндән дөбәрдә билмәсинләр. Демәк олар ки, 200
килограма гэдәр ағырлығы олан пәһләванлар көрдүк.
Узун сачлары тарым дараныб јапон буддаларынын
сачлары кими јухарыда — башларынын ортасында
бир јерә јыгылмышды. Галын гуршаг вә бу гуршаг-
дан асылмыш сачағлардан башга, пәһләванларын әј-
ниндә һеч бир шеј јох иди. Арха тәрәфдән тамамилә
чылпаг идиләр. Сары бәдәнләри елә бил кәһрәбадан
јонулмушду. Пәһләванлар мејданчаја чыхан кими
хидмәтчиләр әлләриндә әјрә-әјрә фирмаларын бај-
рағлары мејданчанын әтрафында дөврә вуруб тама-
шачылара билдириләр ки, һәмнин фирмалар гәләбә
чалана мүкафат верәчәк. Мејданчанын һәр күнчүн-
дәки јешикдә боллу дуз вар иди. Пәһләванлар күлөш-
мәздән әввәл бу дуздан көтүрүб күлөш мејданчасына
сәпәләјирдиләр. Кимин јашы даһа чоһдурса, о аз, ким
чавандырса о, чоһ сәпәләјирди. Мидори бизә деди

ки, мұһарибә заманы дуз аз олуб, јашлы пәһләван
дузу аз ишләтдијинә көрә аз сәпәләјир, чаван пәһлә-
ван исә чоһ ишләтдији үчүн чоһ сәпәләјир. Сонра
пәһләванлар үз-үзә кәлиб сағ вә сол сәпәләјир. Сонра
галдырдылар вә хоруз кими бир-биринә баха-баха
саллағы отурдулар. Эјниндә даһа зәнкин халат, ба-
шында милли папаг олан һаким ишәрә верди. Лакин
бирдән өз әмрини позду. Нијә күлөшмирләр?

Мән дөнүб тәәччүблә Мидоријә бахдым. О да бил-
мирди. «Күлән адам» бизә изаһат верди:

— Күлөшәнләрин нәбзләри ејни сүр'әтлә вурма-
лыдыр. Һаким һисс едир ки, бирининки даһа чәлд
вурур, о бирининки јаваш.

Буна көрә дә пәһләванлар тәздән галхыб мејдан-
чанын кәнарына гајытдылар, дуздан көтүрүб мејдан-
чаја сәпәләдиләр вә јенә дә саллағы отуруб хоруз
116 кими бир-бирини марытдадылар. Һаким бу дәфә дә
күлөшмәјә ичазә вермәди. Јенә онларын нәбзләри
бәрабәр вурмуруду. Пәһләванлар бир дә галхдылар.
Јенә мејданчанын кәнарына кәлдиләр, әјилтиб дуз кө-
түрдүләр. Үзләринин ифадәси чоһ гәрибә иди. Елә бил
һеч бир шеј һисс етмир, һеч бир шеј көрмүрдүләр.
Даш сифәтли пәһләванлар јенә кәлиб бир-бири илә
үз-үзә саллағы отурдулар. Узун заман нәбзләри бәра-
бәр вурмады. Салонда тамашачылар арасында һәјә-
чанлы бир угулту башланды. Онлар тәләб едирдиләр
ки, пәһләванлар күлөшсинләр. Лакин һаким елә бил
бу сәс-күјү ешитмирди. Нәһајәт, нәбзләр бәрабәр
вурду вә һаким күлөшә ичазә верди. Пәһләванлар
бир-биринин үстүнә чумдулар. Күлөшмә ән чоһу 10—
12 санијә чәкди. Бир пәһләван о бири пәһләваны ја
диз үстүнә чөкдүрмәли, ја да итәләјиб мејданчадан
чыхармалыдыр. Күлөшмә заманы һаким пәһләван-
8*

лары гызышдырыр, онлара үрәк-дирәк верир, шир кими нәрә чәкирди.

Биз күләшә тамаша едә-едә дөнүб әтрафымыза да бахырдыг. Чохлары бура аилә илә кәлир, бүтүн күнүнү бурада кечирир... Бир нечә радио вә телевизия компаниясы бурадан репортаж верирди. Хидмәтчиләр бизим үчүн дә боллу јемәк кәтирдиләр. Нахышы бохчаларда кәтирилән бу јемәкләрин хәрчи дә билетин пулуна дахил едилмиши. Алма, портагал, чүрбәчүр ширнијјат, чубуглара чәкилмиш кабаб, шормәзә гогаллар, сәрин пивә, јашыл чај. Бундан эләвә, евә апармаг үчүн дә јемәк сүвенирләрнини ајры-ајры бохчаларда бизә тәгдим етдиләр. Чамаат јејир, ичир, багырыр, һәрә өз севимли пәһләванынны 116 гызышдырыб гәләбәјә чагырырды. Бу дәфә хидмәтчиләр күләш мејданчасына о гәдәр бајраг чыхартдылар ки, салонда алгыш гопду. «Күлән адам» бизә деди ки, бу саат јапонларын эн севимли пәһләван күләшчәк. Пәһләванлар мејданчаја галхдылар. Онларын бири бојча өз рәгибиндән кичик олса да ондан ики дәфә көк иди. О бири пәһләван исә башга пәһләванлардан хејли фәргләнирди. О да көк иди. Лакин боју о гәдәр уча, бәдәни о гәдәр мүтәнасиб иди ки, һамынын хошуна кәлирди. Һәм дә о гәшәнк күләширди. Үзү дә гәшәнк иди. «Күлән адам» бизә деди ки, бу пәһләванын бабасы рус олмушдур.

Пәһләванлар тутушдулар. Бабасы рус олмуш пәһләван тәмкинлә күләширди. Рәгиби нәрилдәјир, һыганыр, фысылдајыр вә һајгырыр, о исә сусурду. Нәһәјәт, о, чох гәшәнк бир фәнд ишләдиб рәгибини јерә туллады. Бүтүн салон бир сәслә ону алгышлады. О, диз чөкдү вә һаким зәрфләрин ичәрисиндә олан пул мүкафатыны јелпинчин үстүндә она узатды. О, баш әјиб һәмни мүкафаты алды вә чәлд мејданчадан кет-

ди. Күләшмәдән чох мәнә дә, Храбровитскијә дә бүтүн бу мәрәсим хош кәлди. Чүнки бу, бизим үчүн јени иди...

...Ахшам даһа бир филмә бахдыг. Бу филм бизи анчаг бир чәһәтдән марагландырды. Милли адәт вә ән-әнәләр габарыг верилмиши. Драматуркија чәһәтдән зәиф олса да, актјорлар өз ролларыны тәбиин вә инандырычы ојнајырдылар.

Биз Јапонијаја анд һәр шеји көрмәк вә билмәк истәјирдик. Вахтымыз да вар иди. Она көрә Јапониянын кино тәнгидчиси Јамада сан бизи «Музикһолла» дә'вәт етдијини ешидәндә разылашдыг. Јамада санын арвады да бизимлә кетди. «Музикһолда» тамаша бир нечә сеанс верилир. Сеанс гуртардыгдан сонра бизи ичәри бурахдылар. Сиркә бәнзәјән бу даирәви салонда эсәсэн харичи өлкәләрдән кәлмиш сәјјаһлары көрмәк оларды, јапонлар чох аз иди. Ишыглар сөндү. Бирдән-бирә салонун ортасындакы көрпүчүјүн алтындан әввәлчә бир гадынын башы, сонра исә чылпаг бәдәни көрүндү. Дәзәһ ону кет-кедә јухары галдырды. Бу, о гәдәр көзләнилтмәз иди ки, чамаат арасында уғулту гопду. Салонун ортасында отурмуш гоча америкалылар фото вә хырда киноапаратларла бу гадынын шәклинн чөкмәјә башладылар. Сонра сәһнәннн пәрдәси ачылды вә 30—40 нәфәр гадын сәһнәјә долушду, ојнаја-ојнаја сојунмаға башладылар. Әкәр биринчи гадын кәләндә өзүмүзү итирмишдиксә, инди бизи күлмәк тутурду, елә бил арвад һамамына дүшмүшдүк. Чылпаг гадынлар, гузлар Авропасајагы чүрбәчүр һәрәкәтләр едир, куја ојнајырдылар. Сонра онлар кедир, башгалары кәлирди. Палтарда кәлир, ојнаја-ојнаја сәһнәлә сојунур, чылпаг кедирдиләр. Бә'зән сәһнәјә кишиләр дә чыхардылар. Онлар јапонча нә исә мәзәли бир әһвалат данышыр,

салонда япон дилини баша дүшәнлэри күлдүрүр, јахуд да пантанимо көстөриб кедирдилэр. Бу вахт сәһнәдә јени бир декорасија гурулур вә јени сојунма сүжети көстөрилди. Бәзән маһни да охујурдулар. Һәтта милли япон рәгсләри дә көстөрилди. Бу рәгсләр дә сојунма илә нәтичәләнди. Нәһәјәт, фасиләдән сонра гәрибә бир сәһнәчијә бахдыг. Јенә дә дэзках салонун ортасындан галхыб өлүм күрсүсүндә узанмыш бир көзәли бизә көстөрдү. Пәрәд ачылды. Гәбиристанымы, јахуд фантастик бир аләмими хатырладан бир декорасија көрүндү. Јарычылпаг шејтанлар вә мөләкәләр гәрибә рәгсләр ојнаја-ојнаја өлмүш көзәли дирилтмәјә башладылар. Көзәл дирилмәди. Нәһәјәт, бир оғлан кәлди. Бу оғлан нәфәси илә көзәли дирилдиб онда јашамаг һәвәси ојатды. Сонра шејтанлар онларын арасыны вурмага чалышдылар вә буна мүвәффәг олдылар. Гыз јенә дә өлүмү үстүн түтүб өз күрсүсүнә узанды. Дэзках ону сәһнәнин алтына апарды. Вәссалам...

118

Јамада сан бизә деди ки, бу «Музикһолл» Токиода олан онларла бу типли «Музикһолларын» ән абырысыдыр. О бизә деди ки, чаванлар әсасән о бирн «Музикһоллар» кедирләр.

Биз ахшам онларла хырдача бир милли ресторанда шам едиб евә гајытдыг.

Јапонијалы достларымыз инди бизи нөвбә илә чүрбөчүр тамашалара, јемәкханалара дәвәт едир, бизә хырда һәдијјәләр верирдиләр. Профессор Надзакү дә бизи дәвәт едиб Токиону көздирди. Әсасән ибадәткахлара апарды. Токионун базарларындан бириндә о бизә деди:

— Бурадән һеч бир шеј алмајын. Бу шејләрин анчаг көркәми вар, кејфијјәти чох ашағыдыр. Әкәр үрәји-

низ бир шеј истәсә, мән сизи јахшы мағазалара апарам.

Лакин биз мағазая кетмәдик. Шәһәри кәзиб доланыр, рекламлара тамаша едирдик. Гызларын, оғланларын күчәдә бир-бирилә рәфтары бизи марагландырырды. Каһ бу тиндә, каһ о тиндә фала бахан гочаларын сәһрли һәрәкәтләринә, онларын дедикләринә инамла гулаг асан гадынларын сифәтләринә о ки, вар тамаша едирдик. Лакин бунунла јанашы Токиода милјонларла зәһмәткеш инсан јашајыр. Өз нәмуслу әмәји илә газанан, гуруб јарадан японлар јашајырлар. Онлар кечә-күндүз ишләјир, Токионун күчәләрини саһмана салыр, олимпия ојунларыны лазымынча гаршыламаг үчүн јени јоллар чөкир, һәтта бу јоллары көјләрә галдырыб, һава јоллары дүзәлдирләр.

119

Нечә күн иди ки, гәзетләр Анастас Иванович Микојанын Јапонијаја кәлдији һаггында кениш мәлумат дәрч едирди. Биз А. И. Микојанын бөјүк башлыглар алтында шәклини һәр күн гәзетләрдә көрүрдүк. Сәфирликдән бизә зәнк едиб дедиләр ки, Анастас Иванович Микојанын гәбулуна дәвәт олурурут.

Ахшам сәфирлијә кәлдик. Бүтүн салонларда, артырмаларда, јашыл һәјәтдә бөјүк столлар ачылмышды. Токиодакы бүтүн харичи дөвләт сәфирликләринин нүмәјәндәләри, Јапонијанын дөвләт, мәдәнијјәт вә тичарәт хадимләри өз гадынлары илә гәбула кәлмишдиләр. Сәфирликдә ишләјән рус гадынлары бүтүн гонаглардан гәшәнк вә зөвглә кејинмишдиләр. Үмумијјәтлә, һамыдан гәшәнк онлар иди. Онлар ев саһибләри кими гонаглары гаршылајыр, гонагларла сәһбәт едир, күлүр, данышыр, јемәк, ичмәк тәклиф едирдиләр. Гонагларын демәк олар ки, ән чох бәјәндији шәраб «Гарачанах» иди. Әлбәттә бу мәни севин-

дирмәҗә билмәзди. Бүтүн зиҗәфәт аҗагусту кечирди. Каһ бир дәстә, каһ башга бир дәстә харичи гонаглар Анастас Ивановичә җахылашыб онунла сәрбәст вә сәмими сөһбәт едирдиләр. Мәни дә, Храбровитскини дә бир чох харичи дәвләтләрини нүмајәндәләри илә таныш етдиләр вә бизим ким олдугумузу онлара делиләр. Сөһбәт едә-едә јејиб-ичирдик. Әсас сөһбәт јенә дә мүсир кинематографијадан кедирди. Нәһајәт, гонаглар јаваш-јаваш дағылышмаға башладылар. Сәфирликдә анчаг совет адамлары галдылар. Анастас Иванович бадә галдырыб «кичик совет торпағында» бизи бир даһа саламлада вә сәфирликдә ишләјән гадыналары шәрофинә хүсуси сағлыг деди, мәчлисчи чох јахшы апардыгларына көрә онлара тәшәккүр етди вә бизимлә видалашды.

Ғәбул чох көзәл кечди — сәмими, шән, мейрибан...

...Јапон достларымыз бизә раһатлыг вермирдиләр. Бизә тез-тез филмләр көстәрир, һәрә өз филмини нүмајиш етдирмәҗә чалышырды. Дејәсән, даһа кино салонларыны кирајә етмәк һаггы, тәрчүмәчи һаггы онлар үчүн һеч бир чәтилик төрәтмирди.

Ән јахшы көрүшләрдән бири Кенедо Синдо илә олды. Јухарыда дедијим кими онун чәкдији «Ана» адлы јени филм һәлә һеч јердә нүмајиш етдирилмәмишди. һеч бир компанија онун бу филмини алмыр, буна көрә дә Кенедо Синдо филмдә чәкилмиш актјорларын зәһмәт һаггыны верә билмирди.

«Ана» филминә чох бөјүк марагла бахдыг. Бу филмдә Кенедо Синдо өз истәдадынын даһа көзәл бир чәһәтини көстәрә билмишдир. «Ана» филми дәрини мәналы, сон дәрәчә һәјати бир әсәрдир. Бу әсәрдә дә инсан фачиәси, инсан сәадәти, өзү дә чәтиликлә, бөјүк чәтиликлә, эзабла әлдә едилән сәадәт һаггында сөһбәт кедир. Бу филмдә бөјүк инсан сәадәти

вардыр. Кенедо Синдо бу дәфә дә өзүнә садиг галараг садә адамларын, зәһмәткеш инсанларын һәјатындан бәһс едир... Јапонијаја атылан атом бомбасындан сонра чохлары мүаличә едилмәз хәстәликләрә тугулушлар. Чаван ананын да бирчә баласы бу хәстәлијә тугулур. Ушаг кет-кедә кор олмаға башлајыр. Ана оғлуну сағалтмаг үчүн нәһајәт, өзүндән хејли јашлы бир кишијә әрә кедир. Бу киши өз ағыр зәһмәти илә, алын тәри илә пул газаныб кичик аиләсини доландырыр. Онларын арасындакы мүнасибәт бир едә ишләјән ики фәһләни достлуғу чәрчивәсиндән кәнара чыхмыр. Онлар кечә-күндүз ишләјир, елә бил дзәкаһын ајры-ајры һиссәләринә чевриллрләр. Динмирләр, јорулулар, үзүлүрләр, јенә дә динмирләр. Гадынын көзләри арабир јашлы әринин ани нәзәрләринә саташыр. Елә бил бу нәзәрләр дејир: «Мән истәмирәм ки, сән инчијәсән. Мән сәни пула көрә алмамышам, ишләтмәҗә көрә алмамышам. Сән мәнә әнизсән. Әкәр сәндә мәнә гаршы икраһ һисси варса, мән сәнә һеч вахт јахынлашмарам, мән дөзәрәм, өмрүмүн ахырынадәк дөзәрәм». Ани нәзәрләр о гәдәр мәналыдыр ки, биз бүтүн бу һиссләри охуја билирик. Онлар зәрфләр гајырыб сатырлар вә бунула да доланырлар. Нәһајәт, бир күн гадынын көзләри јенә дә әринин нәзәрләринә тохунур вә о, белә гәрара кәлир: бир һалда ки, биз бир јердә алын тәри төкүрүк, бир һалда ки, бу көзәл инсан бу гәдәр дөзүмлү, бу гәдәр сафдыр, бир һалда ки, о, мәним баламы өз баласы кими сәмими мәһәббәтлә севир, нә үчүн мән она арвад олмајым?

Гадни динмәзчә чылпаг дөшәмә үзәриндә узаныб әринә бахыр...

Биз мүхтәлиф мәһәббәт сәһнәләрини көстәрән сәјсыз-һесабыз филмләр көрмүшүк. Бу филмләрин чо-

хунда верилэн мѣһѣбѣт сѣһнѣлѣриндѣ кишилѣрлѣ гадынларын рѣфтары, гучаглашыб ѳпүшмѣси чох вахт о гѣдѣр зѳвгсүз, шѣһвѣт һиссилѣ верилир ки, биз анчаг һѣјвани еһтирасларын шаһиди олуруг. Кенедо Синдонун жаратдыгы бѣтүн сѣһнѣлѣр кими бу сѣһнѣ дѣ чох бѳјүк зѳвглѣ, ѳлчү һисси илѣ верилмишдир. Бу бѣдин асардир...

...Ушаг кет-кедѣ кѳзүнүн ишыгыны итирир. Киши илѣ гадын ону сагалтмаг үчүн вар-јохларыны верилѣр. Һѣтта онун үчүн пиано да алырлар. Ана оғлу үчүн корлара мѣхсус китаблар алыр вѣ о, бармаглары илѣ охумага башлајыр. Һеч бир зѣһмѣт, Һѣтта бѳјүк ана мѣһѣбѣти дѣ ушагы тѳһлүкѳдѣн гуртара билмир. Ушаг ѳлүр. Ана кет-кедѣ аз гала дѣли олур. О, бош отага кириб оғлу илѣ данышыр, она вердији дѣрси давам етдирир. Она ѳјрѣтдији маһнылары охујур. Бѣтүн бу сѣһнѣлѣр Һеч дѣ сентиментал характер дашымыр. Бу сѣһнѣлѣр мүнѣрибѳјѣ гаршы, атом силанына гаршы, тѣчавүзкарлара гаршы протест кими, бѳјүк е'тираз кими сѣслѣнир...

Биз салондан чыханда тѳрчүмѣчи деди ки, һансы бир ѳтелдѣ исѣ даһа бир мѣтбуат конфрансы кечирмѣлијик. Ора кетдик. Топлашаңлар арасында Кенедо Синдону кѳрүб чох севиндик. Анчаг елѣ шѳрант јаранмышды ки, биз индичѣ кѳрдүјүмүз «Ана» филми һагында фикримизи она демѳјѳ имкан тапа билмирлик. Мѣтбуат конфрансы башланды. Јенѣ дѣ онлары сон заманлар кѳрдүјүмүз јапон филмлѣри һагындакы рѣјимиз марагландырырды. Бу имкандан истифадѣ елиб индичѣ кѳрдүјүмүз «Ана» филми һагында ѳтрафлы сѳһбѣт ачдыг. Филм бизѣ дѣрин тѣ'сир багышламышды, буна кѳрѣ дѣ биз чох үрѣкла, һѣвѣслѣ данышырдыг. Бѳ'зи тѣнгиди фикирлѣр дѣ дедик. Лакин, ѳсасѣн филмѣ вердијимиз гижмѣт о гѣдѣр јүксѣк

иди ки, Кенедо Синдо башыны булајыб утана-утана деди:

— Сиз мѣни чох тѣ'рифлѣдиниз, Һѣддиндѣн чох. Мѣн бу тѣ'рифѣ лајиг дејилѣм.

Бѣтүн гѣзетлѣрин мүнхбирлѣри бизим дедиклѣримиз тѣлѣсик јазыр, стенографисткалар бир сѳзүмүзү дѣ бурахмаг истѣмирдилѣр. Биз һисс етдик ки, Кенедо Синдоја кѳмѣк едѣ билдик. Чүнки бизѣ белѣ кѣлди ки, мѳзјјѣн компанијалар совет кино хадимлѣринин фикри илѣ һѳкмѣн һесаблашацаглар. Јапонијада бизим достларымыз аз дејилдир. Биз буну һисс етмишдик. Лакин, нечѣ дејѣрлѣр, бир күл илѣ баһар олмас. Тѣкчѣ бизим бирчѣ дѣфѣ Јапонијага кѣлиб 15 күндѣ мѳзјјѣн кѳрүшлѣр, сѳһбѣтлѣр кечирмѣјимиз ики ѳлкѣнин кино хадимлѣринин бир-бирини јахындан танымасы үчүн чох аздыр. ѳлбѣттѣ, совет вѣ јапон кино хадимлѣри бир-биринин ѳлкѣлѣринѣ тез-тез кинодраматурглардан, режиссорлардан, ѳператорлардан, артистлѣрдѣн ибарѣт нүмѣјѣндѣлѣр кѳндѣрмѣлидирлѣр ки, бизим ѳлагѣлѣримиз даһа да јахынлашсын, биз бир-биримизи даһа дѣриндѣн ѳјрѣнѣк вѣ баша дүшѣк. Чүнки һѣлѣ чохларынын нѣннки совет кинематографисы, Һѣтта совет гурулушу һагында да тѣсѣввүрү сон дѣрѣчѣ мѣһдуддур. Бѳ'зи һалларда исѣ онлар бизим ѳлкѣ вѣ кинематографија һагында дүшмѣн мѣтбуатындан мѣлүмат алыр, онларын тѣсѣввүрү бу мѣлүмат ѳсасында јараныр. Биз белѣлѣринѣ дѣ тѣсѣдүф етдик. Будур, јенѣ дѣ чаван бир оғлан сѳз алыб бизѣ суал верди, даһа догрусу бу, суал дејилди, бу, чыхыш иди. О, аловлу нитг сѳјлѣјир, тез-тез Бухаринин. Тротскинин, Зиновјевин адыны чѣкир вѣ һѣгигѣтин куја онларын тѣрѣфиндѣ олдуғуну идди едирди.

Бу «Һѣгигѣти» һансы мѣнбѣлѣрдѣн кѳтүрдүјүнү ондан сорушанда о: «Америка мѣтбуатындан» — дејѣ

чаваб верди вә јенә гызгын данышмага башлады. Храбровитски ону дајандырмаг, она чаваб вермәк истәјир, о, исә дајанмаг билмирди. Нәһәјәт, Храбровитски гәти бир сәслә ону дајандырды:

— Әкәр сиз суал вериб чаваб ешитмәк истәјирсизсә, бизим фикримизи ешидин, — деди. — Јохса бизим вәзијјәтимиз чох гәрибәдир, елә бил радиода чыхыш едирсиз, биз исә радиоја чаваб верә билмирик.

Һамы күлүшдү. Мән һәмин оғлана дедим:

— Нә үчүн биз, совет адамлары, јапон кинематографијасы һаггында бир фикир демәк истәјәндә мәнз јапон кино хадимләринин јазыларына истинад едик, 124 рик, јазыларыны өјрәниб фикир јүрүдүрүк, сиз исә совет варлығы, совет кинематографијасы һаггында фикир јүрүтмәк үчүн бизим мәнбәләрдән истифадә етмәк әвәзинә тамамилә кәнар, һәм дә дүшмән мөвгеләрдән јазылмыш әсәрләрдән истифадә едирсиз?
Ахы, Совет Иттифагында кино тәнгиди вә кино тарихи илә дәрһндән мәншуғ олан көзәл мүтәхәссисләримиз вардыр. Онларын китаблары бир чох дилләрә тәрчүмә олунубдур. Нә үчүн сиздә бу китаблар тәрчүмә етмир, бизим кино тарихини бизим китаблардан өјрәнмирсиз?
Биз мәншур јапон кино тәнгидчиси Ивасакини Јапонија кинематографијасы һаггында јаздыгы бөјүк китабыны рус дилинә тәрчүмә етмишик. Совет халгы бу китабын көмәји илә јапон кинематографијасынын вәзијјәти илә таныш олур. Сиз исә белә етмирсиз.

Һамы мәншим фикримлә разылашды. Оғлан чәтин вәзијјәтдә галмынды. Нәһәјәт, о, өзүнү доғрулмаг үчүн чаваб верди:

— Мән мәнз инкилис дилини мүкәммәл билдијим үчүн о мәнбәләрдән истифадә етмишәм.

Храбровитски дә оғлана әтрафлы чаваб верди вә мүбәһисә кәсилди. Сонра јенә дә мәтбуат ишчиләри Јапонија кинематографијасы һаггында бизим даһа нә кими тәнгиди фикирләримиз олдуғуну өјрәнмәк истәдиләр. Биз бу барәдә дә әтрафлы данышдыг. Нәһәјәт, Кенедо Синдо бизә тәшәккүр едиб хәлиш еләди ки, ССРИ Дөвләт Кинематографија Комитәсинә билдирәк ки, о, бизимлә мүштәрәк филм чәкмәк истәјир. Әкәр биз буна разылыг версәк, өзүнү чох хошбәхт һесаб едәр. Биз онун хәлишини мүтләг кинематографија комитәсинә чатдырачагымыза сөз вердик...

...Гарышыг шејләр сатылан мағазаларын бириндә чүрбәчүр силаһ нүмунәләри дә гојулмушду. Мүхтәлиф тапанчалар, һәтта гумбаралар да вар иди. Бир мағазада баһа гијмәтлә сатылан бир көјнәји башга мағазада гијмәти ашағы салынмыш шејләр арасында тапыб алмаг олур. Белә мағазаларын бириндә мағазасәһибн бизә русча мүрачнәт едиб:

— Алын, — деди. — Бирә үч учуз сатырам.

Биз сорушдуг:

— Ахы, малынызы нијә белә учузлашдырмышсыныз?

О чаваб верди:

— Тәзә мал алмалыјам. Пул јохдур. Тез пул дүзәлтмәлијәм, јохса мал әлимдән чыхар.

Бүтүн мағазаларда сатычы гызлар, оғланлар мүштәриләрә о гәдәр һөрмәт едирләр ки, адам истәр-истәмәз онларын тәклиф етдикләри шејләрдән алмалы олур...

...Мајын 19-у кәлиб чатырды. Ивасаки, Исихара, Токада сан бизә вида зијәфәти вердиләр. Ән көзәл отелләрин бириндә хөрәк једик. Ширин сөһбәт едик. Ивасаки дә биздә көзәл тәһсир бағышлады. О, чох

тәмкинли вә меһрибан иди. Дедији фикирләр, кинематография һаггында јүрүтдүју мұлаһизәләр онун дәрин дүшүнчәли бир инсан олдуғуна дәләләт едирди.

Нәһәјәт мајын 19-ү јетишди. Вәтән үчүн о гәдәр дарыхмышдыг ки, сүбһү көзләримизлә ачдыг. Јапонияја кәләндә бизи бир нәфәр совет сәфирлијиндән, Токада сан вә тәрчүмәчи Марико сан гаршыламышды. Јапонияјадан кәләндә исә бизи аз гала совет сәфирлији ишчиләринин јарысындан чоху вә Јапония кинематография хадимләринин ән көркәмли нүмәјәндәләри јола салырдылар. Биз һисс етдик ки, зәһәтәтимиз боша чыхмајыб. Бизи јола саланларын үзләриндәки хош тәбәссүм, онларын меһрибан бахышлары инди дә көзләримизин гаршысындадыр.

126

Бу, мәним Јапония илә илк танышылығым иди.

Јапония мүрәккәб өлкәдир. һеч бир өлкәјә бәнзәмир. Јапон халгы гәдим мәдәнијјәтә саһиб олан меһрибан, әмәксевән, мәдәни халгдыр. Тәзадларла долу олан бу өлкәни, бу мүрәккәб тәлејли халгын һәјәтини дәриндән өјрәнмәк үчүн узун илләр сәрф етмәк лазымдыр. Биз исә орада чәми 15 күн галдыг.

Тәјјарә јенә дә аз гала фишәнк кими јериндән һавалаиди. Јапон торпагы тәјјарәнин ганадлары алтында јох олду. Биз Сакиг океанын фирузәји сулары үзәриндән учмага башладыг. Јапон торпагы кет-кәдә биздән узаглашырды. Мән инди дә, бу хатирәләри јазыб гуртардыгдан сонра да һисс едирәм ки, һалә үрәјимдә Јапония һаггында нә гәдәр дејилмәмиш сөз галыб. Чүнки орада кечирдијим һиссләри хатиримдә ојадан далгалар инди дә јенидән чанларыр. Мән өтәри дә олса көрдүјүм адамларын портретләрини, јахүд ајры-ајры епизодлары хатырлајырам...

...Киотада Иода сан бизи ев ресторанларыннан биринә апармышды. Евин бир дивары тамамилә көтү-

рүлмүшдү. һәјәтдә декоратив чај ахырды, һәтта шәләлә дә дүзәлтмишдиләр. Ири, көк, гырымызы балыглар өзләрини бу шәләләнин алтына верирдиләр. Шәләләдән узаглашдыгда онларын дараглары дајаз судан чыхыр, чапалајыб тез кери гајыдырдылар... Габарыг көзлү хидмәтчи гадын бармаглары арасында тутдуғу ики чөплә назик кәсилмиш дана әтини гаршымызда гајнајан газанын сују ичәрисиндә тез-тез гарышдыра-гарышдыра әти нечә биширмәк лазым олдуғуну бизә баша салыр вә дејирди:

— Шәби, шәби, шәби...

Мән дә онун кими дана әтини чөпүн арасына алыб гајнар сујун ичиндә гарышдырмаға башладым вә тез-тез дедим:

— Шәби, шәби, шәби...

Гадын күлдү:

— «Шәби» демәк лазым дејил, — деди. — Шәби гарышдырмаг демәкдир. Мән сизи баша салырам ки, гарышдырасыныз.

Сөз мәним хошума кәлмишди, буна көрә дә мән гарышдыра-гарышдыра тоқрар едирдим «шәби, шәби, шәби»... Иода сан вә башгалары күлүрдүләр. Сонра онлар да мәним кими «шәби, шәби, шәби» дејә-дејә өз нимчәләриндән көтүрдүкләри әти гајнар суда гарышдырмаға башладылар.

Мән хидмәтчи гадыннын өз ишини нечә сәлигә илә көрдүјүнә бахырдым. О исә јашынырмыш кими үзүнү јана тутурду. Нәһәјәт о, гызарыб Мидоријә деди:

— Бу киши мәни утандыыр.

Мидори чаваб верди:

— Јәгин хошуна кәлмисиниз.

Гадын да гызара-гызара чаваб верди:

— О да мәним хошума кәлир.

Габарыг көзләри ону аквариум балыгларына бән-

127

зедирди. Лакин чох меҳрибан инсан иди. Елэ бил онун гэлбиндэ бир ишыг јанырды. Бу гэлб нэчиб бир гэлб иди. Мэн бир даһа дүшүндүм ки, әкәр инсанларын бу вә ја башга нөгсанлары башгаларына зијан јетирмирсә, биз онлары нөгсанлары илә бирликдә севмәлијик. Бәзән бу зијансыз нөгсанлар бизи даһа да тәбииләшдирир. Бәзи һалларда исә сирри ачылмамыш бир көзәллик нишанәсинә чеврилир.

128 Јапония адалары көздән итир. Анчаг мәнә белә кәлир ки, биз онула тез-тез көрүшсәк, бу месафә арадан көтүрүләр. О адалар бизә, биз исә о адалара јахынлашарыг. Мэн бир шеји дә һисс етдим. Јапонияда үрәјиачыг, үзүкүләр, зарафатчыл, хејирхаһ, бамәзә адамларла чох тез дил тапырлар. Онлар халг мәсәлләрини, ити фикирли адамлары севирләр.

Биз Вәтәнә гајыданда Јапония кино хадимләри бүтүн совет кино ишчиләринә атәшин салам көндәрдиләр. Мэн бу јазымдан истифадә едәрәк бу салами онлара јетирирәм. Биз Вәтәнә гајыданда Јапония кино хадимләри бүтүн совет халгына, о чүмләдән Азәрбајҗан халгына сәмини салам көндәрдиләр. Мэн бу јазымдан истифадә едәрәк онларыи саламычы сизә јетирирәм.

